

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ НА АБУЧ

Асоциация на
българските училища
в чужбина

Под надслов

*„Българските училища
в чужбина – традиция,
практика, иновация“*

25 – 26.10.2020 г.

60
години

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
„ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

МЕЖДУНАРОДНАТА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ НА АБУЧ

*ПОД НАДСЛОВ „БЪЛГАРСКИТЕ УЧИЛИЩА В ЧУЖБИНА –
ТРАДИЦИЯ, ПРАКТИКА, ИНОВАЦИЯ“*

25 – 26.10.2020 г.

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
„ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

Рецензенти:

Проф. д.п.н. Румяна Танкова

Доц. д-р Адриана Любенова

Доц. д-р Елена Събева

© Авторски колектив, 2021

© Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2021

ISBN 978-619-202-678-3 (Print)

ISBN 978-619-202-704-9 (Online)

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	5
-----------------	---

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

РАЗВИВАНЕ НА СЛУШАНЕТО КАТО КОМУНИКАТИВНО УМЕНИЕ В ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО ЧУЖД	14
--	----

Зорница Н. Гоган, Веселина Г. Семерджиева-Митърчева

„Пиянство на един народ“, или ИЗВЕЖДАНЕТО НА БЪЛГАРИНА ИЗПОД ИГОТО	25
---	----

Здравка И. Вladoва-Момчева

АКТИВИРАНЕ НА ИНТЕРЕС КЪМ ЧЕТЕНЕ И ПОЗНАНИЕ	31
---	----

Мария В. Ташева, Ренета Е. Маринова

ИСТОРИЯ И ГЕОГРАФИЯ НА БЪЛГАРИЯ

КАК ДА ПРЕПОДАВАМЕ ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ НА ДИГИТАЛНИТЕ ПОКОЛЕНИЯ	37
--	----

Борис М. Михайлов

РАБОТА С УЧЕНИЦИТЕ В ЧАСА ПО ГЕОГРАФИЯ (КАК ДА НАПРАВИМ ЧАСОВЕТЕ ИНТЕРЕСНИ И ПРИВЛЕКАТЕЛНИ ЗА НАШИТЕ ПОДРАСТВАЩИ)	49
---	----

Кремена Георгиева

ИЗВЪНКЛАСНИ ДЕЙНОСТИ

ИЗКУСТВОТО ДА СЪХРАНИМ ЕЗИК, КУЛТУРА И ТРАДИЦИИ ЗАД ГРАНИЦА.....	53
---	----

Ирина П. Кушлева

РАЗВИТИЕ НА ЧУВСТВОТО ЗА ХУМОР В ПРЕДУЧИЛИЩНА И НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ НА ТЕМА: „ПЪРВИ АПРИЛ – ДЕН НА ХУМОРА И ШЕГАТА“	63
--	----

Валентина А. Найденова

СТИМУЛИРАНЕ НА ИЗРАЗНИТЕ СРЕДСТВА ПРИ УЧЕНИЦИТЕ С ЦЕЛ СЕБЕПОЗНАВАНЕ, САМОКОНТРОЛ И ПРИДОБИВАНЕ НА СОЦИАЛНА КОМПЕТЕНЦИЯ И ЕМОЦИОНАЛНА ИНТЕЛИГЕНТНОСТ ЗА ПОСТИГАНЕ НА МАКСИМАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ РЕЗУЛТАТИ	77
--	----

Веселина Николаева Маринова

ПЛЕНЕРЪТ КАТО ИЗВЪНУЧИЛИЩНА ФОРМА НА ОБУЧЕНИЕ ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО	85
--	----

Елица Н. Гугова

СПОДЕЛЯНЕ НА ОПИТ

СТРАТЕГИИ ЗА ОРГАНИЗИРАНЕ НА ОНЛАЙН ОБУЧЕНИЕ ПО ИСТОРИЯ И ЦИВИЛИЗАЦИИ – 5 – 7 КЛАС В БЪЛГАРСКИТЕ УЧИЛИЩА В ЧУЖБИНА	93
--	----

Валентина Александрова-Кирова

ИСТОРИЯ НА ПРАКТИКА.....	114
--------------------------	-----

Женислава Д. Делчева

ВЯРА И НАЦИОНАЛНА ИДЕНТИЧНОСТ	122
-------------------------------------	-----

Красимира Йорданова-Бръмбарова

ИЗГРАЖДАНЕ НА ДВУЕЗИЧНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ СИСТЕМИ – МОДЕЛИ И ЗАКЛЮЧЕНИЯ.....	134
---	-----

Богданка К. Адаму

МЕТОДИ, ПРИНЦИПИ И ПОХВАТИ ЗА ОБУЧЕНИЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК НА УЧЕНИЦИ ОТ 5. – 6. КЛАС, КОИТО НЕ СА ПОСЕЩАВАЛИ БЪЛГАРСКО УЧИЛИЩЕ	151
---	-----

Калинка Панчева

САМОРЕГУЛИРАНЕТО НА УЧЕНЕТО В НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ	160
---	-----

Ивана Ст. Радонова

ПРЕДГОВОР

На 25 и 26 октомври 2020 г. се проведе онлайн Годишната международна научно-практическа конференция на АБУЧ в сътрудничество с ПУ „Паисий Хилендарски“ под надслов „Българските училища в чужбина – традиция, практика, иновация“.

ЗАЕДНО ВЪПРЕКИ ПАНДЕМИЯТА

Традиция за Асоциацията на българските училища в чужбина (АБУЧ) е всяко лято, в края на юли, да организира и провежда в България своята годишна конференция, съпроводена от семинари, със съдействието на МОН и в сътрудничество със СУ „Кл. Охридски“, ПУ „Паисий Хилендарски“ и Българската православна църква в лицето на Западно- и Средноевропейския митрополит Антоний.

2020 година изправи Асоциацията пред изпитанието, за първи път от основаването ѝ, да промени своята програма и да потърси нов път за осъществяване на традиционната среща на членовете си. През тази трудна, изпълнена с предизвикателства година, с помощта на нашите верни приятели от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, успяхме да проведем в дигиталното пространство заедно поредната конференция на АБУЧ. Членовете на Асоциацията отново имаха възможност да споделят помежду си своите знания и опит, натрупан през годините в обучението по български език и литература и история и география на България на деца, израстващи в чужбина. С голям ентусиазъм и нетърпеливо очакване над 120 колеги от 6 континента успяха да се съберат пред сините екрани на компютрите и да проведат своята дългоочаквана среща. Горяхме от нетърпение да споделим опита си, знанията си, проблемите си.

БЪЛГАРСКИТЕ УЧИЛИЩА В ЧУЖБИНА – традиция, практика, иновация

За българските неделни училища в чужбина (БНУЧ) учебната 2020/2021 година настъпи, изпълнена с неизвестности. За всички български училища, пръснати по далечните краища на света, началото бе трудно. Формата на обучение трябваше да варира и да се съобразява с указанията на местните власти – на някои места приоритетно в присъствена форма, на други – дистанционно, а на трети – смесено.

В условията на пандемията БНУЧ се изправиха пред множество проблеми и промени в организацията на работа си. От учителите се изискваше бърза реакция и работа в извънредната обстановка на електронното обучение – синхронно и асинхронно. Конференцията през октомври дойде навреме и даде прекрасна възможност на колегите да обменят своите идеи и добри практики, свързани с разработването и внедряването на училищни политики за подобряване нивото на обучение на учениците в българските училища зад граница, съобразени със специфичните условия в чужбина.

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК / ИСТОРИЯ И ГЕОГРАФИЯ НА БЪЛГАРИЯ

За всички нас, работещи в БНУЧ, е радостен фактът, че докладите, представени по време на конференцията, вече са събрани в този сборник със заглавие „Българските училища в чужбина – традиция, практика, иновация“.

В двата дни на конференцията бяха изнесени изключително полезни и интересни доклади, разделени в два панела – *Български език и литература* и *История и география*. Темите на изнесените научни доклади сами по себе си ориентират за какво разговаряхме:

1. Развиване на слушането като комуникативно умение в обучението по български език като чужд – Веселина Семерджиева-Митърчева, БГ Школо „Васил Левски“, Лондон, и Зорница Гоган, БУ „Райна Княгиня“, Дъблин.

2. „Пианство на един народ“, или извеждането на българина изпод игото + разработка на урок по темата – Здравка Влодова-Момчева, БУ „Иван Станчов“ към посолството на България, Лондон.

3. Активиране на интерес към четене и познание – Мария Ташева и Ренета Маринова, БУ „Звънче“, Лондон.

4. Изграждане на двуезични образователни системи – модели и заключения – Богданка Адаму, Езиково студио SunShine; частна гимназия „Класик“, Пловдив.

5. Методи, принципи и похвати за интензивно обучение на ученици от българските общности в чужбина, които не са посещавали българско училище в началния етап на обучение – Калинка Панчева, БУ „Родна стряха“ – Атиену, Арадипу и Ксилофагу, Кипър.

6. Нематериално културно наследство и неформалното образование – доц. д-р Меглена Златкова, ПУ „Паисий Хилендарски“.

Авторите на докладите от втория ден на конференцията насочиха вниманието към изграждането на двуезични образователни системи, както и към различни методи, принципи и похвати за интензивно обучение на ученици от българските общности в чужбина.

Специално внимание бе отделено на необходимостта от намиране на компенсаторна система за наваксване на пропуснатия и неусвоен по време на дистанционното обучение от учениците ни учебен материал, за затвърждаването му. За нуждата от повече часове за работа с децата, както и за укрепването на интереса им към овладяване на знанията по български език, българска литература, история и география на България.

1. **Дигитално преподаване на история на България** – Борис Михайлов, ОРАК ИНЖЕНЕРИНГ.

2. **Саморегулирането – възможност за (по-)добри резултати от ученето** – Ивана Радонова, МОН, дирекция „Висше образование“.

3. **Работа с учениците в часа по география. Как да направим часовете интересни и привлекателни за нашите подрастващи** – Кремена Георгиева, БУ „Звънче“, Лондон.

4. **Стратегии за организиране на онлайн обучение по „История и цивилизации“ 5 – 7 клас в българските училища в чужбина** – д-р Валентина Александрова-Кирова, БУ „Иван Станчов“ към посолството в Лондон.

5. **История на практика** – Женислава Делчева, БУ „Св. св. Кирил и Методий“ – Виена, Австрия.

6. **Вяра и национална идентичност** – Красимира Бръмбарова, СУ „Свети Константин-Кирил Философ“ – Пловдив.

7. **Как да привлечем и задържим вниманието на учениците в учебния час? Практически насоки с образователната платформа Уча.се.** – Стела Христова, Уча.се ЕООД.

8. **Изкуството да съхраним език, култура и традиции зад граница** – Ирина Кушлева, БОКЦ „Зора“, Вирджиния, САЩ.

9. **Развитие на чувството за хумор в предучилищна и начална училищна възраст на тема „Първи април – ден на хумора и шегата“** – Валентина Найденова, Българско училище „Пейо Яворов“, Брюксел.

10. Стимулиране на изразните средства при учениците с цел себепознаване, самоконтрол и придобиване на социална компетенция и емоционална интелигентност за постигане на максимални образователни резултати – Веселина Маринова, Асоциация „Родина“ – Сеговия, Испания.

11. Пленерът като извънучилищна форма на обучение по изобразително изкуство – д-р Елица Гигова – Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“.

Публикуването на изнесените доклади по време на Международната научно-практическа конференция на АБУЧ в настоящия сборник дава отлична възможност за отразяване на постигнатото ниво на работа в задграничните български училища и за приноса им за развитие и обогатяване на теорията и методиката на обучението по български език, история и география в чужбина.

ПРАКТИКА И ТЕОРИЯ

По време на конференцията в своите презентации колегите от различни български училища зад граница (БНУЧ) направиха задълбочено обобщение на събрания дългогодишен опит в обучението на деца, израстващи в чужда езикова среда и владеещи българския език на различно ниво – като майчин език, като втори говорим език в семейството или като чужд език. Като основен акцент на срещата се очерта изключително важната и задължителна връзка между теоретичната подготовка и знанията на учителите, работещи в българските училища в чужбина, от една страна, и от друга – преподавателският опит на обучението по български език в чужда езикова среда. Пролича необходимостта за синхронен „шев между теорията и практиката“.

Бъдеща задача на всички преподаватели в българските висши учебни заведения и в българските училища в чужбина е да насочат усилията си към укрепване на връзката между практиката и теорията, между преподавателския опит и образователните знания.

Изнесените доклади показаха, че вече не е достатъчно просто съпоставяне на теоретични и практически елементи на обучение (както е обичайно при еднофазната подготовка на учители). Необходимо е „рефлексивно преподаване“ в педагогическите факултети, при което трябва да се привлече активното участие на учителя, преподаващ в БНУЧ, в създаването на „практически теории“ и модели

на преподаване на деца, растящи и учещи в чуждоезиково обкръжение.

Необходимо е устойчивото професионално обучение и на учители по български език, история и география на България, които да притежават както теоретичното познание, така и опит от практическото обучение в БНУЧ.

Нужни са нови формати в подкрепа на обучението и за повишаване на квалификацията на учители по български език и литература и история и география на България, преподаващи в чужбина. В този смисъл много полезен се оказва споделяният практически преподавателски опит на колегите от БНУЧ, които представиха прекрасни модели на рефлексивни образователни практики като възможности за адаптирането им в процеса на обучението в чужбина.

Изявявам своята убеденост, че проблематиката на докладите, изводите и препоръките в тях ще доведат до обобщения, приложими в теорията и в практиката, които ще бъдат изключително полезни за развитието на бъдещи теоретични разработки.

АСОЦИАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ УЧИЛИЩА В ЧУЖБИНА – кратка история

Асоциацията на българските училища в чужбина е доброволна, неполитическа, неправителствена организация, създадена през 2007 г. в гр. София, България, по Закона за юридическите лица с нестопанска цел за осъществяване на дейности в обществен интерес.

Времената се променят, понякога драстично.

Когато се създаде АБУЧ, българската държава не искаше да води диалог с нас – не беше готова за предизвикателството да реши проблема с младото поколение, което напусна страната, за да осъществи бъдещото си развитие извън родината.

След присъединяването на България към Европейския съюз стотици хиляди семейства я напуснаха в търсене на по-добри дни и други възможности за децата си. Училищата в България се закриваха, а в чужбина се разрастваха с огромна бързина. Членовете на АБУЧ поеа нелеката мисия да запазят и в чужбина българчетата българи.

Само година след създаването на Асоциацията благодарение на активната си дейност АБУЧ успя да поведе диалог с институциите и да убеди МОН, че обгрижването на българските граждани на учи-

лична възраст и осигуряването на условия за обучение по български език, независимо къде се намират подрастващите, е задължение по конституция. В резултат на това се въведе програмата „Роден език и култура зад граница“, с която за първи път българските училища в чужбина се съфинансираха от държавата на проектен принцип. Няколко години по-късно бе въведено ПМС № 334, променено в ПМС № 90, което приобщи българските училища в чужбина към образователната система на България.

Неоспоримо приносът на Асоциацията е голям. Подробна информация за историята на АБУЧ може да се намери в алманаха, издаден по повод 10-годишния юбилей и качен на уебстраницата на АБУЧ: https://abgschool.org/index.php?route=extension/news/news&news_id=331

Допълнителна информация:

Членове 121 български училища в чужбина и 123 физически лица (2021 г.).

Цели

- Да изгражда и подкрепя мрежата от български училища извън страната, да подпомага създаването на нови училища;
- Да съхранява културната идентичност на българската диаспора и да популяризира българския език и култура;
- Да подпомага контактите, обмена на информация, образователни програми, методи и добри практики, административен опит;
- Да подкрепя и предоставя експертни знания на българските, европейските и други държавни институции и неправителствени организации за подобряване на правната и регулаторната рамки и политиките за езиковото обучение в чужбина, включително правния статут на българските училища извън страната;
- Да работи за създаване на стандарти за учебните предмети, свързани с идентичността, учебни програми, планове, учебници и изпити за ученици, които изучават родния си език в различна езикова среда.

Дейност

- Създадена е училищна мрежа на всички континенти: най-голямата българска мрежа извън границите на страната с непрекъснато нарастващ брой членове;

- Глобализация на образованието по български език, география, история и култура;

- Локализация на училищната мрежа в държавните образователни системи на България и другите държави (двустранни преговори със САЩ, Великобритания, Франция – текущи);

- Въвеждане на програма „Роден език и култура зад граница“ (2009 г.) за съфинансиране на програмен принцип на училищата в чужбина, на ПМС 334 (2011 г.), с което училищата в чужбина стават част от образователната система на България, както и ПМС 90 (2019 г.). Тези две постановления съфинансират от бюджета на България училищата зад граница и дават възможност за регулярно планиране на дейността: Законът за предучилищното и училищното образование (2015 г.) официално признава образователните дейности в чужбина като част от българската образователна система;

- Внасяне на петиция 0224/2017 до Европейския парламент, подкрепена единодушно от всички български депутати в Европейския парламент, относно равнопоставеността на „малките“ езици и провеждане на изпити в края на средното образование на всички официални езици на Европейския съюз – 2017;

- Образователното министерство на щата Илинойс, САЩ, включва българския език в програмата си „Укрепване на двуезичната грамотност“ и оценката по езика в дипломите за средно образование;

- Министерството на образованието и науката на Република България и Софийският университет подписват споразумение, което урежда изпитите по български език за всички училища в чужбина в съответствие с нивата в Европейската езикова рамка;

- Редовни учителски конференции и семинари в различни български градове, Мадрид (2010 г.), Дъблин (2011 г.), Лондон (2011 г.), Чикаго (2011 г.), Будапеща (2012 г.), Мадрид (2013 г.), Брюксел (2014 г.), Виена (2014 г.), Рим и Ватикана (2015 г.), Чикаго (2016 г.), Париж (2016 г.), Тел Авив (2017), Франкфурт (2018 г.), Мадрид (2018 г.), Белфаст (2018, 2019 г.), Малага (2019), Франкфурт (2019 г.), Ларнака (2019 г.). Провеждат се всяка година с 2007 г. насам съвместно от Министерството на образованието и науката и се подпомагат от Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ и Българската патриаршия;

- Последната с реално присъствие бе в Пловдив – 2019 г., в която се включиха вицепрезидент Илияна Йотова, министър-председателят г-н Бойко Борисов, министърът на образованието г-н Красимир Вълчев, министърът на културата г-н Боил Банов и др.

АБУЧ съществува вече 14 години. Всяко лято с колегите от цял свят се сбирате в България, за да се видим, да обсъдим стореното и да начертаем бъдещето. Тази година не можахме да се срещнем в родината. За първи път. Коронавирусът ошети и света, и нас.

Отправяме горещи благодарности към всички, направили невъзможното възможно, за да не се прекъсва връзката на взаимност и професионално приятелство. Истински удовлетворени сме, че на 25 и 26 октомври 2020 г. Конференцията на АБУЧ в сътрудничество с ПУ „Паисий Хилендарски“ ни събра отново, този път виртуално. Учители, директори, председатели на организации, настоятели, приятели и съмишленици от всички краища на света, през граници, морета и океани, застанахме сърце до сърце и присъствахме на една толкова очаквана и полезна среща.

Благодаря от името на Асоциацията най-сърдечно на колегите от ПУ „Паисий Хилендарски“ за прекрасното и ползотворно сътрудничество, за подкрепата и приятелството, което ни даряват през годините.

Длъжна съм да изразя голямата ни признателност към ректора на ПУ „П. Хилендарски“ – проф. д-р Румен Младенов, и зам.-ректора проф. д-р Румяна Танкова за съдействието, което направи възможно провеждането на Конференцията на АБУЧ и през 2020 г.

Специални благодарности на всички колеги за чудесните и полезни презентации.

Благодаря за активното участието и оживените дискусии на всички участници в конференцията, за подкрепата и положителните им отзиви.

Благодаря и на членовете на УС на АБУЧ – г-жа Петя Цанева (Мадрид), г-жа Снежина Мечева (Лондон), д-р Адриана Любенова (Пловдив), г-жа Боянка Иванова (Чикаго – Пловдив), г-жа Филка Ананиева (Лондон) и г-жа Живка Костова (Лос Анджелис), които работиха неуморимо и с много ентузиазъм, за да може да се осъществи на високо ниво поредната годишна конференция на Асоциацията на българските училища в чужбина (АБУЧ).

Конференцията под заглавие „Българските училища в чужбина – традиция, практика, иновация“, проведена в онлайн пространство, дава увереност, че българските училища в чужбина ще се справят и с тази криза, и с всички проблеми и трудности. Важното днес е, че ни има, че отново се отварят вратите на нашите училища и всички ние продължаваме своята мисия в часовете по България.

С надежда, че лятото на 2021 година отново ще ни приюти в родината, за да попием взаимно един от друг добрата енергия на творци, отдадени на значима и ползотворна кауза.

Д-р Ирина Ботева-Владикова
председател на АБУЧ

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

РАЗВИВАНЕ НА СЛУШАНЕТО КАТО КОМУНИКАТИВНО УМЕНИЕ В ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО ЧУЖД

**Зорница Н. Гоган,
Веселина Г. Семерджиева-Митърчева**

*Българско училище „Райна Княгиня“, Дъблин, Република Ирландия
Българско школо „Васил Левски“, Лондон, Великобритания*

***Резюме:** В доклада са представени основните характеристики на слушането като комуникативно умение, конкретните очаквани резултати при формиране на уменията слушане в учебната програма, методическата последователност при реализиране на задачи за развиване на слушането като комуникативно умение в обучението по български език като чужд, споделени са опит и успешни практики.*

***Ключови думи:** слушане с разбиране, формиране на умения, мотивация, методическа последователност, преди слушане, по време на слушане, след слушане, задачи, конкретни дейности, упражнения за слушане*

DEVELOPMENT OF LISTENING AS A COMMUNICATIVE SKILL IN TEACHING BULGARIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

**Zornitsa N. Gogan,
Veselina G. Semerdzhieva-Mitarcheva**

*Bulgarian school 'Rayna Knyaginya', Dublin, Republic of Ireland
Bulgarian shkolo 'Vasil Levski', London, Great Britain*

Abstract: *The report presents the main characteristics of listening as a communicative skill, the specific expected results in the development of the listening comprehension skills in the curriculum, the methodological sequence in implementing tasks for developing listening as a communicative skill in teaching Bulgarian as a foreign language, experience and successful practices are shared.*

Key words: *listening comprehension, developing skills, motivation, methodical sequence, pre- listening, while listening, post-listening, tasks, specific activities, listening exercises*

1. Слушането като комуникативно умение

За разлика от граматиката и лексиката, уменията за слушане и разбиране на указания и текстове не са нещо, което може да се научи или усъвършенства бързо. Уменията за слушане се формират в резултат на процес на редовна практика, която води до постепенен напредък с трайни резултати. Важен момент за поддържане на мотивацията на учениците е да се започне от умерено трудно, но разбираемо ниво и постепенно да се премине към следващото ниво с по-висока степен на трудност.

Ако учениците полагат съзнателни усилия за слушане в учебна среда, то те ще пренесат този модел на активно слушане и в житейски ситуации.

Слушането с разбиране е естествен вид речева дейност, за осъществяването на която е необходимо да се развива умение за възприемане и разбиране на речта в момента на нейното произвеждане.

Въпреки че уменията за говорене и слушане са в определена връзка, е възможно да се постигне равномерното им развитие само ако се използва специално разработена система от упражнения за развиване на разбирането на устната реч в естествените условия на общуване. Дори хората, които владеят чужд език достатъчно добре, изпитват затруднения при слушане на естествената реч.

Разбирането на чуждата реч е много сложна умствена дейност и една от основните трудности в усвояването на езика, които нашите ученици назовават.

Трудностите могат да бъдат породени както от съдържанието на речта, избора на езикови инструменти, използвани от говорещия, така и от темпото, с което говори, от индивидуалния начин на говорене: произношението, интонацията, тембъра на гласа, определени дефекти в речта, прекалено бърз или много бавен темп на речта; наличието на думи, непознати за слушателя.

Слушането се определя като сложен, активен процес на интерпретация, при който слушателите свързват това, което чуват, с това, което вече знаят.

То включва два ясно обособени процеса на възприемане и обработка на информацията:

Единият е:

- използване на предварително изградени знания, за да се разбере посланието на текста – това може да бъдат знания по темата или свързани с контекста на ситуацията. При този тип слушане се използват думите от текста и контекстови маркири, за да се изградят хипотези.

Вторият процес е:

- прилагането на лингвистични знания, за да се разбере посланието на текста. Тук значението се изгражда, като се използват знания, свързани с различните нива на езика – звук, граматически връзки и лексикални значения.

Слушането с разбиране е един комплексен процес на интерпретация, при който слушащият използва и предварително натрупани знания, и лингвистични знания за разбиране на посланието на текста. До каква степен слушащият използва единия или другия процес зависи от неговите знания по езика, запознатостта с темата или от целта на слушането.

Слушането с разбиране е сложно умение, което трябва да се развива съзнателно. То се развива най-добре чрез упражнения, даващи време на учениците да обмислят процеса на слушане и да набележат стратегии за справяне със задачата, без да се страхуват от оценяването, и упражнения, осигуряващи бърза обратна връзка.

Доброто познаване на учебния план и учебните програми дава възможност на учителя така да планира своята дейност, че да гарантира овладяване на четирите езикови умения. По отношение на слушането като цяло от учениците се очаква: да разбират общото съдържание на кратки текстове и диалози по тематичните области, предвидени в програмата; да проследяват кратък разговор, като идентифицират комуникативните намерения и лицата (цел, адресат), темата на разговора, изразените мнения и чувства; да разбират най-същественото в кратки указания, послания, обяви и съобщения, представени с ясна дикция и нормално темпо на речта, стандартно

произношение и характерна за езика интонация; да разбират конкретни подробности в кратки, ясно формулирани текстове по тематичните области, предвидени в програмата; да разбират основна лексика и изрази, свързани с изучаваните теми; да разбират указания за изпълнение на учебни дейности и задачи.

Конкретните очаквани резултати на ниво учебна програма са:

➤ **Слушане 3. клас**

Ученикът разбира кратки, ясни обяснения.

Извлича важна информация от аудиотекстове.

➤ **Слушане 4. клас**

Ученикът разбира общия смисъл на разговор.

Разбира диалог във филм, когато има визуален контекст.

Различава промяната в тема на дискусия, ако се говори бавно и ясно.

2. Методическа последователност при реализирането на упражнения за слушане в обучението по български език като втори

С работата по развиване на уменията на нашите ученици за слушане с разбиране ние всъщност им помагаме да се развият и да изградят умения за **независимо учене**. Когато умеят да слушат правилно, това ще им помогне да възпроизведат правилно, да прецизират разбирането на граматиката и да развият речниковия си запас.

Струва ни се, че в реалния живот не се подготвяме за възприемането на речта, но това не е напълно вярно. Подсъзнателно например, когато поръчваме обяд в ресторант, сме готови да чуем и приблизително знаем какво ще отговорим на сервитьора. Или, посещавайки лекция, ние също сме готови да възприемем реч по конкретна научна или познавателна тема, предвиждайки нейното съдържание. И в урока ученикът също трябва да е готов да възприема аудиоматериала по конкретна тема, тъй като нивото на неговото разбиране зависи от това да можем да подготвим учениците, да ги настроим за слушане.

Стъпките, по които може да се осъществи процесът на обучение по слушане с разбиране, се отделят в три основни етапа:

2.1. Преди слушане – подготовката за слушане се осъществява чрез различни задачи с цел да се създаде нагласа у учениците, да се

провокира интерес, да се насочи вниманието върху темата и да се актуализира речниковият запас преди упражнението за слушане;

2.2. По време на слушане – помагаме на учениците да насочат вниманието си към това, което чуват, и да изградят представа и разбиране; за премахване на затрудненията и съсредоточаване върху някои важни моменти и формиране на умения за чуване на правилната информация;

2.3. След слушане – помагаме на учениците си да интегрират това, което са научили от чутото, с досегашните си познания по езика – с обсъждане, коментари, заключения.

В първия етап

Преди слушане – има определени цели, които трябва да бъдат достигнати, преди учениците да слушат текста. Това са мотивация, контекстуализация и подготовка:

- мотивация – изключително важно е преди слушане учениците да са мотивирани да работят по упражнението. Затова текстовете трябва да са интересни и задачите към тях да подтикват естественото любопитство на децата.
- контекстуализация – когато слушаме в ежедневието си, ние чуваме езика в неговата естествена обстановка (среда), която ни дава много информация за лингвистичното съдържание на това, което чуваме. Слушането на запис в условията на класната стая не е естествен процес. Текстовете за слушане са извадени от своята естествена среда и ние трябва да планираме и разработим задачи, които да помогнат на учениците ни да осъзнаят смисъла на текста, който ще чуят, да актуализираме натрупани (усвоени) вече знания и очаквания, за да им помогнем да разберат текста.
- подготовка – за да се случи успешно слушането, може да е необходимо да припомним определени думи или изрази, които ще помогнат на учениците в процеса на разбиране.

По време на слушането – когато слушаме нещо в ежедневието си живот, винаги го правим по някаква причина, с някаква цел.

Обикновено задачите, свързани с текста, който учениците слушат, са градиращи по трудност и първата задача е доста лесна и спомага учениците да добият обща представа за текста. Понякога дори един въпрос е достатъчен.

Втората задача за повторното слушане трябва да изисква от учениците по-сериозно и детайлно разбиране на текста. Учителят трябва да се увери, че тя не е свързана с предоставяне на дълъг отговор. Писането на дълги отговори, докато слушат, може да е прекалено изискващо занимание за учениците и съвсем отделно умение. Затова учителят трябва да се придържа към избор на задачи, които изискват отговор от една дума или отбелязване със знак в списък от думи, или някакъв друг графичен отговор.

Третата задача може да е просто да проверят своите отговори, които са дали във втората задача, или да изисква по-задълбочено слушане и разбиране на текста.

Слушането на чужд език е всъщност много интензивно и ангажиращо умение и поради тази причина е удачно учениците да имат време, да направят пауза, да обмислят между слушанията. Може да изискате от учениците да сравнят своите отговори, като това ще им даде възможност не само да поемат дъх, но и да проверят своето разбиране с това на съученика си и вероятно да обмислят, преди да чуят текста отново.

След слушане – има две общозастъпени дейности, които може да проведете с учениците. Това са реакции към съдържанието на чутия текст и анализ на лингвистичните единици, които са използвани за изразяване в изслушания текст.

- Реакции към текста е може би по-важната дейност, особено за деца в началния етап на обучение. Това е нещо, което ние правим естествено в ежедневието си. Когато слушането е осъществено с определена цел, съвсем нормално е да има и последваща реакция. Може да ангажираме учениците в дискусия в отговор на това, което сме изслушали – дали сме съгласни или не, дали вярваме в чулото – или каквато и да е друга дейност, свързана с използване на информацията, която учениците са чули.
- Анализ на езиковите единици е дейност, която изисква включването на учениците в работа с лингвистичния материал от изслушания текст. Тя е важна от гледна точка на развиването на познанията по езика, а не само от гледна точка на изграждането на умения за слушане. Може да се използва част от текста, в която са употребени глаголни форми, или да се ангажират учениците в дейности за групиране на опреде-

лени думи и изрази. Това е добър момент за работа, фокусирана върху формите на думите, тъй като учениците вече са се справили с разбирането на текста и по този начин боравенето с тези форми и единици, които имат това (вече познато) значение, може да се окаже много по-лесна задача.

3. Споделяне на успешни практики

Изисквания към текстовете за слушане:

- Темите да са разбираеми за нивото на владееене на български език на децата, да са близки до техния свят
- Да има логическа обоснованост
- Обемът на текста да е правилно преценен
- Да се използват думи от ежедневието, да се избягват чуждици, диалектни думи и архаизми
- Изреченията да са кратки и ясни, с подходящ словоред
- Темпът на четене/говорене да е съобразен с възрастовите особености и нивото на владееене на езика на слушащия
- Говорещият да има ясна дикция, без акцент
- Четенето/говоренето да не е монотонно, а да има движение на гласа, съобразен с емоцията, която трябва да предаде на слушателя
- При четене/говорене да се правят паузи, съобразени с пунктуацията на текста

Речта на учителя също играе важна роля и заема значителна част от урока, затова към нея също се поставят изисквания. Основните от тях са:

- учителят говори с кратки, граматически прости изречения;
- подчертава ключовите думи;
- ограничава изявленията в рамките на само една тема, като допълнително разширява обхвата на темите;
- използва повторени думи, фрази, изречения;
- перифразира изявления.

Важно е също постепенно да се увеличава размерът на изказването – първо дума, след това фраза, едно изречение, няколко изречения, докато се достигне до пълния текст или диалог. Може да се използват изразения и жестове, мимики и техники на пантомима. Задавайте въпроси, за да сте сигурни, че учениците разбират.

Стремете се да давате кратки и ясни инструкции по задачите. Използвайте визуални опори под формата на снимки, илюстрирайте.

Препоръчително е да изпълнявате упражненията от типа „Слушайте и направете“ на етапа на въвеждащия устен курс в първи клас, да преподавате много песни и стихове за деца, да използвате игри, да ги придружавате със снимки, активно да използвате жестове, изражения на лицето. Музикалните задачи невероятно улесняват възприятието и помагат за формиране и подобряване на уменията за слушане.

Основните задачи на първия етап **преди слушане** са:

1. Да се установи ситуацията, темата, която ще се обсъжда, да се даде представа какво ще се обсъжда.

2. Да се създаде интерес към темата – може би от личен опит. Ако в аудиоматериала се говори за животни – провокирайте спомените на децата от посещения в зоологическата градина или какви животни се срещат в гората, в полето и т.н.

3. Да се изяснят непознатите думи.

Конкретни дейности, с които може да ангажирате учениците:

- Актуализирайте знанията по темата – Какво знаете за...? Къде са...? Какво е това?
- Активирайте речника по темата – например под формата на микроигра, като сесия за мозъчна атака „Кой знае повече думи: (глаголи, съществителни имена, наречия) по темата?“
- Предскажете съдържанието – опит от заглавието, темата, илюстрациите учениците да отгатнат какво може да се обсъжда.
- Въведете новите думи – непознатите думи не трябва да пречат на възприемането на речта.
- Проверете разбирането за целта на слушането – за да сте сигурни, че учениците разбират задачата за слушане.

По време на слушане от учениците може да се изисква да:

- определят кои са говорещите, къде се случват събитията и т.н.;
- да потвърдят или опровергават своите предположения, направени по време на процеса преди слушане;
- да направят заключения, да оценяват.

Темпът и паузите при слушане са важни. Поставянето на пауза преди поредното слушане се случва с цел:

- да се обобщи случилото се досега;
- да се опитат учениците да отгатнат какво може да се случи след това, като учителят трябва да се погрижи всички прогнози да изглеждат еднакво вероятни. Помолете учениците да обяснят защо смятат така, избягвайки оценки като „правилно“ или „грешно“ и използвайки оценки като „може би“, „вероятно“.

За да могат учениците да съсредоточат вниманието си по време на слушане, препоръчително е да се използват и да се раздадат необходимите материали предварително.

Фазата **след слушане** е също толкова важна. Тя показва:

- колко дълбоко учениците са разбрали аудиоматериала;
- колко им е интересно;
- верни ли са се оказали техните предположения.

В тази фаза се разгръщат и поощряват уменията на учениците да анализират, критично да оценяват и да правят изводи от чутия материал. Учителят може да обобщи информацията под формата на устни изявления, презентации или постановка на диалози и т.н.

Подходящи конкретни дейности в тази фаза са:

- попълване на празни места в текста на аудиоматериала;
- задачи с множествен избор, вярно/невярно, кратък отговор, перифраза/обобщение;
- отговор на въпроси;
- илюстриране на епизод;
- направа на план, преразказ;
- сравняване със ситуацията в живота и др.

4. Представяне на упражнения за слушане в помагалата за 3. и 4. клас

Всички аудиоматериали са включени в електронния вариант на помагалата.

Текстовете на всички аудиоматериали се съдържат в книгата за учителя.

Към всеки текст са разработени работни листове.

В работните листове са включени тестовите задачи, които са разпределени в две нива (ниво А и ниво Б). В ниво А са включени по два въпроса за общо разбиране на основната тема, мястото на действие, герои и тяхното настроение и др., като възможностите за избор на отговор в това ниво са ограничени до два.

В ниво Б са включени задачи за по-детайлно разбиране, като в този случай вариантите за избор на верен отговор не надвишават повече от три.

Работните листове се раздават на учениците *преди слушането на текста*. Те се запознават предварително с въпросите и задачите и след това слушат текста. По преценка на учителя работата може да е само върху задачите от ниво А, като това зависи от нивото на владение на езика – за ученици, които се справят не толкова добре, а с ниво Б да се работи с учениците, които се справят по-добре.

След като учениците изпълнят задачите от работния лист, учителят трябва отново да пусне аудиозаписа на текста за проверка на работата.

Конкретните стъпки в процеса при представяне на упражненията за слушане са следните:

- Преди слушане – учителят накратко представя ситуацията и това, което учениците ще чуят – дали е диалог или разказ, дали говори техен съученик, учител или родител; целта е да се създаде интерес към темата; необходимо е да се обяснят новите думи.
- Слушане за първоначално възприемане на аудиотекста;
- Учениците работят по първата част от въпросите в работните листове (ниво А);
- Следва повторно слушане на текста, като тук има два възможни варианта – за учениците, които се справят по-трудно, това е моментът, в който ще могат да проверят дали са работили вярно, а за учениците, които се справят по-добре, повторното слушане би трябвало да се осъществи с цел попълване на информацията от втората част на работните листове (ниво Б);
- Слушане на аудиозаписа с цел проверка на работата;
- След слушане – Учителят може да зададе въпроси, да провокира коментари по темата, да ангажира учениците с работа с езиковия материал от изслушания текст.

Деца имат различни възможности по отношение на слуховата памет, поради което различните ученици извличат и запомнят различни количества информация. И всеки ученик би могъл да има различна интерпретация, която зависи от неговото лично възприятие, речник и количеството информация, което е успял да запомни.

Коментарите по изслушания текст са най-трудният и в същото време най-ценният вид упражнения, тъй като именно тук се занимаваме със спонтанна реч, което е изключително необходимо при усвояването на чужд език.

Слушането е основата на общуването, от него тепърва започва овладяването на устната комуникация.

ЛИТЕРАТУРА

- Brown, S.** (2006). *Teaching Listening*, Cambridge University Press.
- Harmer, J.** (2007). *English Language Teaching*, Pearson Education Limited 4th edition.
- Harmer, J.** (2010) *How to teach English*, Pearson Education Limited, 6th impression.
- Marks, J.** (2000) *Methodology: new ways to teach listening*, *One Stop English*, 'Listening In', in *English Teaching Professional* 16 (2000) and in the chapter on listening in Bowen & Marks: *Inside Teaching* (Macmillan 1994).
- Peachey, N.** *A framework for planning a listening skills lesson*, British Council.
- Ozhegova** (2020). *Obuchenie audirovaniyu na urokah angliiskogo yazyka*, Actionvideo.
- Teneva, D.** *Формиращото оценяване като фактор за развиване на уменията за слушане с разбиране в обучението по английски език*. Електронно списание i-Продължаващо образование, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Департамент за информация и усъвършенстване на учители.

„ПИЯНСТВО НА ЕДИН НАРОД“, ИЛИ ИЗВЕЖДАНЕТО НА БЪЛГАРИНА ИЗПОД ИГОТО

Здравка И. Владова-Момчева

БУ „Иван Станчов“ към посолството на България в Лондон

Резюме: Статията е фокусирана върху главата „Пиянство на един народ“ от романа „Под игото“ на Иван Вазов. Изтъква изключителното значение на този текст като основна идейно-тематична ос на първия български роман, в която авторското послание по уникален начин предава на поколенията читатели вътрешното освобождение на българина и сублимния момент на единението ни като народ по време на подготовката на въстанието. Подчертава, че текстът на тази глава остава уникален за всяко следващо поколение български читатели заради емоционалното въздействие, чрез което извежда всеки българин изпод личното му иго и чрез любовта към България винаги ни обединява като народ.

Ключови думи: Иван Вазов, свобода, единение, народ, колективно съзнание, българско, България

“DRUNKENNESS OF A PEOPLE” OR BRINGING OUT THE BULGARIANS FROM UNDER THE YOKE

Zdravka I. Vladova-Momcheva

Abstract: This article is focused on the chapter „Drunkenness of a People“ from the novel „Under the Yoke“ by Ivan Vazov. The article emphasises the exceptional significance of this text as thematically fundamental for the first Bulgarian novel. The author uniquely portrays the inner liberation of the Bulgarian people during the sublime historical moment of their unity during the preparation for the uprising in April 1876. The article also stresses the fact that this particular chapter remains unique for every next generation of readers because of the emotional impact which leads every Bulgarian out of their personal yoke and through our love for Bulgaria unites us as a people.

Key words: Ivan Vazov, liberty, unity, people, collective consciousness, Bulgarian, Bulgaria

Казват, че Мойсей водил евреите 40 години из пустинята, за да умре и последният, роден в робство. Да изчезне споменът от униженията и скръбта и да се родят нови хора, достойни за обетованата земя Ханаан.

Казват още, че за да бъдеш свободен, трябва първо да го поискаш, а след това да преминеш през вътрешната си трансформация, за да се превърнеш от роб в бунтар и да се отърсиш от стереотипа на подчинението, насаден от страха. И колкото по-целокупно е това поискване на свободата, толкова по-съзидателно е формирането на колективното съзнание. От аз към ние като народ.

Именно това ни е казал Вазов с написването на знаменитото „Пиянство на един народ“, главата, която сякаш извисява пъстрите спомени на всеки от нас от „Под игото“ до връхната точка на единението, надскочило буколическия мизансцен на Бяла черква и очертало границите на българския пробуден и разбунен свят. От вековна дремливост към опиянение, граничещо с щастлива и сбъдваща българската ни цялост лудост. Направил го е по толкова уникален начин, колкото го е изисквал съблжимият момент на това изригнало желание за освобождение – вътрешно и лично за всеки българин и споено и общо за всички българи. Защото в краткия текст на „Пиянството“ бащата на новата българска литература е постигнал онова, което може да бъде осъществено само от един Патриарх – Предстоятел пред своите си – събирането им/ни в един народ, поискал да изрази себе си и да бъде!

Това е, според мен, грандиозната заслуга на Вазов пред тогавашните му съвременници и сегашните им потомци. Посочването, че могат, че можем, че са, че сме едно цяло. Нищо, че „самата борба, която последва, не заслужаваше името си“. Той е и нямал мисъл да я описва. Защото е провидял, че това всъщност няма значение. Сто и седемдесет години след рождението му самите ние би трябвало да сме помъдрели за подобни заключения. Последваха много борби, не само български, които не заслужаваха имената си. Но все пак „пиянствата“ на народите оставиха своите дири в техните истории. Нашето си българско „пиянство“ също направи това. По своя си самобитен начин, който може да бъде разбран само от сънародници.

Винаги съм се удивлявала защо в изписаните текстове и оценки на Вазовото творчество, и специално онези, посветени на „Под игото“, се обръща по-голямо внимание на последвалия неуспех на

въстанието в исторически план и съдбата на Бяла черква в романовата реалност. Пак ще повторя, та нали самият автор ясно ни е подчертал, че разказът му „по нужда се е натъкнал на един епизод, който следва нататък и който илюстрира революцията, тоя чудовищен „крах“ на най-светлите надежди“. Крах, защото е затрупан с жертви, понеже такава е природата на всеки крах, а светлите надежди могат само да граничат с мечтата и огромното поискване да бъдем свободни – всички, без изключение и без мъртви герои, по които да страдаме безутешно. Наивно, но пък такава е природата на народното „пиянство“ – толкова всеобщо, ликуващо и живо.

Може би именно затова всички българи силно обичаме „Под игото“ и го носим като спомен за себе си. Заради освобождението, което самият автор ни дава, назовавайки с любов, за пръв път в новата българска литература, своя народ в цялата му битийна, социална, духовна, интелектуална, а ако щете, и модно-кокетна пъстрота: „Революционният дух, тоя огнен серафим, засегна с крилото си и цървулани, и универзитанти, и гугли, и фесове, и калимявки, и капели“. Напук и въпреки изискванията на историческата конкретика, настояваща за имена, лица и дати, напук и на фикцията, притискаща с претенции за убедителни персонажи, Вазов постига запомнящия се облик на своя народ с обединяващите шрихи на неговата различна епоха и само с няколко ярки детайла го обезсмъртява от корена до върха, от началото – до израстването, от цървулите до капелите. И това не влиза в конфликт нито с историята, нито с фикцията, защото е самата истина, облечена от глава до пети с неповторимата вазовска поетика на бащинското му поощрение и огромната му любов. Те са изказани не само с умиление, но и остра, и наблюдателна категоричност. В тази уникална глава от романа откриваме стоманено честната Вазова защита на целостта ни като народ:

„Напразно някои пристрастно искат да монополизират това въздушевание само в полза на оная част от народа, на която краката обуваха цървули, в ущърб на историческата истина. Напразно!“

Защото сред „гуглите“, „фесовите“, „калимявките“ и „капелите“ Патриарха откроява най-важното за един народ – „науката и кръстът, сиреч духът“. И те стоят на „първи ред“!

Едва ли в някоя историческа хроника, описваща подготовката на Априлското въстание, можем да открием толкова ясно и директно

но назоваване на истината за българската ни всеобщност, както е назована тя в „Пиянството“ на Вазов:

„Истина е, че главният контингент, и напред, и сега, даде масата народна, но тя даде онова, което беше в силата ѝ: числото. **Трябваше интелигенцията да му даде смисъл и душа...**“

И тогава иде ред на достойнството. Защото не можеш да бъдеш народ, ако си нямаш и вяра, и знание, и дух. Казал ни го е Патриарха, защото често си го забравяме.

Препрочитайки „Пиянство на един народ“, си мисля за този текст като за завещание. Защото той не само обхваща с удивителна краткост и яснота взрива на въодушевлението, изригнало тогава в надеждата най-сетне Туркия да падне и да бъдем свободни, но и заклева да не мърсим душевната си чистота, вродена у нас, българите, чрез онова всичко българско и родно, което любим, тачим и милеем, пак изречено и въплътено в слово от Вазов, макар и в друго, свещено за нас послание.

Определят тази глава от „Под игото“ като повлияна от творческия романтически стил на Виктор Юго, безспорен кумир за Вазов и автор, който включва множество небелетристични глави в своя роман „Клетниците“. Но аз мога да приема подобни коментари на стилови похвати, характерни не само за Юго, а и за други писатели – представители на доминиращия тогава в Европа Романтизъм, като по-скоро насочени спрямо формата, отколкото спрямо съдържанието на Вазовия текст. Защото говорим за **първия български роман, чийто български космос за първи път бива изразен на хартия**, при това доста бързо преведен на толкова много чужди езици. Едва ли трябва да спомена, че всъщност „Под игото“ излиза първо на английски език през 1893 година, отпечатан е в Лондон в престижно издателство и веднага след това се налага да се пристъпи към второ издание поради огромния читателски интерес към тази книга. И всичко това, преди романът да бъде публикуван у дома, в България. Наистина никой не е пророк в собственото си село. А иначе оценката на именития английски критик от онова време Едмънд Гос, публикувана във вестник „Таймс“, гласи: „Едва ли някой би оспорил, че „Под игото“ е роман за съвременната история от много висока класа... На който и да е език, колкото и да е изтърган от свръхупотреба, впечатлителният читател със сигурност ще се порази от изключителната красота на този епически роман, така просто и все пак изкусно по-

строен, така пълен с неподправено обаяние, така пропит с чиста и огнена страст, така хуманен и деликатен, така модерен и същевременно така непосредствен и първичен“.

Именно. Та в тази също така **първа по рода си**, пълна с неподправено обаяние и пропита с чиста и огнена страст **глава от „Под игото“**, озаглавена **„Пиянство на един народ“**, е събрана цялостната концепция на Вазов за тази книга, изразена в **първи по рода си** авторски начин чрез собствените му стихове:

*И в няколко деня, тайно и полека,
народът порасте на няколко века...*

Уникално, нали? Все пак говорим за човека, изградил по жанрове една цяла нова българска литература в миниатюр след петвековно прекъсване на писмените ни традиции от Средновековието до Възраждането. И не само. Говорим и за човека, който ни я е завещал, за да я надграждаме и досътворяваме, след като сме поискали да бъдем свободни.

Точно в това порастване в „няколко деня“ „на няколко века“ се крие поразяващият заряд на Вазовото прозрение за неговия – наш народ. Народ, комуто преди петстотин години са му посегнали на всичкото – земята, царството, вярата, езика и децата! Българията му се е превърнала в Българско, а той е отстоявал именно това – българското си – в малките, скрити почти под земята църквици, построени от милеещите му хора, и килийните училища, където синовете и дъщерите му сричали Апостола и Светчето, за да не забравят род и език. Разпокъсано. Тъжно. Самотно.

Именно затова изригналото „пиянство“, тази вековно стаявана и прераждана енергия на насиления да бъде роб българин е въплътила порастването му на няколко века за толкова кратко време. Превърнала е рода му в народ и е направила Вазов летописец, писател и поет на онова време и всички български времена.

Затова настоявам, че „Пиянство на един народ“ е уникален текст не само за „Под игото“, но и за цялата ни национална литература, в която порастването ни на няколко века, уви – и до ден днешен, не се повтаря и в която сбирането ни отново като народ не се е случило в мислите, словото или благословията на никой автор след Вазов. Още приживе, за съжаление, той е бил критикуван като старомоден, речево архаичен, прекален русофил. Но ако имаме смелостта да се гмурнем обратно в неговите текстове, това, което ще ни

порази, е тоталната му, превъзхождаща всички негови симпатии, надживяваща дори самия него, покоряваща и възпитаваща в родолюбие всеки българин, любов към България. Няма по-висока, по-искрена, по-гореща и по-неумираща от тази любов – Вазовото „пиянство“, което като щастлива лудост ни извежда изпод собственото ни иго и ни води винаги към единствено възможния Ханаан – нашата България. За да изчезне споменът от униженията и скръбта ни и да родим духом нови хора, достойни да живеят на обетована земя.

А иначе мога само да добавя думите на Вазовия издател, Александър Паскалев:

„Само като се отдалечим от една планина, ние виждаме нейните гигантски размери, нейното величие и нейната пленителност. Така е и с Иван Вазов. Днес и в бъдеще, когато той не е вече между нас, ние отдалеч ще виждаме напълно великото разнообразие и грандиозността на неговото творчество“.

Сто и седемдесет години след рождението на Патриарха можем само да бъдем благодарни, че сме били родени в животворната сянка на тази планина, откъдето тръгваме и където се завръщаме по пътеките на Вазовите думи, които няма нужда да ни бъдат превеждани, за да ни приведат към своето си. Като българи, свободни и заради „пиянството“ на своя народ!

АКТИВИРАНЕ НА ИНТЕРЕС КЪМ ЧЕТЕНЕ И ПОЗНАНИЕ

Мария В. Ташева, Ренета Е. Маринова

*Българско училище „Звънче“ – Сърбитън,
графство Съри, Великобритания*

Резюме: Родолюбиви българчета с ентузиазъм и със сърце за България се включват в урочни и извънкласни дейности с инициативи да се чете на български език, да се пази и да се създава любов към книгата, да се обогатява познавателният опит чрез четене и преживяване.

Опознават, ценят и обичат родния си край! С този дух и старание третокласниците и четвъртокласниците изпълняват домашните задачи по Човек и общество и сътворяват интерактивна карта на България.

Стимул за редовно изготвяне на домашните задачи са „Карта на успеха“ и „Книга на успеха“. Постоянството на децата се възнаграждава с билет „Браво“ от училището.

Ключови думи: доброволчески литературен клуб, интерес и обич към книгата, четивна техника, четене с разбиране, формиране на ценности, творчески проекти, традиции, обичаи, домашни задачи, интерактивна карта на България, карта на успеха, билет „Браво“

ACTIVATE AN INTEREST IN READING AND COGNITION

Mariya V. Tasheva, Reneta E. Marinova

Bulgarian school „Zvanche“ Surrey United Kingdom

Abstract: Patriotic Bulgarian kids enthusiastically and heartily are taking part in curricular and extracurricular events with the initiative to read in Bulgarian in order to keep and create love towards books, to enrich their cognitive experience through reading and experience.

They get to know, appreciate and cherish their homeland! In this spirit and diligence the students from year 3 and year 4 accomplish their home works on „Human and society“ and create interactive map of Bulgaria.

Stimuli for regularly completing home work are „The map of success“ and „The book of success“. The kids' perseverance is rewarded with a „well done“ token from the school.

Key words: *voluntary literature club, interest and love towards the book, reading technique, comprehensive reading, values forming, creative projects, traditions, customs, home works, interactive map of Bulgaria, „map of success“, „well done“ token*

1. Литературен клуб „БългарЧЕТА“

Да се родиш или израснеш далеч от България и да обичаш и тачиш свещения си роден език, история, фолклор и традиции, е удивително! Доказват го деца по света от родолюбиви български семейства. Такива деца са за възхищение! Те умело и упорито съчетават във времето познавателни дейности в две училища с различни езици и различни култури.

Такива са и водещите намерения на основания клуб „БългарЧЕТА“ в българско училище „Звънче“, Лондон, да се създава интерес и обич към книгата, да се усъвършенства четивната техника и да се изграждат умения за четене с разбиране. Да се придобиват знания чрез художествена и нехудожествена литература. Да се формират ценности в различни личностни аспекти. Като родолюбива кауза без цена, клубът е със свободен прием и дава шанс за всички, за които книгата е или ще се превърне в ценност.

Първият реализиран проект, „Приказка с неочакван край“, е по идея на ученик от втори клас – участник в клуба. Създадената от малките творци приказна история е с претворена значима мисъл, вплетена в идеята, в която всеки участник е със сътворени три изречения, знаейки само последното от предходния, като към текста прилага и илюстрация. В такъв творчески похват учениците очакват с нетърпение своето участие, изграждат художествена мисъл, осмислят художествени идеи, развиват изобразителните си способности и се създава отношение към текста и книгата като цяло. Вторият осъществен проект е прозорче към света чрез енциклопедия за фолклора и традициите ни. На видеозапис книголюбците представят чрез прочит избрани части от книгата. Видеата са сглобени в две филмови части. Те означават не само интереса към познание

за фолклора, традициите и обичаите ни, но и любов към велико българско и родно.

Водени от вдъхновение да се пазят ценностите ни като духовно извисен народ, продължаващите инициативи са свързани с пресъздаване на ритуали за Бъдни вечер и посрещане на коледари.

Дейностите в клуба са насочени и към запознаване с български автори и тяхното творчество, посещение на библиотеки, книжарници, срещи с родолюбиви българи. В основата на всяка реализация е прилагането на иновативни, креативни и продуктивни активности, минаващи през емоция и преживяване на всеки участник в процеса.

2. Интерактивна карта на България

Многобройни са постигнатите цели, когато домашните задачи на учениците по Човек и общество са свързани с изготвяне на презентация за природна или историческа забележителност на територията на България. Децата са стимулирани да бъдат активни участници в представянето на новия урок, развиват умения самостоятелно да намират и подбират информация от учебника и други източници. Обогащават, развиват и усъвършенстват своя правопис. Придобиват увереност да говорят пред публика, представяйки работите си пред своите съученици и преподаватели. Креативността и изобретателността са предизвикани и стимулирани, докато обогатяват презентациите си с рисунки, карти, макети и др.

Проектите на децата се нанасят чрез активни бутони на картата на България в зависимост от местонахождението на обекта, който

представят. Активните бутони отварят страници с презентациите. Всяка страница има свой активен бутон, който препраща към главната, представяща картата на България. Децата се наслаждават на колективността и екипната работа при изготвянето на картата. Дава им осъзнаване за приобщеност, взаимство и стимул да дадат своя принос към общото дело.

3. Карта на успеха

Картата на успеха е допълнителен стимул за изготвяне на домашните задачи. В нея се регистрират работите на децата за период от четири седмици. Картата се окача на видно място в класната стая по време на часовете и представя нагледно изпълнителността на всички деца. Когато учениците са изпълнили всичките си домашни задачи за посочения период, получават билет „Браво“ от училището. В него се описват индивидуалните заслуги и постижения на учениците, повод за гордост и поощрение за нови успехи.

Книгата на успеха съдържа замисъла на картата, включвайки критериите: активна работа в час, изпълнение на домашни задачи, дисциплина и говорене на български език със съучениците по време на междучасията.

1. Literature club „BulgarCHETA“

To be born or raised away from Bulgaria and to love and revere your sacred native language, history, folklore and traditions is amazing! It is proven by kids from around the world born in patriotic Bulgarian families. These kids are admirable! They skillfully and stubbornly combine cognitive behaviors in two schools with different languages and different cultures.

Such are the leading motives of the founded club „BulgarCHETA“ in the Bulgarian school „Zvanche“ in London. Its purpose is to create interest and love towards reading, to improve reading skills and to build skills in cognitive reading. Another purpose is to acquire knowledge through artistic and non-artistic literature and to form values in different personal aspects. As patriotic free cause, the club is available for all and it gives a chance to everyone to who the book is or is going to turn into value.

The first implemented project „A story with unexpected ending“ is a year 2 student's idea who is also attending the club. The fairy tale created by the little artists has a converted thought intertwined in the idea in which every participant has three sentences, knowing only the last one from the previous reader. In such an imaginative technique students are waiting impatiently their part, build artistic thinking, rationalize artistic ideas, develop graphic abilities and create attitude towards reading as a whole.

The second project is a window to the world through folklore and traditions encyclopedia. The book lovers present in a video chosen fragments from the book. The videos are presented in two parts. They present not only the interest in our folklore knowledge, traditions and customs but also love of grand Bulgarian native.

Lead by inspiration to preserve our values as a spiritually elevated nation, the continuing initiatives are connected with reproduction of rituals for Christmas Eve and welcoming of the festive dancers.

The activities in the club are pointed towards getting to know Bulgarian authors and their works, visiting libraries and book shops, meetings with patriotic Bulgarians. In the basics of every realization is applying innovative, creative and productive activities, passing through emotion and experience of every participant in the process.

2. Interactive map of Bulgaria

The achieved goals are numerous when the homework of the students in „Human and society“ is connected with making a presentation for natural or historical landmarks within the borders of Bulgaria. The kids are stimulated to be active participants in presenting the new lesson, develop skills to independently find and select information from the text book and other sources. They enrich, develop and perfect their hand writing. Acquire confidence to speak in public presenting their work in front of their class mates and teachers. The creativity is challenged and stimulated while they add pictures, maps and mock-ups to their presentations.

The students' projects are added with active buttons on the map of Bulgaria in relation to the location of the object they are presenting. The active buttons open up pages with the presentations. Every page has its own button that forwards the user to the main map of Bulgaria. The children are enjoying the collective team work while creating the map. It gives them realization of belonging, collectiveness and stimuli to give their part in the common cause.

3. Map of success

The map of success is an additional stimulus for doing every kid's homework. In it the completion of the homework is being registered for a period of four weeks. The map is hung on visible spot in the classroom during the lessons and represents the visual performance of all kids. When the students have completed all their home works for the given period they receive a „well done“ token from the school. It describes the students' individual inputs and achievements – reason to be proud and an encouragement for future success.

The book of success contains the conception of the map, including the following criteria: active class work, completion of homework, discipline and speaking Bulgarian language during break time.

ИСТОРИЯ И ГЕОГРАФИЯ НА БЪЛГАРИЯ

КАК ДА ПРЕПОДАВАМЕ ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ НА ДИГИТАЛНИТЕ ПОКОЛЕНИЯ

Борис М. Михайлов

„Орак инженеринг“, Пловдив, България

Резюме: Темата представя натрупания опит върху дигиталното преподаване на българска история за последните 23 години. Разгледани са три основни елемента. Дигитализирани ресурси, събрани в поточен интернет диск с възможности за споделяне навсякъде. Система за електронно преподаване към момента е интегрирана към Google Classroom и Microsoft Teams, но с възможности за интегриране и в други LMS системи. Тестове за верифициране на знанията, съвместими с учебните системи. Използване на добавена реалност, виртуална реалност и готови модели, предназначени за 3D принтиране. Изградената система на дигитално преподаване на българска история включва висока степен на трансформация в зависимост от изискванията на училището или потребностите на учениците.

Ключови думи: българска история, дигитално поколение, поколение Z, поколение Алфа, система за електронно преподаване, верифициране на знания, добавена реалност, виртуална реалност, 3D принтиране, електронни ресурси, поточен интернет диск, дигитално преподаване

HOW TO TEACH BULGARIAN HISTORY TO DIGITAL GENERATIONS?

Boris M. Mihaylov

Abstract: The topic presents the experience gained on the digital teaching of Bulgarian history for the last 23 years. Three main elements are considered. Digitized resources collected in a streaming internet drive with sharing capabil-

ities anywhere. An e-learning system is currently integrated with Google Classroom and Microsoft Teams, but with the ability to integrate into other LMS systems. Tests to verify knowledge compatible with learning systems. Use augmented reality, virtual reality and ready-made models designed for 3D printing. The developed system of digital teaching of Bulgarian history includes a high degree of transformation depending on the requirements of the school or the needs of the students.

Keywords: *Bulgarian history, digital generation, generation Z, generation, Alpha, e-learning system, knowledge verification, augmented reality, virtual reality, 3D printing, electronic resources, streaming internet disk, digital teaching*

Изправени сме пред уникална историческа епоха, в която едновременно съществуват няколко поколения – от такива, родени в свят без технологии, до напълно дигитални поколения. В условията на бързо нарастващата дигитализация на учебния процес и нуждата от електронно преподаване, станала наложителна след започване на световната пандемия, се очертава необходимостта от обобщаване на натрупания опит в тази насока и концентрирането му към цялостна учебна система. Настоящата тема има за цел да обобщи натрупания опит за последните няколко години в дигиталното преподаване на българската история и да предложи система за по-добро усвояване на знанията в електронна среда, съобразено с дигиталните поколения.

Организацията на учебния процес е тясно свързана с характеристиките на дигиталните поколения и за да изберем начина на преподаване, е необходимо да знаем повече за дигиталните поколения.

Първата класификация на поколенията е направена в руската литература през XIX век от демографа А. П. Рославски-Петровски. Съвременната класификация е дело на Марк Маккриндъл – австралийския социолог, който прави аналогия между днешната комуникационна ситуация и тази от средата на XV век. Според неговото изследване днес половите различия, расата или религията не вземат превес при груповите комуникационни разделения. Резултатите показват наличието на съвременен сблъсък между поколенията на базата на възрастовия показател. Авторът класифицира живеещите към първото десетилетие на XXI век в седем поколенчески категории, характеризирани по критерия „възраст“.

1. На какво да обърнем внимание в обучителния процес на Generation Z?

1.1. Управленчески позиции

77% от поколението твърдо заявяват, че предпочитат да управляват. Как да работите в една класна стая, в която повече от половината ви ученици са настроени да заемат управленчески позиции, в която се води борба за непрекъснато надмощие и всеки смята, че е най-добрият. Основната идея в случая е да се намери ниша на всяко дете. Ако сте преподавател в начален курс – откривате предмета, по който детето е най-добро, и му създавате мястото, на което да се чувства лидер.

1.2. Работа в екип

Изключително важно е да учите децата от това поколение да работят в екип, като тук специфичното е, че работата в екип ще има смисъл, ако включите по-възрастни в групата, т.е. хора от друго поколение. Децата Z трябва да свикнат, че освен тяхната гледна точка, има и друга – на различния възрастен, на този, който умее да черпи освен от знанията си, и от опыта, който те самите нямат.

1.3. Пазар на труда

Част от това поколение Z вече е на пазара на труда. 28% от младите служители често или постоянно се чувстват пренатоварени на работното място, което е 7% увеличение спрямо по-старите поколения. Ето защо в училище за тях е много важно да има хармония между уроците и личния им живот. Прекаляването с домашните работи създава бездна между учителя и ученика от това поколение. Наблегнете на атрактивния урок и се убедете, че важната информация е запомнена още в часа. Детето Z учи, като слуша и гледа, а не като чете.

1.4. Иновативни преподаватели

Повече от 90% от поколението Z предпочитат или да работят единствено с иновативни преподаватели, или с преподаватели, които умеят да балансират между традиционното образование и новите технологии. Въпреки че Generation Z е първото напълно цифрово поколение, те държат човешкия елемент в обучението им да присъства. Всъщност 72% от поколение Z искат да общуват лице в лице

по време на работа. И първите два най-важни фактора за поколение Z в процеса на тяхното обучение са подкрепящо лидерство и положителни взаимоотношения в работата. Ако детето е сгрешило някъде в дадената задача, вашата първа работа е да откриете положителен момент, след това да го поправите. В противен случай сте го загубили завинаги.

1.5. Различни умения

76% от поколението Z смятат, че необходимите умения за работа днес са различни от уменията, необходими при миналите поколения. За поколение, което е по-младо от Google, те подхождат към решаването на проблеми и споделянето на знания много по-различно от предишните поколения. 43% от обучаващите се от Z поколение предпочитат напълно самостоятелен и независим подход към обучението. На тези деца не трябва да налагаме нашия метод за решаване на задача, не трябва да ги задължаваме да спазват конкретна методика при учене, не е нормално за това поколение да пише една чужда дума по 30 или 60 пъти, след като или я знае, или я научава на десетия път. Те са склонни да откриват различни решения, ако им се даде възможност.

1.6. Как търсят информация?

Видеовъздействието е най-силно за това поколение. Топ платформата на Generation Z, за да научат нещо повече по даден проблем, е YouTube, следвана от Instagram, Snapchat, Tiktok LinkedIn, Facebook, Twitter и така нататък. Подходът за търсене на работа на Generation Z е много по-различен от този на Millennials, които предпочитат да използват уебсайтове за заетост, последвани от конкретни уебсайтове за заетост на компании. YouTube е задължително приложение за организациите, които искат да създадат силна марка на работодателя в очите на таланта на Generation Z. А учителят, който успее да вкара видеоканал в урока си, се превръща в top of the top.

1.7. Примерът на високотехнологичен преподавател

Деца от това поколение обичат да следват примера на някого. Това обаче е високотехнологичен човек, когото гледат в YouTube канала му, който говори на техния език, играе на техните игри, бори се за каузи, защитава ги активно, почти задължително е

засегнат моментът с опазването на природата и здравословния начин на живот. Вие трябва добре да познавате приоритетите на поколението, за да може да им въздействате и да ги накарате да повярват във вас.

1.8. Обратна връзка

Изключително важни се оказват за децата от това поколение по-честите отзиви. По-честата и по-добра обратна връзка може да подобри обучителния процес. Обратната връзка, доставена на Generation Z, трябва да бъде бърза – едно изречение или емоджи, вдигнат палец или намигване се отразяват на мига от отсрещната страна. Всяко едно поколение е обичало обратната връзка и признанието за труда си, но днес този процес е наложителен, за да се постигат резултати.

1.9. Различни умения

63% от поколение Z смятат, че е най-важно да се работи с хора с разнообразно образование и умения; допълнителни 20% смятат, че наличието на хора от различни култури (етноси или произход) е най-важният елемент за екипа. Това поколение в по-голямата си част е лишено от предразсъдъци, те не са расисти, те са толерантни към различните от тях. Те обичат разнообразието във всичките му форми – от това да общуват с различни от тях хора до това да се занимават с разнообразни дейности и да виждат различен тип преподаване от един и същи учител. Ако те можеха да избират, щяха да сменят и учителите си не защото не ги харесват, а за да видят нещо различно, да чуят друга гледна точка. Ето защо би било ползотворно да се сменят методите на работа – да се използват различни подходи за предаване на материала – от разказ, през технологичен урок, практически занимания, обърнати уроци и т.н.

2. Поколението Алфа и образованието

2.1. Подготовка на специалисти

Подгответе психометрист (човек, който измерва и тества умствените процеси), който разбира оценката на базата на класовете, визуализацията на данните и моделирането на данни или обучете екипа си за това – какво трябва да очакват от поколението, което идва. Подгответе екипа си така, че да отговаря на потребностите на XXI век.

2.2. Електронната система

Не бързайте да избирате електронна система, която да внедрите в образователния процес. Опитайте различни варианти, проучете какво има на пазара. Съставете си картотека от познания, обменяйте опит с колеги от други училища, търсете.

2.3. Неудобните днес

Нека не обръщаме гръб и на колегите, които са неудобни днес. Много често промяната в образователната система се инициира при затворени врати, отвътре. Във всяко училище почти има новатори, хора, които се осмеляват да нарушат традиционното и да погледнат в друга посока. Те са ценни, трябва да ги подкрепим, да почерпим от опита им. Този тип хора не просто преподават различно, те мислят различно. Поговорете с тях, предложете съвместна работа, тук няма място за егото – то не е присъщо за развиващите се институции.

2.4. Визията

Визия – визия на класните стаи, визия на уроците, визия за цялостно обучение. Трябва да си създадете такава. Децата от поколението Алфа са родени с цел и намерение. Те не са типът, който ще очаква някой да му предложи работа. Те ще са инициаторите и ще следват собствена визия за нещата. Дали ще се препокрие вашата визия с тяхната?

2.5. Опитът

Винаги се облягаме на опита, който имаме, но на всички – не е достатъчно да прехвърлим всичко в ръцете на учителите. Тук участват всички – трябва да се обучат родителите, да участва активно ръководството, училищното настоятелство, общественият съвет – всички звена, част от тази институция.

2.6. Ресурсите

Изминаха дните, в които можем да седим пасивно и да правим стандартизирани тестове. Нашите ученици от Алфа поколението и техните родители просто не се вписват в това поведение. Трябва да използваме всяка възможност да преподаваме и вдъхновяваме културата на иновациите. Тези деца са най-свързаното, най-образованото и усъвършенствано поколение досега, така че когато се об-

разова, училището трябва да осигурява среда, която подобрява обучението на тези цифрови интегратори.

2.7. Средата

Тези деца живеят в среда на отворени книги – само на няколко щраквания от всякаква информация, те се свързват в безграничен свят – между държави и култури, и те общуват неограничено в едно общество, където текстовете и туитовите са кратки и където визуалното и видеоклиповете оказват най-голямо влияние.

2.8. Критическото мислене

Училищата трябва да поставят специален акцент върху развитието на критическото мислене и уменията за решаване на проблеми, така че учениците да бъдат оборудвани да виждат проблемите от различен ъгъл и да формулират свои собствени решения.

2.9. Технологиите

Безспорно е, че технологиите трябва да бъдат приети в днешните училища, но това, което е от решаващо значение, е, че технологията ефективно се използва за подобряване на педагогиката и подобряване на обучението. За да постигнат това, училищата трябва да бъдат оборудвани с високоскоростен достъпен интернет и да приемат стойността на различните учебни платформи, интернет базирани инструменти и на социалните платформи.

2.10. Новите области

Учениците също трябва да бъдат изложени на нови технологии, като 3D печат, дроневи и роботика, а училищата трябва да формулират възможностите, които тези нови технологии създават. Те трябва също така да излагат учениците на нови области като дизайн на потребителски опит и най-новите школи на мислене, като дизайнерски модели на мислене и скеле за работа по проекти.

2.11. Предприемачеството

Както Generation Z преди тях, така и училищата, които се грижат за Generation Alpha, трябва да развиват духа на предприемачеството. Предприемаческото мислене и лидерство са наложителни и курсовете по предприемачество трябва да са част от учебната програма, където се насърчава сътрудничеството между учебните дисциплини.

2.12. Глобалните перспективи

Наложително е в XXI век в една голяма част от училищата да се поддържат глобални перспективи и учениците да могат да се възползват от силни мрежи, създадени с международни образователни органи. И учителите трябва да бъдат обучени в най-новите стратегии и техники на преподаване.

3. Задължителни компоненти на електронната учебна среда

При обобщаване на опита е необходимо да се вземат задължителните компоненти на всяка една електронна учебна среда, които включват три основни етапа. Първи етап – създаването на електронни учебни ресурси и тяхното съхранение в облачна среда; обясняване на тези ресурси с различен софтуер, като най-голяма приложимост имат електронните бели дъски. Втори етап – организиране на учебната система, като при организацията ѝ трябва строго да се съблюдават както характеристиките на обучаемите и на обучаващия, така и куп други компоненти от рода на възраст, културна среда, дигитални умения и други; организация на учебната документация, която включва възможността учениците да водят дигитални бележки и тетрадки, позволяващи бърз достъп от всякакви устройства и операционни системи – и за тях, и за техните преподаватели и родители. Трети етап – верификация на знанията на ученика, което може да се осъществи чрез тестове, викторини, проекти.

3.1. Електронни ресурси

През изминалите години, в периода от 1997 до 2005 година, в България бяха създадени много дигитални учебни ресурси главно под формата на презентации и интерактивни уроци, направени на флаш. През 2005 година, провокирани от нуждата да се сподели натрупаният опит и да се обменят идеи, педагогически специалисти от цяла България на специална конференция, на която се събраха всички, създадени до момента материали, решиха че ще се обединим около обща уебстраница, наречена socialninauki.com. Този сайт беше място, на което всеки специалист публикуваше материалите и работките си. Така страницата се превърна в обединителен център на няколко хиляди преподаватели по история и десетки хиляди ученици. Всички материали от страницата са съхранени и са достъпни, което позволява използването им при дистанционното обучение. След този

етап всички ресурси започнаха да се споделят в облачно пространство. Изгради се ясна структура, която включваше:

3.1.1. Електронна библиотека

Електронната библиотека, налична и до днес, е с няколко раздела, съдържащи книги, учебни комикси, извори за историята на България, историография, периодични списания и учебниците от XIX век до днес. Позволява се в библиотеката да се търси не само по заглавия, но и търсене на част от текста, картинки, което позволява децата да влязат в ролята на откриватели и да работят с първоизточниците.

3.1.2. Методически пособия

Методически пособия за преподаването на дигиталните поколения. Основната идея е да се приспособят учебните ресурси към конкретната специфика на обучаемите.

3.1.3. Карти по история на България

В ресурсната банка има добавен раздел за карти по история на България. Налични са както сканирани карти, така и интерактивни такива, които се интегрират в мобилните телефони и по този начин е възможно да се изследва българската история, както и да се търсят исторически връзки с миналото на страната ни. Част от тези карти бяха апробирани в поредица от исторически игри с ученици и учители от различни училища под общото наименование DIGital HISTORY mARK и Selfie with history.

3.1.4. Интерактивни упражнения

Освен библиотеката, към ресурсите са включени и различни интернет страници, както и интерактивни упражнения. Всичко може да бъде предавано както по електронен път, така и безконтактно през мобилните устройства.

3.1.5. Добавена и виртуална реалност

Ресурси за преподаване с помощта на добавена и виртуална реалност, като тук се използва богатият опит на няколкостотин български училища с добавена реалност.

3.1.6. Флашкарти

Създаване на електронни флашкарти – помагат в електронна среда да се заучава по-лесно информация. В интернет има много генератори, на които могат да се създадат бързо и лесно флашкарти, които да се използват онлайн или да бъдат разпечатани.

3.1.7. Ресурсите с помощта на презентационен софтуер

Доскоро дигитализацията в отделни училища и детски градини се измерваше с броя на интерактивните дъски и с наличните компютри. Този критерий отдавна е в миналото. Към момента технологията на преподаване изисква използването на различни електронни дъски, като тук преимущество имат използването на Google jamboard и Microsoft whiteboard. Използването на втория тип електронна дъска е за предпочитане, от една страна, заради по-големите възможности, а от друга, вградените умения на дъската да чете на български, което я прави много по-удачна за работа при преподаването на българска история.

3.2. Организация на учебния процес

3.2.1. Периодизация на история на България – включване на теми и готови урочни единици за периодите в българската история.

3.2.2. Интерактивни задачи – инфографики, флашкарти, TTS аудиофайлове и други методи за провокиране на творчеството при децата.

3.2.3. Социален конструктивизъм

Всяка една електронна система залага на социалния конструктивизъм или възможността децата да учат едно от друго, тоест залага се на идеята „докато преподавам, уча“.

3.2.4. Методът „обърната класна стая“ – дистанционното обучение дава възможности този метод да набере популярност и да постави учениците в по-отговорна позиция спрямо своето обучение. Да се поощри критичното им мислене, да се създадат предпоставки за креативност и свобода на взаимодействие.

3.3. Верификация на знанията

3.3.1. Електронни самопроверяващи се тестове – могат да бъдат разработени през различни платформи, като в момента най-актуални са тези, направени през Google формуляри или Microsoft Forms. Към тестовете се включват приложения като Flubaroo, които позволяват както автоматична проверка и индивидуализиране на теста към ученика, така и бърза обратна връзка.

3.3.2. Учебни викторини – средство, което придава състезателен характер на тестовете. Обикновено се правят в няколко етапа. Това позволява на учениците да получат цялостна представа за зна-

нията си, а преподавателите лесно да запълнят пропуските в обучението. Викторините се свързват с историческите календари и имат не само образователен, но и възпитателен характер.

3.3.3. Методи на оценяване при дистанционното обучение:

- тестове – развитието на компютърните технологии осигурява много възможности този тип оценяване да е ефективен, защото може да засечете и времето, за което е направен тестът, и колко пъти е поправян отговорът, а и лесно да го проверите (или поне голяма част от него);

- разработване на някакъв Web-продукт – от търсенето на информация до създаването на презентация, проект или страница в сайт;

- конферентна връзка – този тип поставяне на оценка прилича на устното изпитване в училище, при което задавате въпроси и оценявате знанията. Според някои преподаватели е добре да се прави запис на изпитването, а според други е достатъчно присъствието на останалите ученици в платформата по същото време;

- телеконференция – този метод е интересен с това, че преподавателят има помощник. В него участват три основни страни: група учащи, преподаватели и външен източник (outside source). Терминът „външен източник“ се отнася за хората, които може да нямат нищо общо с конкретното учебно заведение, например служителите на някаква фирма или хора от друго учебно заведение. Чрез смяната на ролите на участниците телеконференцията може да бъде мощно и гъвкаво средство за обучение и оценяване на учащите. Третата страна може да е и ваш колега. В следконферентната фаза преподавателят заедно с външния източник преминава към оценяване на учащите. Външният източник изказва своите впечатления от нивото на знания на дадения учащ и преподавателят го оценява, опирайки се на своето мнение и на становището на външния източник. Преподавателят взима под внимание всички специфични за обучаемия знания и умения (добри или лоши), за да ги обсъди по-късно с него.

Горепосочените методи на обучение, изведени от опита в часовете по история и цивилизации, са приложими за всеки един учебен предмет в българската образователна система. Описаните методи на работа са апробирани и е ясно, че работят, защото знанията на няколко хиляди ученици от поколението Z вече са на пазара на труда. Методите на работа в училище търпят непрекъснат процес на раз-

витие и обновяване. Системата на обучение е актуална както за децата в България, така и за тези извън пределите на страната.

ЛИТЕРАТУРА

Виготски, Л. Мислене и реч. С., 1983.

Сайт за бъдещо образование: <https://bg.futureeducation.eu/>

Alexander, S., McKenzie, J. An evaluation of Information Technology projects for university. Canberra, 1998.

Alexander, S., Bond, D. Learners still learn from experience when online. In: J. Stephenson (ed.), Teaching & Learning Online: Pedagogies for New Technologies (pp. 3 – 16). London, 2001.

Brooks, J.G. & M.G. Brooks. The case for constructivist classrooms. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development. 1993.

Bruner, B. The Process of Education: A Landmark in Educational Theory. Harvard, 1977.

Gillmor, D. We the Media – 2. The Read-Write Web. Technology that Makes We the Media Possible, 2007, <http://www.oreilly.com/catalog/wemedia/book/ch02.pdf>

Kippie, A., Ryan, B., McManemy, H., Escobar Medina, M., Porter, P., Malek-Ahmadi, M. (2018). National Association of Psychometrists: 2015 professional practices and salary survey of U.S. and Canadian psychometrists. The Clinical Neuropsychologist. DOI: 10.1080/13854046.2018.1472297

McCrindle, Mark. Word Up: a lexicon of Generations Y & Z: A guide to communicating with them. Australia: The ABC of XYZ, 2006.

Newman, D., P. Griffin & M. Cole. The construction zone: Working for cognitive change in school. New York: Cambridge University press, 1989.

РАБОТА С УЧЕНИЦИТЕ В ЧАСА ПО ГЕОГРАФИЯ (КАК ДА НАПРАВИМ ЧАСОВЕТЕ ИНТЕРЕСНИ И ПРИВЛЕКАТЕЛНИ ЗА НАШИТЕ ПОДРАСТВАЩИ)

Кремена Георгиева

*Българско съботно училище „Звънче“,
графство Съри, Великобритания*

Мисия учител

Много често се започва с това защо си станал учител и какво те вдъхновява. Сигурна съм, че всеки има своя отговор, своята причина. Но целта ни като учители е една – да променим утрешния ден към по-добро, като помогнем за изграждането на едно знаещо, мислещо и можещо ново поколение.

Нашата задача става все по-трудна заради времето, в което живеем. Ние сме едни скучни разказващи, обясняващи и изискващи хора във време на техники, които могат да те отведат в измислени и бленувани светове, в които можеш да си всеки. Как да се конкурираме с това? Ние също трябва да се променяме, да се учим, да опитваме да използваме новите технологии за целите си или да изградим едно малко островче в часовете си, където учениците да си починат от това постоянно движение, шум и цветове и да открият не само знания, а и комуникацията помежду си, която все повече им липсва.

Истината е, че учители и ученици сме два различни свята, които всеки ден взаимно се докосват, преоткриват, обогатяват и променят.

Училище „Звънче“, Сърбитън

Много често са ни задавали въпроса как задържаме учениците си след 5. клас, защото повечето родители държат единствено децата им да могат да пишат и четат.

Моят отговор е, че родителите се водят от интереса на децата и ако успеем да им създадем среда, общност, интерес и се връщат не толкова сърдити от училище, ще запазим своите големи класове.

Предизвикателствата

Пред нас, учителите в чужбина, има много предизвикателства. Ето и някои от тях:

- Смесени паралелки от ученици в различни възрасти;
- Различно ниво на владение на български език при различните ученици;
- Заетост на учениците в училището на съответната държава, в която се намират (изпити, домашни работи, клубове, шести ден, в който са на училище).

В час по география – смесена паралелка 8. – 12. клас

- Основното предизвикателство, пред което се изправих в началото на тази учебна година, беше, че децата се изолираха на групи в рамките на смесената паралелка. Това породило трудности в преподаването и поставянето на задачи в часа;
- Друго вечно предизвикателство пред нас, учителите, е привличането на интереса и вниманието на учениците, да ги стимулираме да идват с желание на училище;
- Така започнах да се замислям как да се справя с това в моите часове по география тази година. Трябваше ми нещо, което...
- Направих списък на това какво искам да постигна и бях сигурна, че ще намеря решението.

Списъкът „Какво искам да постигна?“

- Да направя часа интересен;
- Да разбия групичките и да ги накарам да се опознаят;
- По-големите да помагат на по-малките;
- Да се конкурират;
- Да учат нови, интересни факти, свързани с изучавания материал по география;
- Да творят.

Идеята

Когато разгледах целите, които си поставих, разбрах точно какво трябва да направя

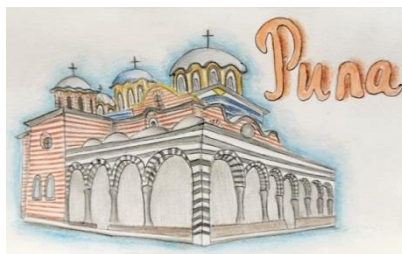
- Разделих класа (чрез теглене на жребий) на три отбора, като всеки отбор носи името на най-високите планини на Балканския полуостров (Рила, Олимп и Пирин);

- Дадох им за задача да направят емблема (символ на своя отбор) и да подготвят информация за планината, чието име носи отборът им;
- Имат купа, за спечелването на която се борят всяка седмица;
- След победата правя снимка на победителите с купата и я публикувам в Гугъл класна стая и в групата на родителите;
- В края на учебния срок има награди за отбора, събрал най-много точки, осигурени от ръководството на училището.

**Всяко състезание е в рамките на 15 – 20 минути
в края на учебния час**

Какво постигнах?

Учениците се заеха сериозно със своите задачи и изготвиха емблемите на своите отбори.

Всички се бяха постарали да намерят информация и да направят информационни табла, презентации, рисунки, свързани с планините, чиито имена носят.

Първата поставена задача беше да научат имената на столиците на балканските държави и всеки един от отбора трябваше да отговаря поотделно, за да стимулирам децата да разчитат един на друг и да носят отговорност като отбор. Ето и първата победа:

Първите спечелили

Задачите, които поставям

Задачите, които поставям, са различни и имат различна цел:

- * Да отговарят поотделно;
- * Да работят и отговарят заедно;
- * Да редят пъзел (с картата на България) – за време;
- * Да подреждат думи в правилен текст (свързван с изучавания материал) – за съобразителност.

Резултатът

Ученици остават дори след като времето на часа свърши;

Учат и се подготвят вкъщи редовно и с интерес;

Създадоха се нови приятелства;

Всички идват с удоволствие на училище;

Тези резултати ме мотивират да търся и поставям все по-интересни и предизвикателни задачи, а часът по география да бъде едно по-интересно и приятно място за учениците и за мен.

ИЗВЪНКЛАСНИ ДЕЙНОСТИ

ИЗКУСТВТО ДА СЪХРАНИМ ЕЗИК, КУЛТУРА И ТРАДИЦИИ ЗАД ГРАНИЦА

Ирина П. Кушлева

*Български образователен и културен център „Зора“,
Ричмънд, Вирджиния, САЩ*

Резюме: Тезата, която се защитава в настоящия доклад, е, че семейството е основата, фундаментът, който е необходим, за да съхраним език, традиции и култура зад граница. На база на тези основи, поставени в семейството, на помощ идват българските училища, които спомагат за утвърждаване и доразвиване на любовта към език, история и обичаи, научени от родителите.

Ключови думи: семейство, училище, език, култура, традиции, обичаи, история

HOW TO PRESERVE LANGUAGE, CULTURE AND TRADITIONS ABROAD

Irina P. Kushleva

*Bulgarian Educational and Cultural Center „Zora“,
Richmond, Virginia, USA*

Abstract: The thesis of this paper is that our families are the basis, fundament which is necessary to preserve language, traditions and culture abroad. After the basis has been built by the family, we can look for help from Bulgarian schools which can develop further and enforce additionally the love to mother tongue, history and customs, thought by our parents.

Key words: Family, school, language, culture, traditions, customs, history

Семейството – най-малката единица в обществото, но същевременно с най-голямо влияние върху образователното и професионално развитие на всеки човек. В семейното огнище още от най-ранна възраст се изграждат навици, възпитават се ценности и се формира характерът на подрастващото дете. Създава се представата му за добро и лошо, правилно и неправилно, формулира се отношението му към обкръжаващия го свят. Семейната обстановка, в която расте и се развива всеки индивид, определя неговата емоционална и ценностна система. Колкото по-обичано, насърчавано и подкрепяно е детето от своите родители, толкова то е по-сигурно в своите постъпки, действия и начинания.

Целта на настоящия доклад е да докаже, че семейството е основата, фундаментът, който е необходим, за да съхраним език, традиции и култура зад граница. Само след като сме поставили основите в семейството, на помощ идват българските училища, чиято мисия е да накарат децата да възприемат училищната институция като свой втори дом.

България е страна със сравнително малка територия и население, но забележителен език, богата история и култура. Въпреки спиращите дъха гледки и природни забележителности, прекрасната природа и необятната красота на нашата държава, мнозина българи я напускат в стремежа си за по-добър живот, по-високи професионални успехи и по-голяма финансова сигурност. Всеки българин, заминал за чужбина, носи част от богатия ни език, култура и традиции със себе си. Въпрос на личен избор е обаче дали ще ги запази и продължи в рода си, след като се установи на територията на новата държава. Изкуството да съхраним език, култура и традиции зад граница зависи от личния пример на всеки българин, живеещ в чужбина, и от отношението му към родните обичаи в собствения му дом. Българското училище, като институция, може да подкрепя, доразвива и затвърждава знанията, получени от децата вкъщи от техните любящи родители.

Изучаването на българския език зад граница трябва да започне от семейството и да се доразвие от училището. Когато поне един от родителите е българин, говоренето на български език с детето вкъщи е задължително, ако искаме то да използва езика гладко и без акцент, да си служи правилно с глаголните времена и да построява граматически верни изречения. Комуникацията между родител бъл-

гарин и дете трябва да се води на български език, за да може детето да го чувства като мил и роден.

За пример ще споделя една история на майка, българка по народност, омъжена за американец. Майката говори само на български език на сина си, а баща му – само на английски. Майката и бащата помежду си комуникират на английски, но бащата се опитва да научава всеки ден по дума-две на български език. Детето владее и двата езика поради семейната обстановка, в която расте. Естествено, преобладаващо използва английски език, тъй като в училище и с повечето от приятелите си комуникира на този език. Въпреки всичко с майка си то винаги говори само и единствено на български език, защото така е възпитан. В неговото съзнание това е езикът на мама, родният му език. Детето е малко по-буйно и майката е извикана от директора на училището, което то посещава, за да се предприемат мерки за запазване на реда и спокойствието в клас. Директорът спокойно обяснява ситуацията на майката в присъствието на детето. След това моли детето да обясни своята гледна точка за поведението си пред майката. Детето без притеснение започва да обяснява ситуацията на български език, не осъзнавайки, че директорът въобще не го разбира. Помолен от директора да разкаже всичко отначало, но на английски език, детето се обръща с думите: „Аз с моята майка мога да говоря само на български език. Това е нейният роден език и тя така ме разбира най-добре. Никога не бих си позволил да говоря с нея на друг език, освен на български“.

Този пример ни показва, че детето е научено да уважава и почита българския език вкъщи. Това е изкуството да запазим езика зад граница, като го предадем на следващите поколения и ги научим правилно да говорят, пишат и четат.

Българското училище ще играе важна роля в запазването и развитието на езика, ако детето се чувства в час като в собствения си дом. Дете, което идва с желание на училище и усеща любовта и подкрепата на своите учители, ще постигне невероятни успехи в изучаването на доста по-трудния в сравнение с английския български език. Ако детето вижда смисъл и осъзнава, че учейки в клас и постигайки успехи в българското училище, родителите му ще бъдат горди с него, то задължително ще завладява нови върхове всеки учебен час.

Ако родител иска детето му да говори български, то той трябва задължително да му чете книжки на родния език. По този начин ще се създаде не само любов и почит към езика, но и обич към книгите и самото четене. Постепенно детето ще започне да чете само, а впоследствие ще предаде своята любов към българските книги и на поколението след него. Така традицията ще се запази и езикът ще се съхрани дори и зад граница.

Любовта към езика и четенето се създава в семейството, а ролята на българското училище е да я поддържа и доразвива. Децата трябва да се стимулират да четат на приятелите си в клас. Добре е училището да поддържа и задоволителен библиотечен фонд, където децата да могат да вземат български книжки и да ги четат вкъщи. Ако в училището няма достатъчно книги на български език, е възможно децата да бъдат помолени да разменят лични книжки със своите приятели, а след това да дискутират прочетеното в клас. Учителят също трябва да показва своята любов към книгите и неизменно да участва в дискусиите в час. Така искрицата ще се поддържа жива и за следващите поколения.

Важна предпоставка за съхранението на езика зад граница е и активното участие на родителите в учебния процес. За целта е необходимо да се разработят (тъй като в момента не съществуват) задачи в учебните тетрадки, които да изискват подкрепата на родителите, т.е. да не могат да се изпълняват самостоятелно само от децата. Така самият родител ще покаже на детето, че ученето на български език е нещо важно и ценно за него, а детето ще иска да научи все повече и повече, за да направи мама и тати щастливи.

Пример за такава задача в детската градина е написването на писмо до Дядо Коледа. Тъй като децата все още не могат да пишат, те трябва да продиктуват писмото, което искат да изпратят на белобрадия старец на своите родители. Впоследствие родителят трябва да прочете писмото на детето, за да проверят заедно да не са пропуснали нещо важно. Писмото след това се носи на учителката в българското училище, а тя от своя страна има за задача да го изпрати на Дядо Коледа. Това е прекрасна възможност за родителите да участват в учебния процес, а също и да разберат желанията на децата си за подаръци.

Друг пример е играта на журналисти. При нея децата трябва да интервюират своите родители. Всяко дете може само да избере те-

мата, която иска да дискутира въщи със семейството си. Желателно е децата да записват ръчно въпросите и отговорите, а след това в клас да си разменят тетрадките и грешките да бъдат поправяни от съучениците.

Така децата намират смисъл да учат български език, чувствайки подкрепата на своите родители и учители. А щом има смисъл за тях, езикът зад граница ще се съхрани.

Ролята на българското училище зад граница в съхранението на езика е и да организира литературни конкурси и игри със състезателен характер за децата с получаване на поощрителни награди. Цел и стратегия на учителите трябва да бъде да възбудят интерес у своите ученици и те с най-голямо желание да се записват за участие в тези състезания. Колкото повече деца са част от конкурса, толкова по-състезателен характер ще има той. Всяко дете ще се стреми да покаже отлични знания по български език и литература, първо, за да зарадва своите родители, второ – за да спечели наградата, и трето, за да покаже на съучениците си колко добре се е подготвило за състезанието. Ако учениците очакват с нетърпение своето участието в поредния конкурс по език и литература, то това е доказателство, че училището, и в частност учителите в него, добре си се свършило работата и езикът се поддържа и съхранява в чуждата държава.

Неизменно свързана с изучаването на българския език е и българската история. За да имат желание и интерес децата да учат история, още в семейното огнище трябва да се създаде любов към миналото и произхода на техните родители. Ако децата са чували въщи за траки, славяни и прабългари, много по-лесно ще научат за хан Аспарух и създаването на българската държава в училище. Ако едно дете знае, че България някога се е разполагала на три морета, много по-бързо ще усвои урока за Златния век и цар Симеон Велики. Ако детето има представа за Левски, Ботев и Априлското въстание, учителят не би имал затруднения в преподаването на уроците за организирането на тайни комитети и сраженията за освобождението на България.

За да предизвикат интерес към българската история, родители-те биха могли да организират веднъж седмично вечер на българското кино въщи. За предпочитане е да се избират исторически филми за България, съобразени с възрастта на детето. Желателно е, преди да седнат пред телевизора заедно с децата си, родителите да им раз-

кажат малка предистория за събитията, които ще бъдат показани във филма. Целта е да се предизвика интерес у детето и желание да изгледа историята докрай.

Историята на България ще бъде суха и безинтересна материя за децата, израснали в чужбина. Основополагаща е ролята на родителя за изграждането на любов към българската история, но и в училището зад граница трябва да се използват разнообразни средства и методи, за да се предизвика интерес в детското съзнание и то с желание да иска да научи все повече и повече за историческите факти, случили се отдавна в родината на мама/татко.

Например, за да създаде интерес у децата в българското училище зад граница към урока за траки, славяни и прабългари, учителят би могъл да постави следната задача: след като знаят характеристиките на всяко едно от племената, населяващи българските земи в миналото, да нарисуват мама или татко. След това в зависимост от техните външни черти да предположат от кое племе произхождат. Отговорите си да запишат на рисунките до всяка една характерна черта – руса коса предполага че прадедите на родителя са от племето на славяните, тъмни очи – характеризират принадлежност към прабългарите, и т.н.

Учейки за светите братя Кирил и Методий и тяхното дело, свързано със създаването на българската писменост, учителят може да покаже на децата глаголицата и да им даде задача да си напишат трите имена, както и имената на своите родители, използвайки буквите от първата азбука.

С това отново доказваме, че за да съхраним българската история зад граница, най-важна е ролята на семейството, а училището служи за подкрепа на създадената любов към българското и за затвърждаване и обогатяване на получените знания.

Как се съхраняват българските традиции и обичаи зад граница? Мисля, че за никой няма да е изненада да прочете, че всичко започва от семейство и се доразвива от българското училище, което е като втори дом за всяко дете. В семейството се изграждат представите за празника, духа на обряда, любовта към традицията. В училище, споделяйки даден обичай с други деца и с учителите, детето осъзнава, че това е значим празник не само за неговото семейство, но и за един доста по-широк кръг от хора. Тогава започва да го чувства още по-близко до сърцето и душата и с радост го предава на

бъдещите поколения. Така успяваме да съхраним традициите живи дори и зад граница.

България е страна, богата на традиции и обичаи. Характерно е, че много тясно са преплетени езически и християнски вярвания в страната ни. Така например Великден и Коледа са типични празници, свързани с християнската вяра, а сурвакането, кукерите и Баба Марта са характерни с езическите си корени.

Бъдни вечер и Коледа са християнски празници, свързани с раждането на Исус Христос. Според българските традиции на масата на Бъдни вечер трябва да има точно определен брой типични български постни гозби. Прави се питка с късмет и масата не се прибира до сутринта. Тези обичаи трябва да са известни на децата още преди да са се записали в българското училище. Те трябва да са изпълнявани вкъщи заедно със семейството, за да носят духа и ценностите на този важен за България християнски празник. Децата трябва да са опитвали традиционната българска кухня и да могат да я различават от храната, която е характерна за страната, в която живеят. Така например българските пълнени чушки ясно се отличават от шунката, което е основно коледно ястие в Америка. Тиквеникът, приготвен от мама, трябва да напомня само с миризмата си за предстоящата коледна трапеза.

И ето, основите са положени в семейството. Сега на помощ идва българското училище. Там традициите могат да се доразвиват и затвърждават. Всяко коледно тържество, подготвено под формата на театър, в който активно участват всички деца от училището, се превръща в голямо събитие с трайни следи в съзнанието на всеки ученик. Част от сценария включва: подреждане на маса върху бала от слама с вкусни гозби, приготвени от родителите, палене на коледен бъдник, посрещане на коледари с краваи и весели песни. Кулминацията на празника е пристигането на Дядо Коледа и раздаването на подаръци. За разлика от Америка, където децата оставят топло мляко и бисквитки на белобрадия старец, традицията в България изисква децата да изпеят песничка или да кажат стихотворение. Затова важна част от подготовката за празника е децата да научат стихче или песен за Коледа. Това отново показва ролята на училището в подкрепата за съхраняване на традициите зад граница. Но успех не би могъл да се постигне без активното участие и съдействие от страна на родителите.

Да разгледаме като пример и един езически празник като Баба Марта. Духът и традициите, свързани с подаряването на мартенички, се създават още в най-ранна възраст на децата. Те с радост помагат на родителите си в изработването на традиционните български мартенички и ги разменят след това със своите приятели. Традицията по-велява да са направени от преплетени бял и червен конец, за да са живи и здрави, румени и засмени тези, на които се подаряват.

В българското училище зад граница в подкрепа на традицията могат да се използват малки български станове за плетене на мартеничките. Децата могат да се разделят на отбори и да се правят конкурси за най-красива мартеничка. Добре е да се дава възможност да се използват и други цветове, освен традиционните, чрез които децата могат да изразяват своята изобретателност и творчество.

Така чрез семейството и училището българската традиция се съхранява и предава от поколение на поколение зад граница. Ще знаем, че традицията е жива, докато, разхождайки се в парка в чужбина, виждаме окичени дръвчета с мартенички.

Влиянието на българските народни песни и танци върху емоциите на всеки, носещ родината в сърцето си, е неопишуемо с думи. Целта на семейството е да успее да предаде това емоционално състояние на малките деца и да създаде любов у тях към традиционните хора и музиката. Как можем да го постигнем? Съчетаваме модерната йога с традиционната ръченица, рок и поп музиката с надсвирването с гайди, спортния клин с родопската престилка. Така с течение на времето децата започват да разпознават характерните за България ритми и с радост слушат народна музика и танцуват хора. За тях е чест да носят народна носия, рисуват шевиците с лекота и разпознават символите, скрити при изработването на отделните елементи на традиционното облекло.

Обикновено в часовете по извънкласна дейност към българските училища в чужбина децата доразвиват певческите си и танцувални способности: подготвят хореографии, включващи голям брой разнообразни танци, започват да разпознават тактовете на различните хора, научават песни от родния край на своите родители. Така затвърждават и съхраняват традицията за идните поколения.

Организирането от българското училище или образователен център зад граница на концерти с участието на изпълнители от родината също би имало ценно влияние върху създаването на любов

към народните песни и танци, а впоследствие и запазването ѝ за следващите поколения. Така например посещението на Валя Балканска и Петър Янев в САЩ преди няколко години остави трайни спомени у децата за гайдата и песента, издигната в Космоса. Те имаха възможността да видят копие на плочата, за която Валя Балканска им разказа с подробности цялата история, и да чуят на живо изпълнението ѝ.

Понякога пътуването на български изпълнители е затруднено от съпътстващите ги разрешителни и визи за посещение на Америка. В тези случаи българското училище може да организира концерти с участието на български групи, създадени зад граница. За пример можем да споменем „Люти чушки“ и „Червен трактор“. В някои от тези групи дори участват американци, които свирят на български народни инструменти. Това още веднъж доказва, че духът на България може да влезе под кожата на всяко едно човешко същество, независимо от рода и произхода му, стига да е представен правилно и поддържан в семейното огнище.

Всеки концерт е малък празник, но с огромно емоционално въздействие, за българската общност в чужбина. Освен че хората имат възможност да се срещнат и поговорят на български език с приятели и роднини, те могат да попеят и потанцуват традиционни български хора, а по този начин училището организатор успява да помогне за съхранението на бит и култура зад граница.

На децата трябва да се дава възможност за изява – да покажат колко добре пеят и как хубаво танцуват. В реда на тези мисли българското училище в чужбина трябва да организира фестивали, събори, конкурси, в които децата да участват, облечени в традиционни за България носии. По този начин любовта към българското, към доброто, към народните дрехи, създадена въщи, се облича в реален образ и се съхранява в бъдеще.

Например организирането на традиционен български Великденски събор всяка година трябва да е важна част от дейността на училището зад граница. Подготовката за участие в този събор обикновено протича в училищния център, а подкрепата на родителите е безкрайно важна за успеха на участниците в събитието. Съчетаването на традиционна българска кухня, приготвена от хората от общността, с народните песни и танци, изпълнени от учениците, представлява голям празник в съзнанието на всяко дете. А родителите със

свити от носталгия сърца аплодират своите синове и дъщери. Само така можем да съхраним българската традиция жива и за следващите поколения.

Всяка страна има своите характерни език, култура и традиции. Те трябва да се поддържат и предават от по-възрастните членове на семейството на по-младите, за да се съхранят и запазят. Според мен семейството е крепостта, в която се възпитава уважение и създава респект към език, бит и обичаи. Само ако родителите предават знанията си, придобити от своите баба и дядо, на любящите си деца, те ще успеят да запазят кръговрата и да съхранят българската история и култура зад граница. Училищата, с различни игри, занимания и обучения, могат да подпомогнат дейността на родителите и всички заедно да успеем да предадем на бъдещите поколения богатия български език, народните традиции, песни и танци и характерните за България обичаи. За да съхраним език, култура и традиции зад граница, семейството трябва да постави стабилни основи, а българското училище да доразвива, доизгражда и утвърждава наученото въкъщи.

**РАЗВИТИЕ НА ЧУВСТВОТО ЗА ХУМОР
В ПРЕДУЧИЛИЩНА И НАЧАЛНА
УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ НА ТЕМА:
„ПЪРВИ АПРИЛ – ДЕН НА ХУМОРА И ШЕГАТА“**

Валентина А. Найденова

*Българско училище „Пейо Яворов“
към Посолството на Република България
в гр. Брюксел – Кралство Белгия*

***Резюме:** Чрез импровизация и подходяща интонация при разказването на приказката „Хитър Петър и гостилничарят“ урокът създава добро настроение сред децата. С насочващи въпроси се прави връзка с хранителната пирамида и полезните храни за здравословно хранене. Разказват се подходящи смешки и гатанки по темите. Окуражават се децата да измислят свои и да ги разказват по забавен начин. Стимулира се развитието на речевия запас чрез чувството на хумор. Приложени са похватите аглутинация и метафоризация. Представени са авторски фантастични илюстрации по темата. Домашната работа има за цел да стимулира детското въображение.*

***Ключови думи:** аглутинация, метафоризация, чувство на хумор, смешки, гатанки, речеви запас*

**DEVELOPMENT OF THE SENSE OF HUMOR
IN PRESCHOOL AND PRIMARY SCHOOL AGE
ON THE TOPIC „APRIL FOOL'S DAY –
A DAY OF HUMOR AND JOKES“**

Valentina A. Naydenova

*École bulgare Peyo Yavorov à l'ambassade de la République
de Bulgarie à Bruxelles, Royaume de Belgique*

Abstract: *Through improvisation and appropriate intonation in the telling of the fairy tale „Sly Peter and the Innkeeper“, the lesson creates a good mood among the children. Guiding questions are made about the food pyramid and healthy foods. Appropriate laughter and riddles on the topics are told. Children are encouraged to invent their own and tell them in a fun way. Stimulates the development of speech through a sense of humor. The techniques of agglutination and metaphorization are applied. Author's fantastic illustrations on the topic are presented. Homework aims to stimulate children's imagination.*

Key words: *Agglutination, metaphorization, sense of humor, laughter, riddles, vocabulary*

А. Задачи

- Осмисляне на необходимостта от спазване на етични норми при създаване на хумористична ситуация.
- Развитие на чувството за хумор, когато се съпоставят несъпоставими неща за стимулиране на креативността.
- Формиране на социално-ориентирани норми за живот и здравословно хранене. Проява на отношение към качествата на хранителни продукти и определянето им.
- Осъзнаване емоционално връзката между растителния, животинския свят и живота на човека.
- Окуражаване на децата да измислят смешки и да ги разказват по забавен начин.
- Стимулиране на развитието на речевия запас на децата чрез чувството на хумор.

Приложение на похвата аглутинация и метафоризация за създаване на смешки чрез импровизация и подходяща интонация.

Необходими материали: илюстрация към приказката; училищно табло на плодове и зеленчуци; картини на месо, мляко и млечни продукти; картини на нехранителни продукти и предмети; табло (плакат) на хранителната пирамида; изчистен от елементи плакат на хранителната пирамида за всяко дете във формат А4; изрязани от хартия цветни хранителни (плодове и зеленчуци, месо, мляко и млечни продукти) и нехранителни продукти и предмети за всяко дете във формат А4; плодове и зеленчуци, които при стискане пръскат, „изхвърлят сок“: кърваво месо; нестандартни плодчета със странен вкус; бонбони с вид на червей; солени дъвки, прилично люти дъвки; горчиви дъвки; една топка от среден размер, не прека-

лено тежка, така че децата да могат лесно да я хвърлят и да я хващат, може да е от плат; географска карта на България.

В. Ход на ситуацията

За създаване на подходяща психологическа нагласа на децата се показват илюстрации от приказки за Хитър Петър. След като бъде обсъдено какво виждат на картините, учителят обяснява какво е хиперболизация в приказките, в изобразителното изкуство (картини, илюстрации).

Задава въпросите: Децата познават ли изобразения герой?

Как изглежда той на картините – тъжен ли е или смешен?

Показва своята рисунка. Пита децата какво е нестандартното в нея?

След техните отговори учителят напомня кой е главният герой Хитър Петър.

„Хитър Петър е традиционен герой от българския фолклор. За него се разказват шеги, смешки, анекдоти из цяла България от близо 400 години насам, когато България е още под османско иго. Не е известно от коя точно част на България произлиза. Истории с много хумор за него се разказват в българските области Добруджа, Тракия и Македония“, като учителят показва тези области на географската карта на България. Ако има зададени въпроси, той отговаря на тях.

Учителят обяснява колко е важно, когато се разказва текст, да се сменя интонацията на гласа, да се спазват точните ударения на

думите (**пàра** – **парà**), защото в противен случай се променя значението на думата в текста и той става смешен, както ще бъде в приказката, която ще им разкаже.

Преминава в разказването на приказката „Хитър Петър и гостилничарят“:

„Отишъл веднъж нашият Хитър Петър на панаир. А там – гъмжило от хора. Едни продават, други купуват, трети ядат и пият в гостилниците. Спрял пред една готварница и надникнал през отворената врата. Вътре гостилничарят, опретнал ръкави, подклаждал десетина тенджери с яденета – едно от друго по-хубави. Хитър Петър бил гладен, но си нямал пари. Какво да направи? В торбичката си той носел само един сух крайшник от хляб. Извадил си крайшника и протегнал ръка към една от тенджерите, от която излизала най-гъста пара. Подържал хляба си над захлупената тенджера, додето се понакваси от парата и поомекне. Сетне си го изял сладко-сладко и си тръгнал.

Гостилничарят, който го наблюдавал мълчаливо, му пресякъл пътя:

- Хей, мой човек, къде тръгна, без да платиш?
- За какво да платя?
- За яденето.
- Хубава работа, ти не видя ли, че аз опитах само пàрата на тенджерата ти?
- **Пàра, пàра**, но и тя струва **парà**. Аз за тая **пàра**, дето я изяде със сухия си хляб, дърва съм горил, вода съм носил, тенджера съм подклаждал! – занареждал гостилничарят.
- Брате – рекъл кротко Хитър Петър, – разбирам, но какво да ти дам, като нямам пукната **парà**?
- Щом нямаш пари, ще изядеш десет тояги, че да запомниш кога си лапал чужда **пàра**! – развикал се гостилничарят.

Като почнала разправията, пред гостилницата се насъбрала навалица.

- Удряй! – рекъл Хитър Петър и застанал на слънце. Вземи тоягата и удряй, но си отваряй очите да не ме докоснеш, тъй както аз не докоснах яденето ти. Инак ще играе дървен господ по гърба ти.
- Какво да удрям? – смаял се гостилничарят.
- Удари десет тояги на сянката ми!

Всички наоколо прихнали да се смеят. Гостилничарят засрамен се скрил в гостилницата.“

След разказването на приказката се поставя и темата на децата. Обясняваме им за този весел, смешен ден на хумора и шегата. И защо той ни е нужен. С поставянето на въпросите: **Парата яде ли се?** С какво се хранят хората, какво ядат (консумират) те, разговорът се насочва към „Хранителни и нехранителни продукти“.

С. Разговор по картина

На децата се показват училищни табла на плодове и зеленчуци, картини на месо, мляко и млечни продукти, картинки с различни предмети от двете групи: „Продукти, които се хапват“ и „Продукти, които не стават за ядене“.

„Продукти, които се хапват“ са различните зърнени култури, плодове, зеленчуци, гъби, горски плодове, месо, мляко и млечни продукти от животински произход, мляко и млечни продукти от растителен произход, тестени изделия, напитки...

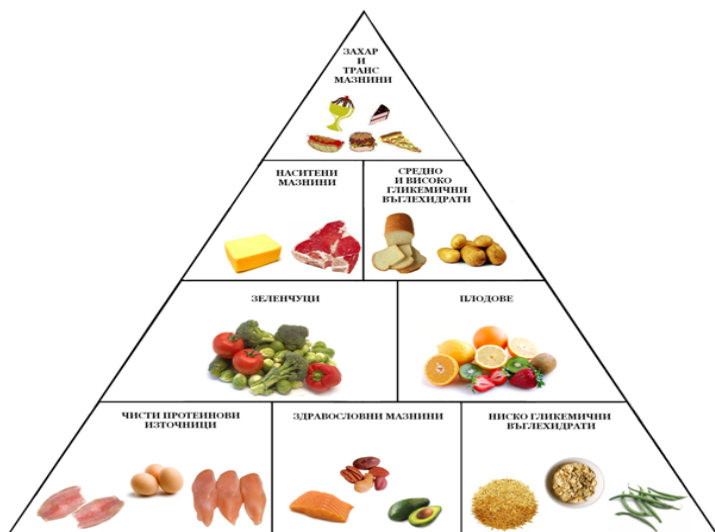

Учителят споменава за непоносимостта на някои деца към определени храни и мляко от животински произход, затова те приемат „месо“ и прясно мляко от растителен произход.

Заместители на прясното мляко са напитки от растителен произход, които наподобяват животинското прясно мляко както по текстура и цвят, така и по състав. Правят се най-често от соя, ориз, овес, бадеми, лешници, кашу, кокос, зелен грах.

На децата се показва табло с хранителната пирамида.

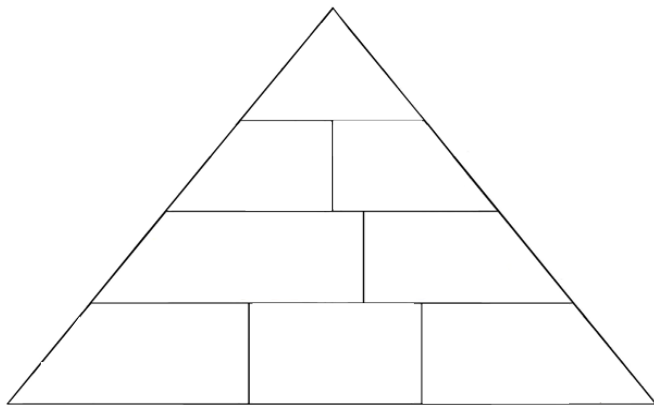

Учителят започва своето обяснение, като проследява значимостта на тези храни от долу нагоре. В нейната основа са поставени храните, които имат най-голяма препоръчителна дневна доза. Той уточнява, че детето трябва да яде от всяка хранителна група, за да подпомага развитието на костите, мускулите, зъбите и цялостното си здраве.

D. Задача

Всяко дете получава лист с формат А4 с празна пирамида, изрязани цветни картончета с елементи от плодове, зеленчуци, мляко, сирене, месо и др.

Гледайки таблото на хранителната пирамида, децата сами групират „Продуктите, които се хапват“ в празната пирамида, използвайки раздадените им хартиени елементи.

Докато децата се забавляват, учителят може да постави образци на плодове и зеленчуци, които при стискане пръскат/изхвърлят сок или кърваво месо, или бонбони с вид на червей.

За отмора учителят може да разкаже подходящи смешки, с което да подтикне и децата да сторят същото, да развихрят въображението си.

Смешка 1:

Срещнали се две яйца.

Червеното попитало другото:

Ти защо си синьо?

А то отговорило:

Ядох много бой!

След тази смешка започва и обсъждането на следващата група: „Продукти (предмети), които не стават за ядене“.

Показват се различни предмети в кабинета – стол, чаша, молив, и картинки с предмети: чаша, тротинетка, стол, шапка, молив, дърво, велосипед, автомобил и др.

След анализа на картинките и изброяването на предметите на децата се предлагат няколко игри. Те са забавни, смешни, твърде много интересни.

Основна част на играта

Необходими материали: една топка от среден размер, не прекалено тежка, така че децата да могат лесно да я хвърлят и да я хващат. Може да е от плат.

Ход на играта

За да се избегнат спорове и нежелани ефекти от детската емоция, в началото на играта се взема правилото да не се къса топката, ако думата не е определена правилно. При увеличаването на броя на повторенията занятието може да предизвика скука и част от децата да се превърнат в зрители. За да се избегне и това, предварително се уточнява, че всеки, който играе, трябва да бъде включен и има право да сгреша само един път, иначе изгаря и излиза от групата. Децата могат да бъдат седнали по местата си, ако мястото не позволява да са в кръг.

Учителят започва първи като водещ на играта, хвърляйки топката към определено дете. В момента на хвърлянето към случайно избрано дете учителят казва дума по свой избор от продукти, които се хапват, и такива предмети, които не стават за ядене.

Детето, към което е хвърлена топката, трябва да я поеме и задръжи в ръцете си (скута си), когато думата е от групата на „хапвам“. Ако думата е от „не стават за ядене“, то трябва незабавно да я върне към учителя.

Този участник, който е хванал топката и е отговорил правилно, става неин водещ. Ако детето е сгрешило в определянето на думата

от групата „яде се“, чувайки „автомобил“, „шапка“, „велосипед“ или друг предмет, това обикновено предизвиква смях.

Обясняваме на децата, че заедно се смеем на сгрешената дума, но не се надсмиваме на детето, което е направило грешката. Уточняваме кое е смешно и на какво можем да се смеем, така че да не обиждаме останалите. Разсъждаваме върху думичките „тактичност“, „етичност“ и „добронамереност“. Децата могат да разкажат свои смешки, да дадат примери.

След играта учителят черпи с дъвки, които имат лют вкус, предизвикващ определена гримаса или смях.

Играта ще помогне на учениците да затвърдят названието на продуктите за хранене от всички раздели: плодове, зеленчуци, гъби, горски плодове, мляко и млечни продукти, месо, тестени изделия и др.

Играта ще развие внимание и бързина на синхронизацията, координацията в обмислянето на предмета и действието с връщане на топката.

След приключване децата заемат местата си, ако играта е била проведена в кръг.

Учителят може да разкаже подходящи смешки или гатанки, с което да подтикне и децата да сторят същото.

Могат да бъдат казани някои от следните гатанки за плодове и зеленчуци, като детето, отговорило правилно, може да получи като награда бонбон с вид на червей или дъвка с горчив вкус.

- Червено юначе със зелено калпаче. Що е то? – Доматче
- Зелена, продълговата, вкусна за салата. Как се казва аз? – Краставица
- Жълтушка, дебелушка, на ябълката дружка. Наричат ме... – Крушка
- Раста (израствам) в земята, оранжева ми е главата, а зелена косата. Кой съм аз? – Морков
- Ние сме кръгли като топчета, но не сме бобчета. Винаги сме зелени, в шушулка родени. Кой сме ние? – Грахчета
- Аз съм баба дебеланка и раста на сянка. Увита съм в сто кожуха, да ми вятъра не духа. Коя съм аз, детенце, помисли и вярно отговори. Що е то? – Зелка
- Расне сред тревица шапка без главица. Що е то? – Гъба

- Като дойде дъжд – пораста изведнъж, от тревата изнича, на чадърче прилича. Що е то? – Гъбка Авторы: Милен и Мариела Киркови
- Отвънка зелено, отвътре червено. Що е то? – Динята
- Пониква слънце от зрънце. Що е то? – Слънчоглед
- Знаят всички земни твари – не е огън тя, а пари. Що е то? – Коприва

Преминава се към изпълнението на следващата игра.

Деца да направят рисунка от комбинация по техен избор, основата на която да е от групата на „нехранителни продукти и предмети“ и да завършва с елементи от „хранителни продукти“. Учителят показва свои рисунки.

Смешка 2:

Млякото казало на чашата:

- Когато паднеш, важно е да не се разбиеш!

Смешка 3:

- Хубаво е да имаш лека кола, не трябва да плащаш за транспорта, като идваш до училище!

Напомня се за метафоризация (приписване на човешки черти на обектите, които се изобразяват).

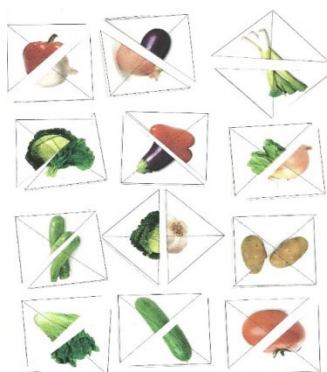
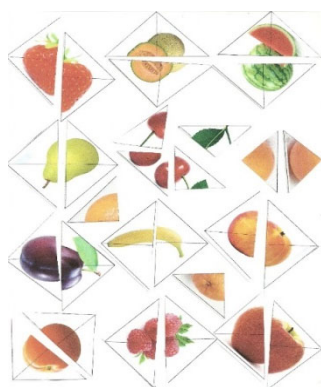
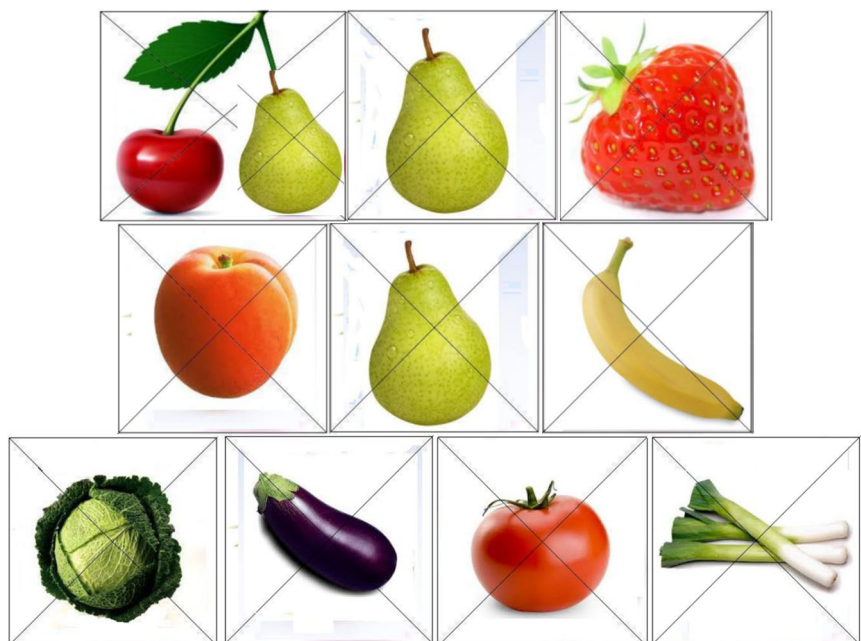
Задача за самостоятелна работа

Деца да комбинират различни елементи от картинки по избор от показаните продукти и предмети така, че да се направят рисунка със смешни и забавни образи, с нереални, фантастични елементи.

Обясняване на децата за похвата аглутинация (обединяване на реално съществуващи елементи в един нов образ).

Показване на образец, изработен от учителя. Пристъпване към изпълнението на задачата.

Докато децата се забавляват, учителката може да почерпи с нестандартните плодчета със странен вкус, предизвикващ определена гримаса или смях.

Обратна връзка и перспектива

След като приключат всички, едно след друго по желание, децата започват да споделят своята идея и да показват своите рисунки, за да се види какво се е получило като обединяване на реално съществуващи елементи в един нов образ.

Може да се направи училищна изложба (училищен вестник) от изработените творения.

Гатанки за нехранителни продукти и предмети, измислени от деца.

- Казвах, че е утре, а утре, че е вчера. Що е то? (Днес)

Автор: Мелиса Шерифова

- Червено е, не е плод – от комина влиза и оттам излиза. Що е то? (Дядо Коледа).

Автор: Никоleta Ганчева

- Хлъзгаво е, но не плува, чисти, чисти, дрехите лекува. Що е то? (Сапун)

Автор: Елена, Варна

- Малко бодливо в тревата се скрило. Що е то? (Таралеж)

Автор: Моника Паскалева, Бургас

Смешка 4:

- Внимавай да не ме събориш – казало дървото на моркова, който се бил облегал на него.

Е. Задача за домашна работа

Децата да направят фантастична рисунка, като съчетаят по свой избор продукт за похапване с предмет. Задачата е да направим предмета подходящ за „похапване“, в какво да го преобразим, какъв смешен образ да му предадем.

В края на часа обобщаваме защо е важно да знаем какво ядем. Кои са полезните храни и какво носят на организма ни. Децата затвърждават познанията си по темата.

В разговора се обръща внимание на опазване на хранителното биоразнообразие, без което не може нито едно живо същество, защото само с пара, без хляб, никой не би могъл да се нахрани, дори и Хитър Петър.

Чувството за хумор е дар, което Хитър Петър притежава. То му помага да намери изход от всяка ситуация. Хуморът е онова нещо, което не се купува от магазина, нито се полива, за да порасне. И въпреки това има толкова голямо въздействие. То е способността на човек да вижда смешното във всяка една ситуация, предмет, явление и отношения, което с този урок в този ден се опитахме да направим.

СТИМУЛИРАНЕ НА ИЗРАЗНИТЕ СРЕДСТВА ПРИ УЧЕНИЦИТЕ С ЦЕЛ СЕБЕПОЗНАВАНЕ, САМОКОНТРОЛ И ПРИДОБИВАНЕ НА СОЦИАЛНА КОМПЕТЕНЦИЯ И ЕМОЦИОНАЛНА ИНТЕЛИГЕНТНОСТ ЗА ПОСТИГАНЕ НА МАКСИМАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ РЕЗУЛТАТИ

Веселина Николаева Маринова

Асоциация „Родина“ – Сеговия, Испания, БНУ „Родина“,
провинция Сория и провинция Бургос,
Център за обучение по БЕ и изкуства „Родина“ – Сеговия

Резюме: *Казва се, че зад успеха на всеки човек основната ос е да се знае: кой е той, какъв е, как е, как се чувства, как реагира и как се развива той. В динамиката на ежедневието много пъти не се опознаваме и разпознаваме, за да разтълкуваме личността на хората, по простата причина, че считаме, че сме човешки същества, програмирани да изпълняват определени задачи в ежедневието си, и забравяме, че човешкото същество има три основни части: духовната-емоциите, тялото-физиката и ума-психика (познанието), и че за успеха в каквото и да правим – дали работим, дали се обучаваме или обучаваме другите, се нуждаем от тренировка и хранене на тези три компонента на персоналността – нашата и на другите, за да постигнем всеобхватно благополучие. (1)*

Ключови думи: *себепознаване, самоконтрол, интегрално развитие, социална компетенция, емоционална интелигентност, емпатия, активно слушане, самосъзнание, самооценка, самочувствие, себемотивиране*

ESTIMULACIÓN DE MEDIOS EXPRESIVOS EN ESTUDIANTES CON FINES DE AUTOCONOCIMIENTO, AUTO CONTROL Y ADQUISICIÓN DE COMPETENCIA SOCIAL E INTELIGENCIA EMOCIONAL

Veselina Marinova

Asociacion Rodina – Segovia, España

Abstract: *Se dice que detrás del éxito de cada persona, el eje principal es saber: quién es, qué es, cómo es, cómo se siente, cómo reacciona y cómo se desarrolla. En la dinámica del trabajo diario muchas veces no llegamos a conocernos y reconocernos para interpretar la personalidad de las personas, por la sencilla razón de que creemos que somos seres humanos programados para realizar determinadas tareas en nuestra vida diaria y olvidamos que el ser humano tiene tres partes principales:*

Espiritual-Emociones, Cuerpo-Física y Mente-Psíquica (Cognición), y que para tener éxito en todo lo que hacemos, ya sea que trabajemos, nos desarrollemos o capacitemos a otros, necesitamos alimentar y nutrir estos tres componentes de la personalidad: la nuestra y la de los demás para así lograr un bienestar integral. (1)

Key words: *auto conocimiento, auto control, desarrollo integrado, competencia social, inteligencia emocional, empatía, escucha activa, conciencia propia*

Ако вече знаем за съществуването на посочените по-долу три компонента, но не сме развили способността си да ги тренираме и заглеждаме в себе си и в другите, за да сме социално компетентни (СЕБЕПОЗНАВАНЕ), т.е. способността да се адаптираме в различни ситуации, носейки тези компоненти във всяка ежедневна или професионална ситуация в реалния живот, и по този начин да бъдем в състояние да поддържаме нашето благосъстояние в обществото, се нуждаем от персонално обучение и от обучение на нашата емоционална интелигентност (САМОКОНТРОЛ), което ще доведе до достигане на личностно израстване и ИНТЕГРАЛНО РАЗВИТИЕ на всеки човек. (2)

Не на последно място, ние сме същества, които имаме отношение към други същества, семейство, приятели, колеги, ученици, хора от

институции, колеги от работата и т.н., така че е неизбежно постоянно да общуваме, да сме в контакт със света, който ни обгражда и в който живеем, да сме социално свързани, независимо дали този контакт е вербален или невербален, реален или виртуален, дали е на улицата, в залата за танци или в клас.

Като социални индивиди ние изграждаме трайни INTRA-, INTRO- и INTER-персонални връзки, което от своя страна предполага способност да живеем, работим и творим, свързани както с вътрешната ни ИНТРО-среда, така с тази ИНТРА-среда около нас, и онази ИНТЕР-среда вследствие на взаимоотношенията и връзките с външни, далечни за нас обекти.

А за успешна адаптация е необходимо да сме в перманентна комуникация както със себе си, така и свързвайки се с групи от хора, формирайки работни екипи, среди от лични интереси, семейни взаимоотношения, приятелски кръгове, професионални срещи, да търсим начини за успешно развитие и персонално и колективно щастие, изграждайки умения и капацитет при попадане в проблемни ситуации, в такива за разрешаване на конфликти, моменти на възходи и падения, неимоверни успехи или непреодолими и много други случаи на общуване и взаимоотношения между индивиди, ситуации хиляди и хиляди през целия ни живот, в които трябва да можем да носим, постигаме и поддържаме това интегрално-социално, здравословно, емоционално и умствено развитие, където капацитетът на ЕМПАТИЯ (да се поставиш на мястото на другия), АКТИВНО СЛУШАНЕ и СЪОТВЕТНА КОМУНИКАЦИЯ има своята основна роля. (3)

За всяка от тези области предлагам специфично, централизирано и успешно обучение за подобряване на професионалните резултати и постигне на взаимно удовлетворение – било учител, ученик или служител, във всяка област на образователния и икономическия живот в нашето общество.

1. Примерни дейности за работа като извънкласна форма в БНУ чужбина (дейности за изкуство)

1.1. Дейности от тип (1)

Сесии за личностно опознаване и адаптивност

Основната цел на това обучение е да повиши креативността на участниците чрез използване на изразните средства, което по забавен и динамичен начин да насърчи използването и прилагането на тези из-

разни средства по натурален начин във всичките им форми: пластична, музикална, логико-математическа, корпорална (жестова), вербална, с цел подобряване на физическото, психическо и емоционално състояние на всички участници в процеса на обучение. Изразяването чрез тези наши средства е намерението да се покажат чувства, усещания или мисли. Изкуството, изработено от човешкото същество благодарение на изразяването с всички негови разновидности, е езикът на неговата експресивност, която позволява да се координират физическите умения, интелектуалната дейност, изразяването и управлението на емоции и чувства.

Насърчаване на изразителността у учениците и придобиването на социални умения в полза на социалната компетентност и емоционалната интелигентност е средство за подобряване на състоянието им на удовлетвореност в ежедневието и постигане на цялостното им благосъстояние. Това е начинът за намаляване и избягване на стреса, безпокойството и проблемите, породени от възрастта, семейната среда, начина им на живот в ежедневието им.

На базата на народното ни творчество, българската литература и поезия могат да се намерят извори за опознаване на човешкия характер във всичките му аспекти и това опознаване да се отнесе към СЕБЕ-ПОЗНАВАНЕТО на личността и идентификацията на всеки ученик, на самия себе си в даден момент, открито в дадено произведение или в дадена ситуация, как той я вижда, реагира и възприема, пречупена през неговата призма, използвайки методите за изразяване – танц, песен, рисунка, театър и др.

Пример: Житената питка – представена като хитра, като наивна, като умна, като глупава, като креативна...

1.2. Дейности от тип (2)

Сесии по интегрално развитие

Както самото име казва, основната цел на това обучение е да се постигне ниво на личностно развитие при всеки ученик, което му позволява да преодолее различни ежедневни ситуации в личния и професионалния си живот.

- На първо място е познаването на понятията: САМОСЪЗНАНИЕ, СЕБЕПОЗНАВАНЕ и САМООЦЕНКА.
- На второ място е растежът на всеки участник в резултат на преодоляване на личностни препятствия и граници за саморазвитие и самоусъвършенстване, комуникационни бариери, при-

добиване на умения и социална компетентност за комуникация с останалият свят.

- И не на последно място, практиките целят придобиване на САМОЧУВСТВИЕ и САМООЦЕНКА, за да се подобрят лични, образователни и социални умения за успешно развитие.

Обучението се състои от няколко сесии, в които участниците ще бъдат обучени на различните социални умения (широк спектър от знания, умения и способности), които гарантират успеха на личностното развитие за постигане на социална компетентия и емоционална интелигентност на индивидите. Този резултат се постига чрез различни групови игри и динамики, интерактивни игри, техники за обучение и др., които насърчават самочувствието, самопознаването и самоконтрола в различни ситуации на реалния живот.

Тук основна роля играят следните аспекти:

- СЕБЕПОЗНАВАНЕ и позитивно мислене за себе си: тук фолклорът, историята, географията, ИКФ са инструмент за себепознаване и автостимулиране на позитивно мислене.
- ВЯРВАНИЯ И РАЗМИШЛЕНИЯ – чрез инструменти от литературата, намерени в произведения и герои като: Бай Ганьо, Хитър Петър, Крали Марко, Гургана, Богданка, Стойна, Яна, Баба Илиница и др., където се търсят предимствата и недостатъците на тези добродетели или слаби страни на нашия характер и отношението, възприятието и взаимодействието им върху всеки един от учениците ни.
- КОМУНИКАЦИЯ – вербална и не вербална – чрез драматизация с използване на изразните средства, базирани на опознаването на тези герои и типажи от българската литература, фолклор, народно творчество. Драматизация на т. нар. „ГЕРОИ-ИНДИГО“ – с използване на реверсивните им, противоположни образи.

Смяната на отношение и поведение като основен фактор при изграждане на личността се базира на:

- Знания и умения, придобити под формата на учебен материал в класната стая на БНУ;
- Мислене и развитие, придобити в планирани срещи за разговори като ИКФ;

- Израстване и узряване – разработени като ИКФ и публични демонстрации (чествания, открити уроци, тържества, състезания...).

1.3. Дейности от тип (3)

Сесии за динамизация на училищните екипи с цел подобряване на продуктивността на обучението

Това са дейности, базирани на вербална и невербална комуникация, която позволява придобиването на тази социална компетенция и емоционална интелигентност. Целта на това обучение е да се подобрят взаимоотношенията и сближаването между учениците, между учителите в училището чрез отношения, създадени на базата на колаборация, сътрудничество, положителна и здравословна конкурентоспособност, солидарност, работа в екип, разнообразни и разностранни взаимоотношения в групи, всичко това в игрива и забавна среда, където може да се подчертае, покаже и развие дадено умение, което може да е невъзможно или много трудно да се види, определи, диагностицира, разпознае и повлияе в друга ситуация.

По време на този тип обучение се използват практики, свързани с различна динамика на уменията, сътрудничеството, доверието, креативността, разрешаването на конфликти, раздразненията, при които всеки от участниците ще бъде поставен в среда на комфорт, от една страна, и в критична среда (или извън зоната си на комфорт), от друга страна. По този начин ще усвои умения и знания как да реагира, адаптира и действа успешно в непозната и позната ситуация, за да доведе добри резултати за него в личен и образователен план, за която работи.

2. Основни термини на човекопознаването:

СЕБЕМОТИВИРАНЕ И САМОКОНТРОЛ

2.1. Себемотивиране

Важно да се знае тук е, че това не е процес на себеоценяване и трябва да се има позитивно мислене за себе си. Доверието в себе си е фундамент, който обнадява и създава позитивно отношение към себе си. Включва три момента: себепознаване, себеприемане и самоконтрол.

КОМПОНЕНТИТЕ на себемотивирането са:

- себепознаване: познаване на нашите граници и грешки, стимулиране на позитивните ни качества и намаляване на негативните;
- себеприемане: безусловно приемане на нашите граници и приемане на мнението на другите като позитивна, градивна критика;
- търсенето на щастието и на удоволствието в кратък, среден и дългосрочен план;
- създаване на позитивна визия към себе си като потенциал за развиване на личността ни и нуждите ни;
- създаване на позитивно мислене чрез игнориране на мисли на съмнение и негативизъм.

СЕБЕМОТИВИРАНЕТО се постига с разбиране на себе си, респект (уважение) към себе си, грижа за себе си, опит за най-добро развитие на себе си.

2.2. Емоционален самоконтрол

Това е способността, която ни помага да се чувстваме на мястото си и спомага за:

- да се чувстваме стабилни и добре със себе си
- да развием най-доброто от себе си
- да постигнем поставени цели
- да сме добър пример – модел за подражание
- да помагаме и предаваме това на другите

Тук важен момент, който трябва да отбележим, е това:

КАК ВЛИЯЯТ ДРУГИТЕ НАД НАС – затова е необходимо да се съсредоточим към позитивната ни оценка, чрез позитивните емоции, НЕ на критиката, НЕ на недоверието, НЕ на негативната енергия...

2.3. Социална компетенция

Определя се като съвкупност от навици, поведение, мисли, емоции, които подобряват поддържането на удовлетворяващи ни връзки, стремежа да се чувстваме добре, стремеж да получаваме това, което искаме, да не позволяваме да ни пречат за постигане на целите ни.

СОЦИАЛНАТА КОМПЕТЕНЦИЯ се тренира чрез сесии за:

- комуникация вербална и невербална
- чрез разговори
- чрез приемане и отхвърляне на искания

- разрешаване на конфликти
- промяна на поведението
- конструктивен отговор при критики
- управляване на нетипични ситуации

2.4. Емоционална интелигентност

Това е умение за разбиране и управление на нашите емоции и адаптирането им в дадени ситуации. Разбирането на ИНТЕР- (междоличностните) и ИНТРА- (вътрешноличностните) взаимоотношения и емоции.

ПРИМЕРНИ СЕСИИ за трениране на емоционалната интелигентция – тренировка на тяло – дух – психика, които включват класове по:

- музикална терапия;
- смехотерапия;
- релаксираща терапия;
- изразяване чрез музика, песен, танц, театър, жестова интерпретация (корпорална терапия – драматизация);
- ароматерапия;
- цветотерапия и др.

Пример: приказката „Добрите стопани“ – изпята, драматизирана, нарисувана, изиграна и т.н.

Заклучение

„Любовта (към себе си) е изкуство и качество, което може да се научи, и е най-здравословната форма за живот и съжителство!“

Цитат на ФРОМ

ПЛЕНЕРЪТ КАТО ИЗВЪНУЧИЛИЩНА ФОРМА НА ОБУЧЕНИЕ ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО

Елица Н. Гигова

ПУ „Паусий Хилендарски“, Пловдив

Резюме: Статията разглежда мястото на пленера в обучението по изобразително изкуство. Посочени са изискванията и принципите на провеждане на извънкласните и извънучилищни дейности. Формулирани са целите и задачите, предимствата и недостатъците на пленера като форма на работа и са направени изводи за приложението на пленерното рисуване в клубните дейности.

Ключови думи: пленер, извънкласна и извънучилищна дейност

THE PLENARY AS AN EXTRACURRICULUM FORM OF TRAINING IN FINE ARTS

Elitsa N. Gigova

The Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Abstract: The article examines the place of the plein air in the teaching of fine arts. The requirements and principles of conducting extracurricular and extracurricular activities are indicated. The goals and tasks, advantages and disadvantages of the plein air as a form of work are formulated and conclusions are made about the application of the plein air painting in the club activities.

Key words: plein air, extracurricular and extracurricular activities

Особен проблем представлява мястото и законовото основание за обучението по изобразително изкуство чрез пленер. От съществуващата нормативна база пленерът може да бъде отправен или към избираемите и факултативни часове по учебния план на училището, или към извънкласната дейност. Извънучилищната дейност не предполага обучение чрез пленери, освен ако е предпочетено и ор-

ганизирано в свободното време от някоя школа, дом за детско и ученическо творчество и др. неформални институции. За извънкласната и извънучилищната дейност (ИИД) няма общоприети дефиниции, но има опити за тяхното представяне.

Под извънкласна дейност се разбира провеждането на целенасочени занимания на учениците в извънучебно време, организирани от училището. Основното им предназначение е да осъществяват многостранно възпитателно въздействие в свободното от учебни занимания време, като се опират на придобитото в процеса на обучението.

Извънучилищна е дейността на подрастващите, която се организира от различни обществено-възпитателни учреждения – домове на културата, читалища, школи и т.н. Наред с богатите възможности на този вид дейност за развитието на личността и групите, чрез нея в ежедневието на децата нахлуват романтиката, приключенията, очакваната радост, положителната перспектива, която може да се превърне в главна цел, жизнен мотив, идеал.

Извънкласната работа – учебно-възпитателната работа, която се провежда с учениците извън занятията в клас. Организирани от учителя на различни видове дейности, осигуряващи необходимите условия за социализация на личността в извънучебно време. Тя е самостоятелна сфера за възпитателна работа на учителя, провеждана във взаимовръзка със самостоятелната работа в клас. Извънкласната работа, като правило, провеждат учителите – предметници, работещите в различни организации, родители, а също и актив от учащи се (върстници обучават върстници). Примерни насоки за организирани на извънкласната и извънучилищна дейност по изобразително изкуство с учениците от 1. – 4. клас посочва Вълков.

Извънучилищната работа е съставна част от системата на образование и възпитание на децата, подрастващите и учащите се. Тя се провежда в свободното им от училище време с цел развитие на интересите и способностите на личността и изграждане на качества, удовлетворяване на нейните потребности от познание, общуване, практическа дейност, възстановяване на силите и укрепване на здравето. Извънучилищната работа е свързана с учебно-възпитателния процес в училище, с възпитателната работа по местоживеене и се осъществява предимно от извънучилищни образователни заведения.

Изискванията към ИИД са: органическа връзка с възпитателната дейност на училището; съгласуваност с работата на училището, семейството, общността; масов обхват на децата при съблюдаване на принципа на доброволността и свободата на избора на занятията; свободен избор от страна на децата на характера на творческата дейност; съчетаване на масовите, груповите и индивидуалните форми на възпитателна работа; съчетаване на методите на организация на работа на децата, стимулиране на активна творческа дейност и контрол върху ефективността на работата.

Особености на провеждането на ИИД са: отсъствие на твърда регламентация, възможности да се прилага творческа свобода, максимално разчитайки на инициативата на самите деца, свободата на избора от тяхна страна на формите, методите и средствата за водене на ИИД; голяма отговорност на педагога в необходимостта сам да разработва направленията на ИИД и да формира съдържание без опора на базови планове и програми; отсъствие на контрол върху резултатите, което, от една страна, затруднява оценката на качеството и ефективността, но от друга – позволява по-естествена обстановка и подпомага неформалното общуване.

Принципи на провеждане на ИИД

Принцип на инициативата и самодейността – ИИД отчита желанието на самите ученици, техните инициативни предложения.

Принцип на занимателност – използване на игровите, интерактивните и други форми и методи на работа, които ангажират, вкл. и емоционално, децата и учениците.

Принципът на отчитането на възрастовите и индивидуалните особености на участниците и достъпност на материала се отразява в съдържанието, формите и методите на осъществяване на ИИД, в характера на взаимоотношенията между възпитатели и възпитаници.

Принцип на отчитане на дидактическата връзка на теорията с практиката, което предполага умение у учениците за прилагат получените знания в учебния процес.

Принцип на непрекъснатост – необходимо е през цялата учебна година да се провеждат ИИД.

„Неписан“ принцип на отдаденост – ако учениците виждат, че учителят е заинтересован, че обича работата си, то може да се разчита на тяхната поддръжка.

Принцип на доброволност.

Принцип на обществената насоченост – дейността има общественозначим характер, отговаря на актуални задачи за развитие на страната, свързана е с постижения на съвременната наука, техника, култура, изкуство.

Таблица 1. Възможности за пленер в избираемите и факултативните часове

Начален етап						Прогимназиален етап				ОБЩО
Класове	I	II	III	IV	I – IV	V	VI	VII	V – VII	I – VII
Учебни седмици	32	32	32	34		34	34	34		36
Раздел А – задължителни учебни часове										
Раздел Б – избираеми учебни часове										
Общ годишен брой часове за раздел Б	96	96	80	85	357	85	85	108	278	635
Общо за раздел А + раздел Б	704	736	864	918	3222	1020	1020	1116	3156	6378
Раздел В – факултативни учебни часове										
Максимален годишен брой часове за раздел В	128	128	128	136	520	136	136	144	416	936
Общо за раздел А + раздел Б + раздел В	832	864	992	1054	3742	1156	1156	1260	3572	7314

В избираемите учебни часове на учебния план може да се осъществява обучение за придобиване на: 1. профилирана подготовка; 2. отраслова и специфична професионална подготовка; 3. разширена подготовка по общообразователни учебни предмети, включени в раздел А; 4. разширена подготовка по общообразователни учебни предмети, които не се изучават в раздел А в съответния клас, но се

изучават в процеса на училищно обучение; 5. разширена професионална подготовка по учебни предмети/модули; 6. специализирана подготовка; 7. подготовка по учебния предмет на чужд език, различен от посочените в Държавния образователен стандарт за общообразователна подготовка и в Държавния образователен стандарт за профилирана подготовка; 8. подготовка по учебния предмет майчин език; 9. подготовка по учебния предмет хореография; 10. подготовка по учебния предмет религия; 11. подготовка по учебни предмети от областта на глобалното, гражданското, здравното и интеркултурното образование, предприемачеството, управлението на личните финанси и програмирането, защитата на родината, населението и околната среда, учебни предмети, които формират национално самочувствие, патриотичен дух и родолюбие у децата и учениците, като разширяват и допълват съдържание, което присъства интегрирано в други учебни предмети.

Във факултативните учебни часове се придобива допълнителна подготовка чрез обучение по предмети, модули и/или дейности, които училището може да предложи и отговарящи на интересите на учениците, подкрепящи развитието на заложените им, и може да се извършва обучение по майчин език, религия, хореография и по чужд език, различен от посочените в Държавния образователен стандарт за общообразователна подготовка и в Държавния образователен стандарт за профилирана подготовка.

Цели и задачи на обучението в пленерната форма по изобразително изкуство. Тъй като пленерът не е споменат в учебните програми по изобразително изкуство, то е необходимо да се интегрират неговите цели с целите, посочени в тези програми, но и да се дефинират така, че да ги допълнят и да имат не само обучаваща, но и възпитаваща, и развиваща стойност за учениците. Чрез тази форма учениците биха могли да изразят със специфичния за рисуването/живописа език свои възприятия, наблюдения, мисли, идеи и концепции, да обогатят своето въображение, да формират умения и компетентности за изобразяване на наблюдаеми обекти в тяхната естествена среда. За постигането на основната цел усилията трябва да бъдат насочени към решаването на няколко основни задачи:

- активизиране на наблюдателността и познавателните способности;
- развитие на пространственото възприемане и мислене;

- формиране на способност за емоционално-естетическа оценка;
- обогатяване на представите и въображението;
- усъвършенстване на творческата индивидуалност;
- формиране на ценни личностни качества: трудолюбие, инициативност, целенасоченост, отговорност, любов към природата и нейното опазване;
- развитие на способността за собствени иновации;
- отразяване цветното богатство на натурата;
- възможности за изразяване цялото богатство от промяна на цветовете.

Предимства

Учениците имат възможност пряко да наблюдават избраните обекти, да проучват, изследват и скицират природната или архитектурна среда.

Създават се възможности за богат избор на обекти и задачи, но същевременно се изисква точна организация на работата.

Учениците се чувстват свободни в избора на обекти и поставят сами на себе си изобразителни задачи. У тях се създава изследователска нагласа към околния свят. Сами и с желание започват да проучват избраните обекти и техните особености и да ги оценяват от естетическа гледна точка. Нараства тяхната самоинициативност.

Работата по време на пленер създава предпоставки за друг тип отношения както между учениците, така и между учениците и учителя. Създават се отношения на сътрудничество и съревнование. Общуването е по-непринудено, по-свободно. Различната среда освобождава учениците от притеснения и много от тях са склонни да споделят преживени ситуации, лични преживявания, дори проблеми, което в училищни условия не се получава.

Недостатъци

Учителят трудно може да следи индивидуалната работа на всеки ученик поотделно, особено като се работи разпръснато.

Очертава се изводът: провеждането на пленер, като форма, изискваща изобразителната дейност да се провежда извън клас или извън училище, придава друг смисъл на обучението по изобразително изкуство. То протича при променящи се условия, осъществя-

ва се по-свободно и открито. Учителят прилага по-гъвкави методи на обучение и контрол при променящи се условия.

В резултат на всички тези специфики обучението се осъществява по-свободно, по-открито, по-достъпно и се достигат максимални обучителни резултати.

Пленерът се провежда под открито небе, където учениците имат възможност пряко да наблюдават избраните обекти, да проучват, изследват и скицират природната или архитектурна среда. Това създава възможности за богат избор на обекти и задачи, но същевременно изисква съответна организация на работата. Учителят трудно може да следи индивидуалната работа на всеки ученик поотделно, особено като се работи разпръснато. Работата на открито създава условия учениците да се почувстват свободни в избора на обекти и да поставят сами на себе си изобразителни задачи. У тях се създава изследователска нагласа към околния свят. Сами и с желание започват да проучват избраните обекти и техните особености и да ги оценяват от естетическа гледна точка. Нараства тяхната самоинициативност.

В извънкласната и в извънучилищната форми пленерите могат да се провеждат по местоживееие и не по местоживееие (като изнесени). По местоживееие пленерите се организират и осъществяват по-лесно. Всяко населено място дава възможности за провеждане на пленери, въпреки че не навсякъде има интересна природа и архитектурни забележителности. Изнесеният пленер има много големи възможности по отношение на цели, задачи и намерения на педагога.

В резултат на всички тези специфики обучението се осъществява по-свободно, по-открито, по-достъпно и се достигат максимални обучителни резултати.

ЛИТЕРАТУРА

Вълков, И. Примерни насоки за организиране на извънкласната и извънучилищна дейност по изобразително изкуство с учениците от I – IV клас. Педагогически алманах, В. Търново, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2000, кн. 1 – 2, с. 196 – 202, 213.

www.sbubg.info/files/prezentacia_SOK_2014_PhD_Yanka_Takeva.pptx
(Посл. посещ. 8.10.2018)

[http://roditeli.bg/Статии/Извънкласната и извънучилищната дейност. Възпитателни възможности. Санкт-Петербургское государственное бюджетное учреждение дополнительного образования. \(Посл. посещ. 8.2.2019\)](http://roditeli.bg/Статии/Извънкласната и извънучилищната дейност. Възпитателни възможности. Санкт-Петербургское государственное бюджетное учреждение дополнительного образования. (Посл. посещ. 8.2.2019))

СПОДЕЛЯНЕ НА ОПИТ

СТРАТЕГИИ ЗА ОРГАНИЗИРАНЕ НА ОНЛАЙН ОБУЧЕНИЕ ПО ИСТОРИЯ И ЦИВИЛИЗАЦИИ – 5. – 7. КЛАС В БЪЛГАРСКИТЕ УЧИЛИЩА В ЧУЖБИНА

Валентина Александрова-Кирова

БУ „Иван Станчов“ към посолството на Република България,
Лондон, Великобритания

Резюме: В статията е споделен опитът от организиране на дистанционно обучение по учебния предмет „История и цивилизации“, 5. – 7. клас. Разгледани са платформите на обучение, използваните стратегии и подходи, методите и начините на преподаване. Споделени са редица примери и идеи.

Ключови думи: история, дистанционно обучение, методи на преподаване

STRATEGIES FOR ORGANIZING ONLINE TRAINING IN HISTORY AND CIVILIZATIONS - 5TH - 7TH GRADE IN BULGARIAN SCHOOLS ABROAD

Abstract: The article shares the experience of organizing distance learning in the subject “History and Civilizations”, 5 – 7 grade. The learning platforms, the used strategies and approaches, the methods and the ways of teaching are considered. A number of examples and ideas are shared.

Key words: history, distance learning, teaching methods

През пролетта на 2020 г. всички преподаватели бяхме изправени пред предизвикателството да преминем от присъствено към дистанционно обучение поради кризата, породена от пандемията на коронавируса. Всички, включително и учителите от българските училища в чужбина, трябваше бързо да се преориентираме, за да останем свързани с учениците си. Един от първите и най-важните въпроси, на който всеки учител трябваше да си отговори, бе коя платформа за онлайн обучение да избере. На второ място, но не помаловажно, беше какъв сбор на стратегии и начини за организиране и представяне на материала да бъде избран. Учителите нямаше необходимото време за планиране и изследване на добрите практики както на тези, общи за дистанционното обучение, така и на специфичните за предмета, който се преподава. В следващите страници ще бъде споделен опитът при организиране на дистанционно преподаване по История и цивилизации за 5. – 7. клас¹.

1. Избор на платформи за осъществяване на дистанционното обучение

Веднага след затварянето на училищата в различни медии бяха публикувани множество анализи и обобщения за различните онлайн платформи и възможности за дистанционно обучение². Известно е, че те се делят на две големи групи – за асинхронно обучение, при което информацията и задачите се предават по имейл или други начини, и за синхронно преподаване, т.е. уроци на живо чрез използване на видеоконферентна връзка. Специфично за историята като предмет е, че напълно асинхронното преподаване не е най-подходящото, защото много важни са дискусиите, развитието на критическото мислене, ангажирането на учениците активно. От друга страна, нашите български училища в чужбина не са задължителни и трябваше да се вземе предвид, че не всички ученици са свободни в определеното време за онлайн уроци, някои са ангажирани

¹ Дистанционното обучение по Човекът и обществото в 3 и 4 клас, което се основава на подобни принципи, но съобразени с възрастта, са представени в следните авторски презентации: <https://sway.office.com/3RIImU5Ebowt4iAOx?ref=Link>; <https://sway.office.com/lsydvdwEQznedP3n?ref=Link>

² Вж. например: <https://obr.education/distancionno-obuchenie-kak/>; <https://medium.com/@stoil.stoilov/bg-school-distance-learning-guide-d8bc40024506>; <https://edubg2020.wixsite.com/edubg/e-instrumenti-za-video-uroci>

твърде много с основните си училища и не всички могат да имат интернет достъп в точно определения час.

Най-подходящо изглеждаше балансирането и едновременното използване на синхронно и асинхронно преподаване, допълнено с работата на учениците по проекти и творчески домашни³. Затова и избраните платформи и методи за електронно обучение по предмета „История и цивилизации“ – 5. – 7. клас в БУ „Иван Станчов“ към посолството на Република България в Лондон, бяха:

- Създаване на класове за асинхронно преподаване в Google Classroom⁴ и изпращане на информацията допълнително на имейл адресите на родителите;
- Уроци чрез платформата ZOOM;
- Творчески и интересни проекти и задачи за домашна работа.

Сред многото предимства на Google Classroom могат да се отк-
роят следните:

- цялата информация е на едно място и всеки може да направи справка за взетите уроци и дадените домашни назад;
- големи са възможностите за споделяне на информация – кач-
ване на медийни файлове, документи и други;
- бърза и лесна комуникация с учениците/техните родители;
- лесен достъп до домашните и възможност за бележки по тях
и поставяне на оценки.

Предимствата на ZOOM уроците са:

- подобно на всички платформи за синхронно обучение, учи-
телите имат директна връзка с учениците;
- уроците могат да бъдат много разнообразни, интердисципли-
нарни и интересни чрез споделяне на екрана – видеа, презен-
тации, снимки, музика и много други;
- има възможност за дискусии и отговори на въпроси;

³ Балансирането на двата вида дистанционно преподаване се препоръчва от редица образователни сайтове. Вж.: blog.edpuzzle.com/edtech/how-to-tackle-the-digital-divide-during-remote-learning/

⁴ Пълен наръчник за използване на Google Classroom: https://docs.google.com/document/d/1epS4M3vwBijUy4J8wyvdENBVClM75eZ1NEGJYc_JO3A/edit?fbclid=IwAR1nfVDFYy6ybQIDhC1yax2bgG_oRc9SBNrhqnlLLvV1u9cr0A2h8iRK2Q#heading=h.7gq551q67w1c

- може директно да се провери с разговор възприемането на материала от учениците.

Допълнително с работата на учениците по проекти и даването на творчески домашни⁵ се целеше засилване на интереса им към предмета и преподавания материал, както и възможност за проява на творчество. Те способстват в голяма степен развитието на способностите за критично мислене, уменията за търсене на информация в интернет, уменията за писане, оформяне и представяне на тази информация.

Освен използваните платформи, всяка една друга платформа, която предлага синхронно и асинхронно преподаване, като например Microsoft Teams и Moodle с Big Blue Button, би могли да бъде в помощ на обучението в електронна среда по време на извънредни ситуации, каквато ситуация беше затварянето на училищата през втората половина на учебната 2019/2020 година.

2. Предизвикателствата пред онлайн обучението по история

Основното предизвикателство е как да се направи дистанционното обучение интерактивно, занимателно и творческо наред с придобиването на умения и знания по предмета.

По-нататък в статията ще фокусирам вниманието си върху ZOOM уроците или как да бъдат ангажирани учениците в синхронното дистанционно обучение по история. Основната ми цел при планирането на всеки онлайн урок беше той да е приятен и увлекателен, да се задържи вниманието на учениците, а не просто да им се даде обяснение на събития и факти или да се покаже някой видео-урок.

Подготовката за всеки един дистанционен урок отнема много повече време в сравнение с един обикновен присъствен урок. Нужно е предварително добре да бъде обмислена последователността на показваните материали, да има редуване на разказ с видео и дискусии, както и всички материали да бъдат леснодостъпни на екрана от

⁵ Литературата, посветена на предимствата на проектноориентираното обучение е многобройна. Вж. напр. <http://uchitel.bg/proektno-orientirano-obuchenie-1>. В книгата ми Александрова-Кирова, В. (2017) Адаптирана методика на обучението по история. София: Аз-буки, са дадени много идеи за такава работа по история в българските училища в чужбина.

техническа гледна точка. По мое мнение, а и много други преподаватели споделят, че не е възможно да се пренесе материалът, който се преподава присъствено, и да се качи онлайн. Нужно е да се направи адаптация, да се подбере внимателно съдържанието на всеки урок и да се надградят заниманията, за да могат да се ангажират учениците активно⁶.

Стратегии за организиране на онлайн обучението по история

По-долу ще бъдат използвани примери от опита ми като учител в обстановката на принудително дистанционно обучение през март-юни 2020 г., но и някои пропуснати възможности, идеи или ресурси, проучени на по-късен етап при подготовката за евентуално продължаване на дистанционното обучение.

Нагледното обучение – използване на възможно най-много мултимедийни ресурси

Една от най-важните стъпки за ефективно онлайн обучение е осигуряването на добри и разнообразни материали за уроците и съчетаване на текстова и визуална информация – видеа, аудиозаписи, материали за четене, снимков материал и интерактивни задачи. Несъмнено, нагледно поднесен, материалът много по-добре се възприема и запомня от учениците, като същевременно се допринася и за увеличаване на ангажираността им към предмета.

На първо място трябва да се постави като особено полезно средство при онлайн обучението споделяният екран с електронните учебници, или по-специално този, по който се обучават учениците в класната стая, а именно помагалото на изд. „Просвета“ за българските училища в чужбина за 5. – 7. клас с авторски колектив начело с проф. П. Павлов.⁷ В допълнение към снимковия материал, работата с извори (като за много от тях са направени и звукозаписи), добрата структура на уроците и полезните въпроси и рубрики електронният учебник съдържа десетки филми, видеоклипове, виртуални разходки из музеи и забележителности, триизмерни панорамни снимки. Всички те дават възможност да се проследят най-ярките

⁶ <https://www.edutopia.org/article/teaching-strategies-award-winning-online-instructors>

⁷ Павлов, П. и други (2019). История и цивилизации. Учебно помагало за подпомагане на обучението, организирано в чужбина. София: Просвета.

събития от българската история. Те могат да се използват за дискусии, интерпретации на събития и процеси и развитие на критическото мислене на учениците. Работата с документи не бива да се пренебрегва по време на дистанционното обучение. Задачите в рубриките „Машина на времето“, „Тайни и загадки“, „Парламент на класа“ са също много подходящи за дистанционното обучение, защото предоставят възможност за творческо мислене на учениците.

Други сайтове, които бяха широки използвани при онлайн обучението:

- Видеата на сдружение „Българска история“ – през последните години сдружението създаде редица поредици, посветени на миналото на България, много от тях вдъхновяващи и много интересни. За обучението по История и цивилизации най-полezni са „Историята оживява“; „Кратки истории“; „Миналото в минути“; „Средновековна слава“; „Българско военно чудо“. Повечето видеа са вече част и от електронния учебник по История и цивилизации на изд. „Просвета“.
- „Уча се“ – платформа с видеоуроци по история, наред с всички други предмети и за всички класове. Достатъчно е учителят да има акаунт/регистрация в сайта, за да може със споделения си екран да покаже видеоурок на учениците.
- Видеоуроците на „Academico“ – кратки и достъпни, придобиха голяма популярност по време на принудителното дистанционно обучение.
- „Кан Академи“ – в платформата има вече преведени видеа на български език по история. По време на онлайн обучението използвах видеата за представяне на причините за Първата и Втората световна война, за да се постави българската история в по-широк контекст.
- Множество свободни за ползване в YouTube видеа на Българската национална телевизия и други телевизии.
- Power Point презентации – наличните в интернет пространството, посветени на предмета „История и цивилизации“, не са много, но всеки учител може да опита да направи собствена презентация, с което да отговори на индивидуалните нужди на своите ученици.

Индивидуализиране на всяка тема – поставяне на интересни акценти във всеки урок

С цел засилване на интереса на учениците към обучението е важно не само да се използват множество мултимедийни ресурси, но да се потърсят и представят интересни моменти, свързани с преподавания материал. Полезно е да се покаже ентусиазъм към всяка тема, да се намерят интересни факти или разкази, легенди, песни и

други, да се представят по-подробно исторически места отделни личности или интересни факти за политиците.

Друга стратегия, възприета от мен по време на онлайн обучението, беше да поставя в европейски и световен контекст темите за българската история, да се правят сравнения и да се търсят връзки с историята на страната по местоживеење наред с адаптирането на ресурси от местното училище.

Като пример за използване на тези стратегии може да послужи една много обичана тема от средновековната история – тази за всекидневния живот. При представяне дистанционно на темата учениците научават с нагледни примери не само факти за социалната пирамида на обществото, за социалните прослойки и ролята им, за ролята на религията в живота на хората, но и много други интересни факти за облеклото, храната, труда на селяните. Използваните материали са многобройни. Полезни са филмите в YouTube за средновековните фестивали, кадри от музея на восъчните фигури във Велико Търново, карта на света с произхода на зеленчуците, много примери за средновековното облекло. Задачите след показване на материалите също могат да са разнообразни, а най-интересните са „влизането в роля“:

- Представете си, че сте на 12 години и сте роден през Средновековието. Към коя социална група е най-вероятно да принадлежите и какъв би бил животът ви?
- Можете ли да напишете рецепта за средновековна зеленчукова супа?
- Разгледайте листа от английския учебник, показващ труда на селяните през Средновековието. Вашата задача е да потърсите думите в английско-българския речник и да се опитате да познаете дейностите. Напишете българските думи в списък и ги свържете с дейностите.

Друга стратегия е да се адаптира преподаването спрямо знанията и нивото на учениците. В местните им училища акцент например при преподаването на Първата световна война е траншейната система и как са се чувствали войниците. В преподаването ми на това важно събитие винаги съм се опитвала да покажа, че положението и чувствата на войниците – както на Балканите, така и на Западния фронт, от който и да е от двата противникови лагера, е еднакво. Представяйки на учениците снимки и факти за окопите, се прави връзка със стари знания от английското училище и се надграждат познания за българската история.⁸

Факти за окопите:

- *Трябвало е да са дълбоки 2 метра, но това невинаги е било така. Често войниците трябвало да стоят наведени, за да не бъдат застреляни.*
- *Окопите били строени на зигзаг, за да бъдат затруднени противниците.*
- *Дъждът бил голям проблем в окопите. Под силата на дъжда можело да се срути земна маса и да затрупа войниците.*

⁸ Допълнително може да се покаже на учениците и да се дискутира 3D анимацията за окопите: https://www.mozaweb.com/bg/Extra-3D_animacii-Transhejna_sistema_I_va_Svetovna_vojna-45075

- *Войниците трябвало да носят много тежки товари – вода, муниции и др.*
- *Храната била суха и недостатъчна, както и водата.*
- *В окопите се развивали различни болести – поради непрестанната влага и кал, имало опасност от поява на гангрена, която довеждала до ампутиране на крайници.*
- *Проблем било как да се лекуват болните. Умрелите не можело да се погребват. При разлагането се разпространявали болести и инфекции, някои се разнасяли от многобройните плъхове и бълхи.*
- *Войниците спели направо на открито в окопите. През зимата нямали заслони срещу дъжд, вятър, сняг.*
- *От непрестанните експлозии войниците страдали от психически проблеми или „шок от бомбите“, от които не можели да се отърсят години след това. Често при такива експлозии оглушавали или ослепявали.*
- *Но понякога, например на Нова година, всички войници от двете страни излизали от окопите, за да играят футбол. Такива примери има и в българската, и в британската военна история.*

Игровите методи

Игровите методи в обучението по история често се свързват с групова работа.⁹ Например ролевите игри, които използвам редовно по време на присъственото обучение, трудно могат да се организират онлайн по време на синхронен урок, но биха могли да бъдат дадени като домашна работа, при което учениците отново да бъдат разделени на групи. Но дори и по време на онлайн уроци може да се търсят начини за използване на този толкова полезен подход в обучението. Освен игрите, които могат да се създадат на Power point, която е една от най-полезните програми в помощ на обучението по история, могат да се организират словесно-логически игри, които не изискват толкова голяма подготовка и технически умения. Такива игри като „Вярно или не“, „Кой съм аз“, „Факт или мнение“, „Мозъчна атака“ и други, при които „учениците откриват логическата връзка между исторически

⁹ <https://priobshti.se/article/ot-uchiteli-i-direktori/uspeshna-rabota-v-ekip-chrez-rolevite-igri-i-simulacii-v-obucheniето>

понятия, названия, имена, дати, факти, въпроси, фрази или неголеми откъси от текстове¹⁰, могат с лекота да се използват от учителя и да разнобразят онлайн урока.

По време на електронното обучение учениците от 5. клас подреждаха по значение представен им списък с причините за падането на България под османско владичество, като трябваше да обяснят защо мислят така и да разделят вътрешните и външните фактори. Ето работния лист:

- *Външни и вътрешни фактори за завладяването на България и Балканите от османците*
- *Проблемният XIV век*
- *Османците стъпват на Балканите като наемници във византийската армия и се включват във водените войни между балканските държави. След това и други (включително България) ги използват като наемници.*
- *Нито една балканска държава (включително България) не осъзнава навреме каква опасност е надвиснала. Съществува подценяване на османците, които били решени да останат на Балканите.*
- *Балканските държави продължават да воюват помежду си и изпитват голямо недоверие един към друг.*
- *Феодалните отношения са пред разпад – всеки болярин (аристократ) иска да бъде владетел в областта си.*
- *Османците успяват да изградят много силна армия.*
- *Османците имат много добра тактика и визия за завладяването на държавите на Балканите – първо те ѝ стават васали и изпращат войски в подкрепа на османската армия срещу другите балкански държави, а после – когато се прецени, че е подходящ момент – са окончателно завладени.*
- *Балканите страдат от много набези и други външни врагове.*
- *Иван Александър разделя българската държава между синовете си и с това нанася силен удар на България и силите ѝ.*
- *Общо икономическо и социално изтощение на населението на България – неспирни войни, чумна епидемия, която остава*

¹⁰ Кръстев, К. (2018). Словесно-логическите игри в обучението по история. История, Т. 26, No. 2, стр. 195.

огромни области обезлюдени, други нашествия, глад след няколкогодишна суша.

Друга учебна задача, която разигравахме с учениците, бе „Демокрация срещу диктатура“ при изучаването на междувоенния период. Идеята е заимствана от английската образователна система¹¹ и целта е учениците да сверят своето разбиране за демокрацията и заплахата от тоталитаризъм. Тази задача е свързана също с гражданското обучение на учениците в българските училища в чужбина и разбирането на процесите в света. Идеята е да се прочетат множество фрази или изрази и те да бъдат поставени на съответното място.

Фразите могат да са многобройни (най-добре около 30 – 40 на брой), като: „Обикновено само една политическа партия е във властта“; „Правителството си служи с пропагандни техники, за да е популярно сред хората“; „Гласуването е тайно, за да не бъдат преследвани хората заради своите убеждения и гласуване“; „Лидерът се представя като герой“; „Един човек или група от хора са във властта за дълго време“; „Има избори, но начинът, по който хората гласуват, не е тайна“ и т.н.

Всички фрази могат след това да се обвържат с изучавания период от българската история. Така тя придобива повече смисъл в очите на учениците, а българското училище надгражда знанията им за света и обществата.

¹¹ <https://www.teachithistory.co.uk/resources>

Представяне на портретите на известни личности

Обучението по история в нашите училища в чужбина не може да е само факти и имена. Учениците трябва да приемат, че зад тях стоят истински явления, хора и събития. Един от сигурните начини да се ангажират учениците емоционално е чрез видеодокументалните биографични филми. Те могат да предизвикат въпроси, дебати, реакции, да накарат учениците да мислят, а всичко това са елементи на интерактивното преподаване.

Едни от най-полезните за целите на обучението ми се оказаха документални филми от рубриката „Историята оживява“ на сдружение „Българска история“. По време на онлайн обучението ми в 6. клас, което обхващаше междувоенния период, интересен за учениците момент бе представянето на биографиите на най-важните политически личности. От голям интерес за учениците бяха не само портретите на политиците, а и тези на учени, икономисти, инженери, свързани с историята на България по това време. Чрез техните биографии учениците успяха по-ясно да възприемат миналото и да се докоснат до ценностите, които са били валидни тогава. В електронния учебник към помагалото по История и цивилизации за българските училища в чужбина на издателство „Просвета“ са представени многобройни биографии. Ползена стратегия е да се потърсят и покажат филмите за интересни личности, които са:

- свързани с Англия (в случая заради обвързаността на учениците ни с държавата);
- постигнали значителни и вдъхновяващи успехи, учили са в чужбина и са се върнали в България;
- чужденци, които с любов са работили за изграждането и развитието на България.

Голям интерес сред учениците предизвика например портретът на професора по ядрена физика – Елисавета Карамихова, чиято майка е англичанка. Научила български, за да може децата ѝ да научат за корените си. Семейството по това време е живяло във Виена. Елисавета Карамихова е работила по-късно в един от колежите на университета в Кеймбридж, но се е върнала да живее и работи в България¹².

¹² <https://bulgarianhistory.org/bg-ucheni-karamihailova/>

Други личности, свързани с получено образование в чужбина или чужденци, допринесли за развитието на страната ни, чиито портрети бяха представени и обсъждани, са:

- инженер Иван Иванов, кмет на София от 1934 до 1944 г., завършил в Мюнхен и най-много допринесъл за изграждането на София като модерен град;
- братята чехи Прошек: влюбени в България, пожелали да бъдат погребани у нас, допринесли за градоустройството на София като модерна европейска столица.

Необикновените човешки истории на българите от миналото са интересни и вдъхновяващи за учениците днес. След всеки един филм лесно може да се ангажира класът с дискусия и споделяне на мнения.

В практиката могат да се използват и кадри от игрални филми, които са достъпни в YouTube. Сред примерите, които могат да бъдат дадени, са: кадри от български исторически филми, като този за кан Аспарух или от българския исторически телевизионен сериал „Дървото на живота“. В последния например използваните по време на обучението ми избрани кадри показват надеждите и мислите на героите по времето на Балканските войни.¹³ Слушайки и гледайки ги, учениците могат да си представят хората от миналото като реални личности с техните чувства, страхове, мечти и надежди.

Използване на интерактивни ресурси в рамките на дистанционното обучение

За обогатяването и разширяването на интереса на учениците към предмета и за да се ангажират повече по време на дистанционното обучение, много интересен и полезен е сайтът Mozaik education като „една водеща компания в иновативното дигитално преподаване и учене“.¹⁴ За нашите училища в чужбина удобството е, че без да се заплаща абонамент, всеки има право да разгледа до няколко 3D анимации или други ресурси на седмица. Към повечето от видеата има текст на български и тест за проверка на знанията. Учениците могат да разгледат къщи и селища от неолита, от римско време или от Средновековието, да научат по интересен начин за османските войници или да видят кораба „Санта Мария“, първия кораб на Христофор Колумб.

¹³ <https://www.youtube.com/watch?v=KvJ2OJG9PSw>

¹⁴ <https://www.mozaweb.com/bg/>

Възможностите за проверка на разбирането на преподадения материал, процесите и събитията са също големи. Много атрактивни за учениците са „живите листа“ – Life worksheets, които се правят изключително бързо, ако вече имате направен тест в word или pdf формат. Ето няколко примера:

Напишете правилните думи на празните места.
Помогнете си с дадените в списъка.

Какъв е бил животът през Средновековието?

Хората през Средновековието приличали на нас външно, но техният свят се различавал значително от нашия. Ето как:

1. През Средновековието хората живеели по различен начин:

Повечето хора живеели в _____ и работели на полето, като отглеждали _____. Малко хора живеели в _____.

2. Средновековните хора мислели по различен начин:

_____ играела важна роля в живота на хората. Те вярвали, че ако не се подчиняват на църквата и владетеля, те ще отидат в _____.

3. Средновековното общество било различно:

болари
княз
църквата
села
селските
Бог
владетеля
лъвчени храни

ВРЕМЕТО В ИСТОРИЯТА

Изчислете и напишете:

- ✗ Колко десетилетия има в един век? _____
- ✗ На колко години е равен половин век? _____
- ✗ Колко години има в седем века? _____
- ✗ На колко години са равни три десетилетия? _____

През коя година започват и завършват:

Пети век – _____

Шести век – _____

Осми век – _____

Напишете на кой век отговарят следните години:

- ✗ 630 г. – _____
- ✗ 681 г. – _____

Един много използван в практиката ми на преподавател по история инструмент за по-лесно възприемане и разбиране на дадена тема са мисловните карти. В реално време на споделен екран е възможно също да се правят мисловни карти чрез сайта <https://www.mindmeister.com/>¹⁵.

¹⁵ <https://www.mindmeister.com/blog/take-your-classroom-online-with-mindmeister/>. В блога се посочва, че правенето на мисловни карти може да помогне на учениците да подобрят разбирането на трудни понятия, да се научат да правят по-добри бележки и да насърчи креативността, визуализирането на идеи.

Позитивно отношение към труда на учениците и участието им в онлайн уроците

По време на дистанционното обучение са много важни отношенията между учител и ученици. Положителен момент е, че преминахме онлайн по средата на учебната година и всички добре се познавахме. Понякога е възможно по време на дистанционното обучение контактите с учениците да се подобрят, защото средата е много по-различна.

Според опита ми от няколко месеца преподаване с видео-конферендна връзка учениците много рядко отсъстваха от уроците, дисциплината беше много по-добра, защото липсваха дразнителите в класната стая, любопитството и желанието да научат повече надделяваха.¹⁶ Важно бяха поддържането на връзката между ученици и преподавател, подкрепата по време на работа и усилията, които взаимно се полагат. ZOOM уроците по История и цивилизации бяха много добре посетени и приети. Може дори да се направи извод, че на много от тях се подобри отношението им към ученето и българското училище като цяло. За сравнение, по данни на пресата във Великобритания само 6% от държавните средни (Secondary) училища са осигурили на учениците си синхронно обучение. В това отношение българското училище изпълняваше важна социална роля за подкрепа на младите хора, докато са в изолация. В много отношения България направи възможния максимум за това, докато в Западна Европа (и не само) не се справила така успешно.

Въпросът за оценяването и ролята на домашните

Един от проблемите, на който много от учителите за първи път трябваше да търсят решение, е за оценяването по време на дистанционното обучение. Отново може да се каже, че учениците бяха много по-мотивирани да изпълняват задачите, поставени им в рамките на асинхронното преподаване – в Google classroom. Общоприето е, че проектнобазираното обучение в електронна среда е много полезно и е незаменим инструмент и стратегия за целите на нашето преподаване.

Затова възприетите стратегии за организиране на проверката на знанията на учениците бяха две: отговори на онлайн тестове и

¹⁶ В подкрепа на това твърдение вж.: <https://nmd.bg/covid-19-e-i-shans-za-obrazovaniето/>

даването на творчески домашни, включващи работа по проекти и отговори (есета) на поставени въпроси.

За целите на обучението и проверката на знанията много полезни са Google forms and Office forms на Microsoft наред със споменатите вече „живи листа“. Тестовите онлайн се възприемат изключително добре от учениците, защото са атрактивни от техническа гледна точка в техните очи и те са свикнали с тях или с други quizzes сайтове, които използват в местното им училище.

Отговорите на отворени въпроси, по които учениците трябва да пишат есета, трябва да провокират учениците да проучват, да изследват. Такива примерни въпроси са:

- Може ли една война да я наречем оправдана?
- Посочете положителните и отрицателните черти на управлението на Стефан Стамболов
- Възможна ли е демокрация без политически партии?
- Ако има референдум за промяна на националния празник на България от 3 март на 22 септември и Вие може да гласувате, как ще гласувате и защо?

бкис Дом. по история - Може ли една война да е оправдана
Позитивната война не може да бъде оправдана защото много новини хора умират и много згради са разрушени. Също така, след войни обикновено има икономическа или политическа криза заради губените на военната екипировка и заплатите на войниците, а след със политическа криза следват още войни за власт, обикновено.

Един вид недопустими войни са тези за поробване. Това е защото въпреки че поробителите палугат хубави неща за кратко време, винаги ще има революционери и всяка такава империя или държава има някакъв вид криза заради природни проблеми или, примерно, кражди от революционери.

Въпреки това, има вид войни които е допустими - войните за свобода. Това е защото поробителите са взели земята на хората със сили и те имат всякакво право да си отмъстят.

Положителни и отрицателни
странни на управлението на
Стефан Стамболов

Стефан Стамболов е много противоречива личност с много отрицателни и положителни решения в живота му, които приемат през три етапа на развитие.

Като революционер - участва в подготовката на Старозагорското въстание и Експресния бунт, участва в изграждането на Българското опълчение.

След свободонидението на България, той е възмущен от несправедливостта на Берлинския договор, който оставя голяма част от Българското население под чужда власт и организира Кресненско-Разложкото въстание.

Като политик - своята стремежна и противоречива кариера, Стамболов започва в Младобългарската либералната партия. През 1884-1886, той е избран за председател на Народното събрание и е един от най-големите защитници на свободното право на България.

Като държавник - след преврата за свалянето на княз Батенберг, той е назначен за регент и има централна роля за избора на нов княз и колонизирането на Фердинанд Сакскобургготски. Стамболов става министър-председател и оглавява държавата. Той стабилизира управлението, взема мерки за стопанска и политическа независимост: превръща в Българската армия и полиция, модернизират правосъдието и здравното дело, защитава родните производители,

Учениците правиха портрети на личности от историята в зависимост от периода, който изучават. Беше им даден образец, но те можеха да го направят и в свободен текст.

Задача: Портрет на

Кога е живял?:

С какво е известен?

Нарисувайте тук владения или държавинка, които желаете да представите.

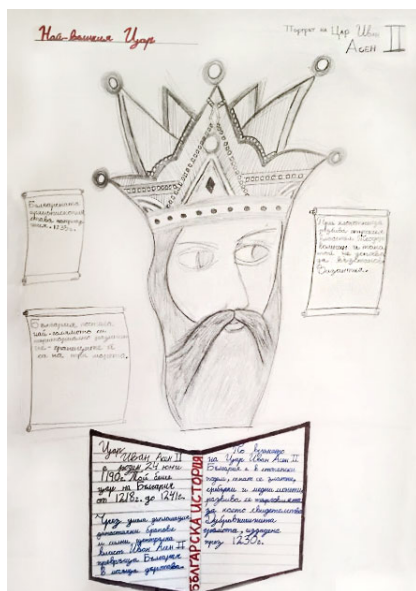
Какви са постиженията му?

по Україні
стаття 112
св. Союз
імр

наименование
улица, строения, мой
квартиры и присоединено
на 86 кв. в Троице
- Центр с индивидуальной

КНЯЗЬ Борис

111

Родното селище на моите родители през 30-те години на XX век

Учениците от 7. клас, които изучаваха социалистическия период, работиха по проект от две части:

- **I част:** *Да се разработи кратко представяне на дадена тема (със снимки, презентация, примери) по една от темите: Общо въведение за социализма; Лозунгите по времето на социализма; Манифестациите по време на социализма; Бригадите и бригадирското движение; Свободното придвижване зад граница; Младежите и членството в Комсомола; Играчките и игрите на децата; Музиката по времето на социализма.*
- **II част:** *Разговаряйте и запишете един от силните спомени на вашите родители от времето на социализма.*

Заклучение

Историята е един от благодатните предмети за дистанционно обучение. Материалите, които могат да се използват, са многобройни, а учителите могат да проявят творчество, въображение и иновативност. Предложените в настоящата статия стратегии и методи са само една малка част от възможните.

Важно е също да направим равностойка на постиженията и трудностите, дали уроците са били приятни и полезни за учениците, постигнато ли е ефективно и иновативно обучение. Личният ми опит показва, че особено за обучението по история в българските училища в чужбина е по-важно не доколко учениците познават фактологията и колко знаят, а как възприемат българската история, как се ангажират с България, традициите, миналото ѝ и спомага ли тя да се почувстват повече като част от българската общност.

Другият въпрос е дали сме научили полезни неща от дистанционното обучение и можем ли да ги пренесем в действителните класни стаи. Като положителни страни могат да се посочат: стройната и стегнатата, но много разнообразна организация на учебния материал, рационалното използване на технологиите и мултимедийните ресурси; постигната много добра дисциплина, увеличеното любопитство на учениците, отдадеността и интересът им към изучаваните теми.

Като негативна страна на дистанционното обучение е липсата на спонтанност. Често учениците в присъственото обучение започват

часа с въпрос от политическата обстановка или международната ситуация и се обсъждат теми, различни от преподаваните, а това е важна част от гражданското им обучение – да имат позиция и да се научат да я защитават.

ЛИТЕРАТУРА

Александрова-Кирова, В. (2017). Адаптирана методика на обучението по история. София.

Кръстев, К. (2018). Словесно-логическите игри в обучението по история. История, Т. 26, No. 2, стр. 195.

Павлов, П. и други (2019). История и цивилизации. Учебно помагало за подпомагане на обучението, организирано в чужбина. София: Просвета.

<https://uchitel.bg/proektno-orientirano-obuchenie-1>.

<https://www.edutopia.org/article/teaching-strategies-award-winning-online-instructors>

<https://bulgarianhistory.org/bg-ucheni-karamihailova/>

<https://nmd.bg/covid-19-e-i-shans-za-obrazovaniето/>

<https://priobshti.se/article/ot-uchiteli-i-direktori/uspeshna-rabota-v-ekip-chrez-rolvite-igri-i-simulacii-v-obucheniето>

<https://sway.office.com/3RIImU5Ebowt4iAOx?ref=Link>;

<https://sway.office.com/lSydvdwEQznedP3n?ref=Link>

<https://obr.education/distancionno-obuchenie-kak/>:

<https://medium.com/@stoil.stoilov/bg-school-distance-learning-guide-d8bc40024506>: <https://edubg2020.wixsite.com/edubg/e-instrumenti-za-video-uroci>

<https://www.mindmeister.com/blog/take-your-classroom-online-with-mindmeister/>

<https://www.mozaweb.com/bg/>

https://www.mozaweb.com/bg/Extra-3D_animacii-Transhejna_sistema_I_va_Svetovna_vojna-45075

<https://www.teachithistory.co.uk/resources>

<https://www.youtube.com/watch?v=KvJ2OJG9PSw>

ИСТОРИЯ НА ПРАКТИКА

Женислава Д. Делчева

Българско училище „Св. св. Кирил и Методий“ – Виена, Австрия

Резюме: Докладът „История на практика“ беше представен на Годишната конференция на АБУЧ в секцията за споделяне на опит. Акцентът в него пада върху търсенето на нови подходи в преподаването на История и цивилизации в чуждоезична среда. В центърът на обучението се поставя ученикът с неговите специфични нужди. „Включването“ в часовете под формата на активно практическо участие е способ, с помощта на който учениците по-лесно се приобщават към образователния процес. През учебната 2019 – 2020 година в три различни класа – 6-и, 7-и и 8-и, този подход бе приложен под различна форма с „практикуване“ на исторически културни моменти – тракийски гробници, Златен век и възрожденски занаяти.

Ключови думи: история, практика, културна епоха, подход

HISTORY IN PRACTICE

Zhenislava D. Delcheva

Bulgarian school „Hl. hl. Cyril and Methodius“ Vienna, Austria

Abstract: The report „History in practice“ was presented at Annual conference of Association of Bulgarian schools abroad in the section for sharing experience. The report is focused on the search of new approaches in teaching History and civilization in a foreign language environment. Student with his specific needs is put in the middle of education. Class „involvement“ shaped as active practical participation is method that helps students to be easily included to educational process. During the 2019 – 2020 school year this approach is implemented in three different grades – 6th, 7th and 8th with „practicing“ three different cultural moments – ancient trace heritage, so called Golden century and Bulgarian revival crafts.

Key words: History, practice, culture era, approach

*Tell me and I forget. Teach me and I remember. Involve me and I learn.
Кажи ми и ще забравя. Покажи ми и ще запомня. Включи ме и ще науча.*

Бенджамин Франклин

Навярно всеки преподавател се е сблъсквал с проблема за „включването“ на учениците си в клас; търсил е тяхното внимание и участие и е опитвал да организира часовете си така, че резултатът да е научаване, което е протекло неосъзнато и е било примесено със забавление. Това с особена важност важи за училищата в чужбина, където българската образователна институция идва в допълнение към тази, в която децата са фокусирали усилията си през учебната седмицата.

Как да проведем часове по история и цивилизации, които едновременно да са информативни, в които децата да участват активно и които на финала да донесат „научаване“?

Това е основният фокус на статията за споделяне на опит в часовете по История и цивилизации в прогимназиалния курс, която бе представена на Годишната конференция на АБУЧ през месец октомври 2020 г. Основната идея е реализирана чрез „практикуването“ на исторически епохи в класната стая с цел включването на децата в усвояване на учебния материал.

Теоретична рамка

Образованието е социалният институт, който подготвя индивида за участие в съвременното гражданско общество. Този институт не може да живее във вакуум, той трябва да следва достиженията на епохата, да отговаря адекватно на търсенията на всяко едно поколение.

Това с двойна сила е валидно за българските училища в чужбина – те трябва да са в крак с духа на националното образование, за да предложат адекватни знания, но същевременно с това и достатъчно гъвкави, за да отговорят на нуждите на средата. Като основен изпъква въпросът как образователният процес да стане по-ефективен, какви инструменти да се използват, за да се създаде иновативна, интересна, нестандартна, въвлечаща учебна среда.

Промените, които се отнасят до преподаването на училищна история, са тясно свързани с новите перспективи, които се откриват пред образованието. Очакваните резултати са обвързани не толкова

с количеството на научните знания, а преди всичко с промяна в качеството на преподаваната информация, нейната дълбочина и смислово съдържание.

Най-общо целите на обучението по История се ориентират към формиране на цялостна картина на света, разбиране за промяната като основна характеристика на миналите и съвременни епохи и усвояване на определени културни образци на дейност.

В тази връзка следва да се подчертае като особено съществено обстоятелството, че от начина на приобщаване на младите хора към културните ценности зависи както тяхното възприемане, така и отношението, което се формира към тях. Както пише П. Бурдийо: „Това, което детето получава от една образователна среда, е не само култура (в обективен смисъл), но също и определен стил на отношение към тази култура, която произтича именно от начина на придобиването“.

Предизвикателството

Динамиката на „чуждата“ среда и нуждите на всяка една българска общност „навън“ изправят образованието като цяло, а в частност и това по История на България, пред редица предизвикателства, които обуславят интензивното търсене на идеи и въвеждането на стратегии за иновативен и ефективен начин, по който да се преподават знанията за миналото.

Основен е стремежът към демократизиране и хуманизиране на обучението, в центъра на което да бъде поставен ученикът.

Най-важните моменти в тази концепция:

- Балансирано представяне на политическата история чрез разширяване на учебното съдържание с нови тематични области, свързани с активната и творческа роля на човека в труда и начина на живот, във всекидневието, в съжителството с други етнически и религиозни общности и т.н.

Ежедневието на учениците, които посещават българските училища в чужбина, тяхното битуване в културна среда, различна от тази на единия или двамата им родители, определя високото ниво на опознаване и приемане на „различното“ в съжителството с други религиозни и етнически общности. От тази гледна точка интерпретирането на различни моменти от

цивилизационно развитие на нашия народ намира благодатна почва за обяснение с примери от всекидневието.

- Разширяване документалната основа за изучаване на миналото и промяна на подходите при интерпретиране на историческата информация въз основа на мултиперспективността и мултикултурализма.

Използването на различни източници и документи от конкретната епоха спомага и улеснява нейното изучаване. Потопянето в даден исторически момент, търсенето на паралели „тук и сега“ и съвременната интерпретация на наличната документация поставят учениците в ролята на анализатори.

- Ориентиране на учениците към усвояване на умения и развиване на компетенции за отстояване на самостоятелна критична позиция.

Дискусията на равни начала, без „правилно“ и „грешно“, в която учителят влиза в ролята на модератор, е ключ към осмисляне на преподавания материал и способ за по-лесното му усвояване. Причинно-следствените връзки в даден исторически процес трябва да станат своего рода откривателство, а не да бъдат поднасяни наготово.

- Формиране на нагласи и ценности като определени поведенчески норми.

Една от ключовите роли на образователната институция е тази на създател на ценности и нагласи. С по-голяма сила сякаш това важи за часовете по История и цивилизации, където адекватното интерпретиране на събития и поведения задава етични граници и поведенчески модели.

- Практическа приложимост на придобиваните знания.

Положителната мотивация и отношение към учебния процес и материал в голяма степен са зависими от практическата приложимост на този материал. Всяко едно знание трябва да бъде поставяно в рамката на „тук и сега“, за да улесни интерпретацията на събитията и спомогне в трупането на знания.

- Онагледяване на историческия материал чрез „практикуването“ на исторически културни епохи в класната стая.

Включването на учениците в тълкувателния процес придобива още по-голяма сила, когато те поемат ролята на преки участници в конкретното историческо събитие и го възпроизведат. Часовете „История на практика“ следват тази методология и ангажират дейно класа във възстановяването и импровизирането на дадена историческа епоха.

Реализация на основната идея „Практикуване на исторически епохи в класната стая“ през учебната 2019 – 2020 г. в БУ „Св. св. Кирил и Методий“ – Виена

1. Пети клас – Тракийски гробници

Задача: Разпределени в групи, децата от 5. клас трябваше да прерисуват сцени от най-известните тракийски гробници по българските земи: Казанлъшка и Александровска. Проектът беше част от уроците за културата на траките с акцент върху богатата художествена стойност и уникалност на това българско историческо наследство.

Цел: Запаметяване чрез възпроизвеждане. Въвличането в процеса по изписване на една гробница убеди повече от всякакви думи учениците в трудността на едно такова дело и в съвършеността на представените стенописи.

Използвани материали: Моливи, водни бои и картон.

Резултат:

Оригинал и копие – част от пресъздадените в класната стая стенописи от Казанлъшката гробница

2. Шести клас – Златен век

Задача: Три емблематични момента от възхода на старобългарската култура бяха претворени – Симеоновият сборник, иконата на св. Теодор Стратилат, архитектурата на столицата Преслав. Всяка група представи творбата си заедно с детайли по изработката ѝ и защитавайки нейната уникалност.

Цел: Участие в т.нар. Преславска цивилизация, опознаване отвътре с направата на ръкописи, икони, преславска керамика и архитектура.

Използвани материали: Бои, „скъпоценни“ камъни, картон, дървени кубчета.

Резултат:

Оживелият в класната стая Златен век – миниатюри от Симеоновия (Станиславов) сборник, „в крачка“ – как се изографисва керамичната икона на „св. Теодор Стратилат и вътрешният град на Велики Преслав

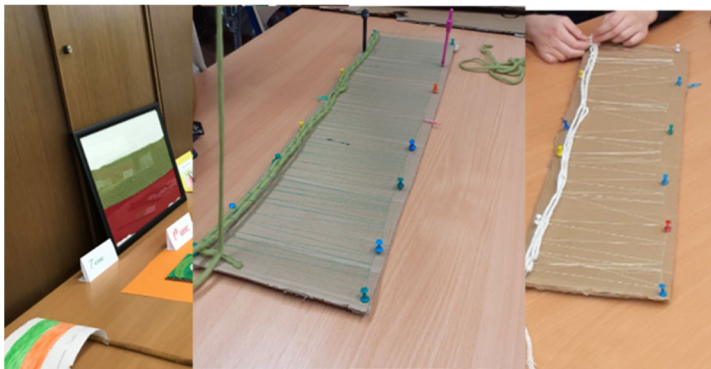
3. Седми клас – Възрожденски занаяти

Задача: Изработка на българско знаме. Част от училищната изложба по случай 3 март беше изтъканото българско знаме на седмокласниците. На саморъчно направени станове учениците трябваше да тъкат всеки от трите цвята.

Цел: Докосване до самобитността на българските занаяти чрез изработката на собствени „станове“ и изтъкване на собствено парче плат. Разбиране от собствен опит на работата на възрожденския майстор и колко тежка е ръчната изработка.

Използвани материали: Прежда, картон, карфици, конец, рамка.

Резултат:

Белият и зеленият станове по време на работа. Знамето на изложбата по случай националния празник на България 3 март

Заклучение

Практикуването в часовете по История и цивилизации носи за учениците потапяне в дадена епоха, разбирането ѝ и по-лесното ѝ изучаване и интерпретиране. И не само – тези часове са празник за всички участници, в които забавлението се съчетава с дискусии и съпреживяване на епохата.

ЛИТЕРАТУРА

- Дамянова, А. Конструктивизмът – новата образователна парадигма? – Български език и литература (електронна версия), 2005, № 5.
- Лоу-Беер, Э. Совет Европы и История в школе. Страсбург, 1997.
- Стойчева, В., В. Иванова. Образованието за възрастни и интерактивното обучение по История на Балканите. – В: Епохи, В. Търново, 2011 (<https://academia.edu>).

- Bourdieu, P.** The School as a Conservative Force: Scholastic and Cultural Inequalities. – In J. Eggleston (Ed.) Contemporary Research in the Sociology of Education. London, Methuen, 1974, 32 – 46.
- Leclerc, Jean-Michel.** Report from the seminar „The teaching of national history in secondary schools in South East Europe“, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, 13 – 15 June 2002.
- Pingel, F.** The European Home – Representation of 20th century Europe in history textbooks. Council of Europe, September 2000, 199.
- Van der Leeuw, Roord, J.,** Introduction. In: Changes and Continuity in Everyday Life In Albania, Bulgaria and Macedonia 1945 – 2000. Teacher ResourceBook, EUROCLIO, Skopje 2003, p. 3.

ВЯРА И НАЦИОНАЛНА ИДЕНТИЧНОСТ

Красимира Йорданова-Бръмбарова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме: Православното възпитание е фундамент за формиране на християнски добродетели, нравствени ценности, хуманност и изграждане на позитивни поведенчески модели сред подрастващите. В настоящата разработка акцентът е фокусиран върху ролята му при формирането на национално самосъзнание. Обучението по религия (християнство-православие) в съвременното българско училище е организирано въз основа на учебни програми за I – XII клас, одобрени от Министерството на образованието и науката. В настоящата разработка е направен преглед на темите, свързани с патриотичното възпитание на учениците за съответните класове и интеграцията при изучаването на религия като извънкласна дейност и други учебни предмети от задължителната подготовка на учениците. Споделени са идеи и добри практики за осъществяване целите на уроците и овладяване на съответни образователни компетентности.

Ключови думи: вяра, национална идентичност, православно възпитание, обучение по религия, български светци, Българска православна църква, български манастири, поклоннически пътувания

FAITH AND NATIONAL IDENTITY

Krasimira Yordanova-Brambarova

The Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Abstract: The religious education in particular the Orthodox Christianity is the foundation for the formation of Christian virtues, moral values, humanity and it is the basis for building positive behavioral patterns among adolescents. In the present study, the emphasis is focused on its role in the formation of national self-consciousness and identity. The education in religion (Christianity-Orthodoxy) in the modern Bulgarian school is organized on the basis of curricula from – 1st to 12th grades, and it is approved by the Ministry of Education and Science. In the present study, an overview is made of the topics related to

the patriotic education of students for the respective classes and the integration in the study of religion as extracurricular activities and other subjects from the compulsory preparation of students. Ideas and good practices for achieving the objectives of the lessons and mastering the relevant educational competencies are presented.

Keywords: *faith, national identity, Orthodox upbringing, religion training, bulgarian saints, Bulgarian Orthodox Church, Bulgarian monasteries, pilgrimage*

*„Възпитавай детето отрано в подходящия за него път, и не
ще се отклони от него дори когато остарее.“*

Притчи 22:6

Възпитанието на децата отрано е най-важният дълг и огромна отговорност едновременно и на родителите, и на семейството, и на учителите – на цялата общественост. За да е правилно, то трябва да бъде резултат от комплексна дейност на всички нива. Както ни учи притчата за сеяча, ние трябва да внимаваме къде и как ще бъде посято семето. Едни засаждат Божието слово у децата, други го поливат, трети обработват, но всички *заедно* сме призвани да работим на Божията нива, за да не погубим нищо от това, което попада на добра почва. Определяща роля за това е обучението по религия в училище. Основната му цел е доброто възпитание на децата и формиране на позитивни поведенчески модели. То е фундамент за изграждане на личностна система от морални ценности, нравствени добродетели и национална идентичност. Това се осъществява успешно в часовете по религия – православие под формата на извънкласна дейност, с декларирано информирано съгласие от страна на родителите. Използва се утвърдената класно-урочна форма на преподаване в съвременното българско светско училище.

1. Чрез вяра към национална идентичност

Сигурният брод към автентичните ценности и съкровената национална идентичност за нашия народ винаги са били християнската вяра, православните храмове, българският език. Изключително важен фактор е религиозното обучение и възпитание на децата. Отстояването на нашата вяра и на изконните български добродетели изисква не само смирение, а също смелост и духовна сила. Българският народ пази храмовете и вярата си в тях като културна памет за нашите традиции. От падането на Константинопол през 1453

г. и на балканските държави в края на XV век под османска власт до ден днешен на Балканите е жив идеалът за отъждествяване на вярата (Църквата) и нацията.

2. Исторически корени на връзката религия-училище

Историята на българското училище е неразривно обвързана с обучението по религия. От възникването си през Средновековието и до днес училището е подчинено на образователно-възпитателната цел да учи не само на грамотност, но и да възпитава в християнските ценности. Именно възпитателният елемент и морално-християнските добродетели са ядрото, което трайно присъства в обучението и оформя облика на българската възпитателна традиция. По време на османското владичество килийните училища съхраняват езика и вярата на българина. С установяването на светския характер на образованието, през Възраждането, постепенно религиозното обучение се осъществява само по един учебен предмет, който има различни наименования и либерално подбрано съдържание в отделните училища (Закон Божи, Катехизис, Църковна история или Литургия) в зависимост от изискванията на училищното настоятелство и подготовката на учителите. За сведение – от 1824 до 1878 г. са издадени 281 учебника. След Освобождението светският характер на българското училище се регламентира по законодателен път, но възпитанието продължава да следва моралната традиция на православните ценности, а вероучението е задължителен предмет не само в обществените, но и в частните училища през целия период от 1878 до 1944 г. Учебниците също се контролират от Св. Синод, като за първи клас изискването е да има само картинен материал. С политическите промени от 9 септември 1944 г. вероучението се премахва като задължителен предмет, като през учебната 1944 – 1945 г. се изучава факултативно, а от 1946 – 1947 г. е забранено и отпада от учебните планове (Сапунджиева 2017).

3. Съвременното състояние на изучаването на религия

През 1998 г. към МОН е създадена Комисия по религия, която има задачата да подготви концепция, програма и учебни пособия. През 2000 г. тази комисия разработва нормативни и методически указания и утвърждава две форми на преподаване на предмета Религия: Религия – християнство и Религия – ислям. По този начин предметът се преподава и днес.

През 2020 година православното религиозно и катехизическо образование в България постига исторически напредък. Светият Синод на Българската православна църква – Българска патриаршия, изработва, а Министерството на образованието и науката утвърждава новите църковни учебници по Религия – Християнство-Православие. Те са подготвени въз основа на новата учебна програма по Религия – Християнство-Православие на МОН, одобрена на 24.07.2018 г. Така след прекъсване от около 75 години новите учебници на БПЦ-БП по Религия – Християнство-Православие се явяват съвременни наследници на учебниците по Закон Божий и Вероучение, изучавани в България до 1944 г. (в някои населени места и до 1947 г.).

4. Учебни програми по религия – християнство-православие

На основание чл. 25, ал. 4 от Закона за администрацията, чл. 75, ал. 7 от Закона за предучилищното и училищното образование и във връзка с обезпечаването на обучението на учениците по религия, бе издадена Заповед № РД09-1474 от 24.08.2018 г. на Министъра на образованието и науката за утвърждаване на *учебни програми по религия (християнство-православие) за учениците от I до XII клас*. Обучението е организирано в глобални теми за съответния клас. Заедно с овладяване на компетентности от знания и умения, подчинени на християнската вяра, *акцент в програмата е и възпитаване на учениците в национална идентичност*. Преглед на основни теми и цели на уроците, посветени на патриотичното възпитание по класове:

Първи клас: „*Познава основни моменти от житието на свети Йоан Рилски като покровител на България.*“ Темата се разгръща в един урок, за нови знания. В него малките ученици за първи път научават за българския светец. По-късно знанията се разгръщат, защото темата е в междупредметна връзка с околна свят, български език и литература, музика, изобразително изкуство и човекът и обществото – 3. клас. *Учебна задача:* Учениците да узнаят, че свети Йоан Рилски е български светец, нашият покровител, застъпник и основател на най-големия манастир в България – Рилския манастир.

Втори клас: „*Коледа*“. Уважава и разказва за *българската* традиция, свързана с празника.

Трети клас: *Глобална тема: „Българските светци“ – 14 часа*

1. „Св. княз Борис“

Познава живота и делото на св. княз Борис I за приемане на християнската вяра по българските земи. Разпознава образа на св. княз Борис Покръстител на икона и иконографското изображение на покръстването на владетеля. Изграждане на уважение и почит към личността на св. княз Борис-Михаил и към неговото дело. Формиране на убеждение за *важността на християнизацията за българския народ*.

2. „Св. Климент Охридски“

Познава основни моменти от житието на св. Климент Охридски – *първия епископ на български език* и създателя на славянската азбука – кирилицата. Разбира приноса на св. Климент Охридски като книжовен просветител и духовник и му отдава почит. Разпознава образа на св. Климент Охридски на икона.

3. „Св. Патриарх Евтимий“

Познава основни моменти от житието на св. Евтимий, патриарх Търновски. Разбира значението на неговото дело като защитник и духовен водач на българския народ. Знае датата, на която Църквата чества паметта на светеца. Разпознава образа на св. патриарх Евтимий Търновски на икона.

4. „Светците от моя роден край“

Познава светците в родния край. Знае датата, на която Църквата ги чества. Назовава почитаните в *родния край български светци*. Разказва за чудеса, извършени по молитвеното застъпничество на светците, за църковната традиция и народните обичаи, свързани с техните празници.

5. „Българските светци“

Осъществява творчески дейности, свързани с честването на празниците на св. княз Борис Покръстител, св. Климент Охридски, св. Патриарх Евтимий Търновски и почитаните в родния край български светци. Споделя опит, свързан с участие в богослужението на празници, посветени на *българските светци*.

Четвърти клас: *„Начало на Христовата църква (Петдесетница)“*. Познава библиейския разказ за възникването на Новозаветната Христова Църква. Разпознава иконата на Петдесетница. Раз-

казва за слизането на Светия Дух над апостолите. Познава същността и значението на празниците Петдесетница и Свети Дух. *Разказва за обичаи, свързани с празнуването им в българската традиция.*

Пети клас: Учениците разказват за българските традиции по отбелязването на празниците: *Рождество Христово, Богоявление, Възкресение Христово, Въведение Богородично, Благовещение, Успение Богородично.*

Шести клас: *Глобална тема: Българската православна църква (22 часа).* Ученикът знае основни събития от историята на *Българската православна църква* и за живота и дейността на някои от *българските светци*. Разпознава светци от *Първото и Второто българско царство* и от епохата на османското владичество. Формира положително отношение към Църквата заради активното ѝ участие в живота на българския народ и *приноса ѝ за възхода на българската държава*. Възприема духовенството като основен фактор за *съхраняването на българския народ* през столетията на църковна и политическа зависимост. Почита българските светци и ги приема за образци на духовен живот.

Глобална тема: „Заветът на св. патриарх Евтимий Търновски“ – 6 часа (12 часа): „Вярата в Бога като Св. Троица в един епизод от българската история“. Знае основни факти, свързани със залеза на Второто българско царство и висотата на българската духовност. Знае основни факти от живота на преп. Теодосий Търновски и св. Евтимий Търновски – контекстуализира завета на св. Евтимий: „На Светата Троица ви оставям, сега и вовеки...“

Седми клас: *„Българската православна църква в историческото ѝ развитие“.* Познава и интерпретира основните събития от историята на Българската православна църква. Дава примери за ролята на Българската православна църква за духовния възход на народа и укрепването на държавността; за светците, просияли в историческото ѝ развитие; за православни книжовни и културни центрове. Посочва примери на светци, мъченици за християнската вяра, *български книжовници и книжовни школи.*

Осми клас: *„Българската православна църква“.* Знае основните *приноси на БПЦ* в историята на България. Познава български свещеник.

Десети клас: *Глобална тема: „Православието – основа на културната идентичност на българския народ“ – 6 часа*

1. „Славянските първоучители и триезичната ерес“

Запознава се със същността на триезичната ерес. Осъзнава значението на славянския превод на Свещеното Писание. Осмисля ролята на първите книжовни средища в средновековна България за формирането на *народностно самосъзнание (една вяра – един език – един народ)*.

2. „Манастирите – духовни и културни средища“

- Запознава се с манастири от Първото българско царство – центрове на книжовна дейност (Голямата базилика в Плиска, манастира край с. Равна, Провадийско, и др.)
- Запознава се с манастирите от Търновската света гора – център на Търновската книжовна школа
- Коментира ролята на манастирите в съхранението на *българското самосъзнание в периода на османското владичество*

3. „Библейски мотиви в българската литература“

Разглеждат се библейски теми, мотиви и образи, вписани в *литературата на следосвобожденска България* (И. Вазов, Ст. Михайловски, Й. Йовков, Е. Пелин и др.).

Единадесети клас: *Глобална тема: „Православие и култура“ – (6 часа)*

1. Ролята на БПЦ и християнството за формиране на културната и национална идентичност. Запознава се с *историческата роля на БПЦ за съхраняване на националната и културна идентичност – национални традиции, църковни празници, православно самосъзнание*

5. Акценти и идеи при реализацията на теми, посветени на националната идентичност

В начален етап вдъхновяваща и интригуваща е идеята малките ученици да изработват лапбук на българските светци и народни будители. Това е интерактивен проект, в който децата участват активно и с вдъхновение, защото правят това, което обичат – да творят – рисуват, лепят, пишат. Започват албумчето във втори клас и го допълват непрекъснато в по-горните класове. Получават се инте-

ресни книжки, в които всяко дете влага своите познания, изследователски умения и креативност. (Сн. 1)

Темата за светите братя Кирил и Методий е ключова за националната самоосъзнатост. Акцент се поставя върху значението на делото на свети Константин-Кирил Философ. Удачно е да се използва интерактивен метод „флашмоб“, при който предварително подготвени ученици влизат в класната стая по време на урок и „разиграват“ спора с триезичната ерес или други събития, свързани с живота и делото на просветителя. Подходящо е също така да се раздават картички на децата, на които те да споделят „Защо се гордея с българския език“? (Сн. 2) По време на урока (в заключителната му част) се обсъжда написаното и се разменят между учениците, за да прочетат различни мнения и да обогатят своите. Препоръчително е да се направи открит урок по темата пред по-малки ученици, родители, общественост, за да въздейства възпитателно и емоционално на различни възрастови нива.

Класно-урочната система е благоприятна форма на работа по религия-православие. Но дългогодишната практика показва, че за затвърждаването на знанията и правилното приложение на християнско-църковното поведение на учениците могат да се използват много и различни други възможности, съпътстващи обучението в училище. Децата разгръщат таланта и творческите си способности, когато са инициатори и активна страна в педагогическата дейност. А това, освен в урочната дейност, се осъществява успешно в извънкласна и извънучилищна среда, където разнообразието от форми е още по-голямо.

С най-силно въздействие се откроява поклонническото пътуване – ефективна форма за практическо приложение знанията на учениците, изучаващи религия, която впечатляващо спомага за религиозното и патриотично възпитание на подрастващите. Иновативна практика под надслов „Да влезем в храма ЗАЕДНО“ – при която ученици, учители, родители заедно престъпват прага на православния храм, е един реализиран смисъл, външен израз и апотеоз на обучението по религия. „Триадата“ дете – родител – учител по пътя към Бога най-силно и убедително формира християнски ценности у подрастващите и им дава увереността, че това е правилният път. Детето е удовлетворено от доверието, което има и на родителите, и на учителите си. От друга страна, родителите преоткриват децата си в нова светлина, осъзнавайки, че те самите, макар и възрастни хора с опит, има какво да научат от тях. Убеждават се, че отговорното решение децата им да изучават религия е правилно.

Във връзка с тема по Човекът и обществото „*Манастирите – пазители на българския дух*“ – 3. клас (Сн. 3) и пример за съвместното поклонничество деца от всички възрасти, както и техни близки, заедно с учителите си биха могли да посетят манастирите в родния край. Предварителната подготовка изисква изследователска дейност на учениците, изготвяне на проекти, организиране на урок на тема: *Манастирите в родния край. Основна образователна цел:* учениците да усвоят знания за манастирите като духовни средища и културни центрове чрез разкриване на ролята им като „хранилища“ на вяра, народност и български дух през вековете. След теоретичното запознаване се осъществява поклонническо посещение на близки манастири (за децата от град Пловдив това са: Араповски манастир „Света Неделя“, Бачковският манастир „Успение Богородично“, Кукленски манастир „Св. св. Козма и Дамян“, Белашински манастир „Св. Георги Победоносец“, Горноводенски манастир „Св. св. Кирик и Юлита“). Добре е пътуването да бъде двудневно, с преспиване в някой от манастирите, за да може поклонниците да присъстват заедно на вечерните и утрините богослужения.

Араповският манастир „Света Неделя“ е от задължителните за посещение, защото е свързан с важна част от родната ни история. Той е един от големите български манастири, който е играл изключително важна роля за духовното и политическо възраждане на българите през XIX век. В него са пресъздадени образите на редица български светци като св. Иларион Мъгленски, св. Марко, епископ Преславски, св. Теофилант, патриарх Търновски, св. патриарх Евтимий Търновски, св. Манасий Габровски и др. Над южната врата на църквата с прецизност и изискан вкус са изписани образите на св. Атанасий Александрийски и на св. Богородица с Младенеца. Георги Данчов – Зографина, който ги изрисувал, бил не само даровит художник – зограф, но и активно участващ в българското националноосвободително движение, един от съратниците на Левски. През епохата на Възраждането манастирът е играл важната роля да поддържа будно народното съзнание на поробените българи от този край. Това, което придавало на манастира особена историческа стойност, било, че там бил основан местен таен революционен комитет, ръководен от самия игумен – отец Гервасий. Така манастирът станал известен със своята разностранна патриотична дейност. Той е единственият български манастир, строен по време на османското робство сред полето.

Особена благоговейна радост преживяват групите от ученици, родители, учители на святото място Атон. Освен посещението до манастирите Ватопед, Дохиар, Ивирон, най-вълнуващо е пребиваването в българския манастир „Свети Георги Зограф“. Посрещнати любезно от местните домакини, поклонниците участват в беседи с монаси и особено ценно е получаването на духовно напътствие от архимандрит Амвросий – игумен на българския манастир „Свети Георги Зограф“. Кулминация в преживяванията им е възможността да видят на живо Паисиевата „История славянобългарска“. Нещо повече, освен вълнуващите и въздействащи разкази от преживяното, посетилите деца подаряват на съучениците си фотокопии на „Историята“, която стои на видно място в класната стая. И като наследници на Паисий по-големите ученици изявяват желание да я преписват – в знак на преклонение и почит към достойния наш будител.

Любов и дълбока почит към Бога и родината се възпитава у децата не само с теоретични знания, не с назидание, а с личен пример и от родители, и от учители, както и с общи преживявания. Когато родителите са ангажирани в съвместна дейност със своите деца, те им предават важното послание, че вярата е нещо ценно и има смисъл. За децата поклонничеството е възможност за запознаване на практика с важни исторически обекти и свети места; поклонение пред забележителни чудотворни икони и мощи, формиране на признателност, уважение и любов към български личности – будители, духовници, светци – вдъхновители в християнска вяра и борци за укрепване на националното самосъзнание.

От всичко казано дотук логично произтича изводът, че изучаването на предмета религия-православие в училище има съществено значение като източник на култура, морални правила и екзистенциални парадигми за формиране и възпитаване в християнски ценности и общочовешки добродетели. Вярата в Бога и като цяло православната религия изгражда позитивни поведенчески модели у личността на учениците, поддържа българската традиция по отбелязване на християнските празници. Редом с това надгражда и доразвива благоприятно чувството за национална идентичност.

Днес повече отвсякога и родители, и учители, и свещеници – цялата общественост, трябва да се обединим около общата отговорност и лична грижа да дадем опора и ориентир на нашите деца, усещане за

удовлетвореност и пълноценност в живота на нашите младежи, така че с вяра и упование в Бога да растат добри християни и горди българи!

Доказателство за смисъла и ползата от обучение по православие в училище е споделяната благодарност на майка, чийто син седем години изучава предмета: „*В тежките години на съзряване часовете по религия-православие са нещо сигурно и здраво, което помага на децата ни да се развиват в правилна посока, а за мен тя е да знаят кое е добро и кое лошо, да бъдат себе си, да познават корените си и да имат вяра*“.

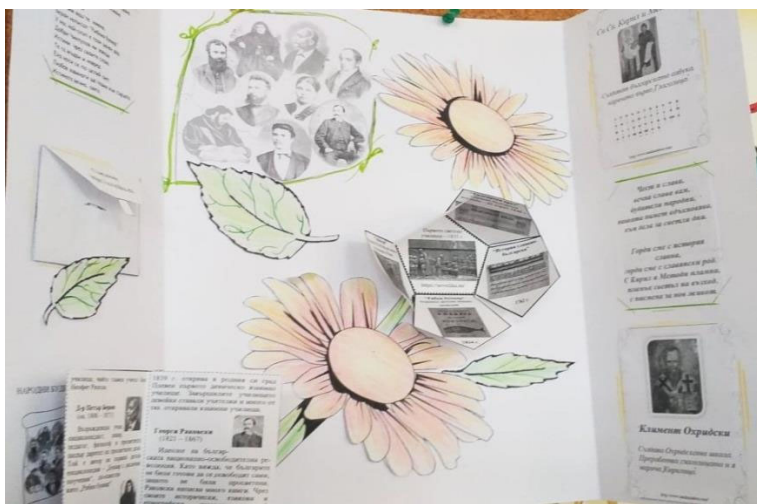
ЛИТЕРАТУРА

Учебни програми по религия-християнство-православие на МОН, в сила от 2018/2019 уч. год. <https://www.mon.bg/bg/28> (електронен ресурс към ноември 2020 г.)

Сапунджиева, Клавдия. За религията, ценностите и българското училище, 2017.

Димитров, Иван Ж. Християнското поклонничество – теория и практика.

Приложение

Снимка 1. Интерактивен албум на тема „Народни будители и български светци“

ИЗГРАЖДАНЕ НА ДВУЕЗИЧНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ СИСТЕМИ – МОДЕЛИ И ЗАКЛЮЧЕНИЯ

Богданка К. Адаму

Езиково студио „SunShine“, Пловдив

Резюме: Това проучване цели описанието на съществуващи училищни модели в държавния и частния сектор на различни страни с цел сравняване на качествени параметри за обучение в друга езикова среда, различна от тази на обучаемия. Усилията на автора са насочени към търсене на подходящи практики, които да съответстват на нуждите на обучаемите и същевременно с това да са в съгласие със законодателството на Европейския съюз и Република България. Стремехът е да се открият слабости и да се предложат решения за още по-успешно интегриране в училищна среда на обучаеми, които не са носители на езика.

Ключови думи: двуезични образователни системи, модели, заключения

BUILDING OF BILINGUAL EDUCATIONAL SYSTEMS – MODELS AND CONCLUSIONS

Bogdanka K. Adamu

Abstract: This investigation aims to describe existing school models in different countries both in the state and private sectors with the intentions of comparing quality parameters for learning in a language environment different than the one of the learner. The author attempts to search for suitable practices, which meet the needs of the learners and at the same time are in agreement with the legislature of the European Union and the Republic of Bulgaria. The efforts are in identifying the lapses and offering solutions for a still more successful integration in a school environment of learners who are not natives of the language.

Key words: bilingual educational systems, models, conclusions

ЧАСТ ПЪРВА

1. Темата

Темата на това проучване се появи естествено, тъй като последните глобални тенденции в образованието изискват създаването на политики и системи в помощ на обучаващите се в двуезични програми в опит да се оптимизира образованието на децата от различен произход и подрастващото поколение да се превърне в продуктивна работна сила.

Възходът на двуезичието е неизбежен според Колин Бейкър, почетен професор в областта на образованието в университета в Бангор, който казва: „Въпреки всичко двуезичното и триезичното образование са предназначени да разцъфтят и да процъфтят през 21 век. Има поне три основни причини за това. Първо, увеличаването на международните пътувания и търговия насърчава разпространението на езиковото обучение. Второ, множеството предимства (например комуникационни, културни, познавателни, учебно-програмни и парични) на индивидуалното двуезичие... все по-привлекателно за родители и учители. Трето, потенциалните обществени и общностни ползи от двуезичието като преимущество на наследството, културна жизненост, пълноценни и информирани граждани, подобрени училищни постижения, социално и икономическо приобщаване, социални взаимоотношения и работа в мрежа, самоопределяне и различимост на етническите групи се променят по различен начин, за да повишат осведомеността за ползите от двуезичните общности“ (Мехисто и Генесе, 2015).

2. Случай за осмисляне

Бихме искали да започнем презентацията с един криминален факт от Германия. Една от най-големите златни монети в света беше открадната от музей „Бодe“ в Берлин през март 2017 г. Виновните бяха задържани. Те принадлежаха към клана Ремо (*Remmo*) на ливански имигранти, които са второ поколение германски граждани, но без право да работят. Случаят спечели публичност в Германия и хората коментираха липсата на справедливост и всеобхватност при разпределението на правата на гражданите в днешна Германия.

Използвайки този пример, трябва да си зададем следните въпроси: „Кое доведе до скок в престъпността – липсата на езикова интеграция и образование, държавната политика или бедността?

Как са взаимосвързани тези фактори – език, образование, престъпност?“, „Защо някои обществени групи остават „на ръба“ на обществото и какво може да се направи, за да се интегрират по-добре и да им позволят да бъдат пълноправни членове на обществото?“.

Не можем да спрем глобализацията и миграцията. Тук повечето от нас произхождаме от смесени семейства или добре знаем какво означава дете на трета култура. Терминът „мултикултура“ е неологизъм, изразяващ преобладаваща тенденция в много части на света. Не, не можем да спрем света да се върти. Но можем да спрем изостаналостта и маргинализацията като част от нашата стратегия за създаване на свят на справедливост и честност. Позволете ми да цитирам новогодишното послание на г-жа Кристилина Георгиева, сънародничка, с която всички ние се гордеем, която сподели в публикация на 7 януари, озаглавена *Намали неравенството, за да създадеш възможност*, следното: „Справянето с глобалното неравенство изисква преосмисляне. Добрата новина е, че имаме инструментите за това – при условие че имаме воля да го направим“.

Вярваме, че двуезичието е точно такъв инструмент и всички имаме волята и уменията да преосмислим своята позиция.

3. Терминология

С цел да се избегнат двусмислените тълкувания английската версия на презентацията е на британски английски. За да не объркаме някои понятия в хода на презентацията, бихме искали да въведем ключовите термини по азбучен ред:

- английски като втори език – *English as a Second Language (ESL)*
- английски като друг език – *English as Another Language (EAL)*
- български като друг език – *Bulgarian as a Second Language (BSL)*
- български като втори език – *Bulgarian as Another Language (BAL)*
- втори език (научен) – *Second language – learnt (L2)*
- двуезичен (билингва) – човек, който говори два езика еднакво добре като първи език, двуезично обучение (превод на речника според автора Мериам Уебстър – обучение в английска езикова училищна система, при която учениците,

- които слабо владеят английски език, се обучават както на родния си език, така и на английски език
- езиково интегрирано обучение чрез академично съдържание – *content language integrated learning (CLIL)*
 - Обща европейска референтна езикова рамка – *Common European Framework of Reference for Languages (CEFR)*
 - подпомагам – *facilitate*
 - помощник – *facilitator*
 - посредник – *mediator*
 - първи език (роден) – *First language – native (L1)*
 - ученици, говорещи малцинствен език – говорещи език, различен от английския като роден – *minority language students (speakers of another language than English as L1)*
 - ученици, говорещи титулярния език (говорещи английски език като роден) – *majority language students (speakers of English as L1)*

ЧАСТ ВТОРА

4. Концепция на обучението

С развитието във всички области на човешката дейност учителите започнаха да приемат образованието като основен лост в прогреса на обществото. Геополитическите промени в Европа включиха създаването и разширяването на Европейския съюз и ръководството на Съвета на Европа, в който България е член през последните 13 години.

Основната идеология на „единство в многообразието“ насърчава създаването на наднационални институции, чиято функция е да осигурят хармонизиране на европейската интеграция. Съветът на Европа и Европейската комисия са ангажирани в областта на образованието за всички държавичленки. Съществуват „24 официални работни езика, обхващащи 28-те държави членки и приблизително 60 местни регионални или малцинствени езици (вж. Европейското бюро за по-малко използвани езици)“ (Мехисто и Генесе, 2015).

Еволюцията на образователната мисъл доведе до няколко основни промени във възприятията, сред които беше преминаването от образование, основано на знания, към образование, основано на умения или на компетентности. Бяха приети нормативни и ръководни документи, които обвързват страната ни като държава членка.

Сред някои от важните събития в Европа беше създаването на Обща европейска езикова рамка, или CEFR, с конкретно определени компетенции на всеки език на държавите членки.

В България това даде началото на образователните ни политики и обучението, основано на компетенции.

Двуезичното обучение се развива в средата на шейсетте години, след като направените проучвания и значителни експерименти в тази област предоставят данни за неговите ползи, между които са:

- Човешкият мозък е в повечето случаи двуезичен и многоезичен, едноезичието е изключение (de Bot 2009; Crystal 2010).
- Стимулира мозъчните функции
- Води до по-пълноценно общуване, основано на отвореност към света и толерантност
- Принася полза за образованието
- Добавя ценз на работното място
- Отваря нови социални възможности
- Помага при научаването на допълнителни езици

С икономическия растеж в следвоенна Европа все повече страни осъзнават необходимостта от формиране на образователни модели, които да осигурят способности на своите граждани, отговарящи на нуждите им. Необходимостта от двуезично обучение стана по-належаща в страните, в които регионалните различия, основани на етническа принадлежност, продължават да причиняват разногласия и политически търкания. Такива примери са продължителните периоди на вражда в региона на баските в Испания, продължаващата езикова криза в Молдова и сложните проблеми в други части на Европа. От друга страна, в САЩ и Канада двуезичното обучение и изучаването на официалния език от новопристигналите семейства се превърна във въпрос на оцеляване на нацията. Китай също може да се похвали със своята двуезична езикова машина, която обслужва множество цели – от асимилация до достъп до образование и обединяване на различните етнически групи в страната. Освен това двуезични и триезични модели са приети от други страни като Швейцария и Люксембург.

5. Ръководни документи

Като държава членка България е подписала съвместно с другите държави всички ръководни документи и политики в областта на образованието, приети от Съвета на Европа.

Сред другите ключови механизми за формиране на двуезично обучение в държавите членки са споразуменията на всички държави членки:

- План за действие на Европейската комисия от 2003 г.;
- Политика за езиково обучение;
- Европейска харта за регионалните или малцинствени езици;
- Хармонизиране на националното сертифициране с международни дипломи, позволяващи мобилност на учителите.

Освен това разглеждаме публикациите на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (OECD). Въпреки че не сме пълноправен член, информацията за нашия напредък и образователни практики бива регистрирана. OECD е пазител и тълкувател на резултатите от PISA (Програмата за международно оценяване на учениците).

По същия начин ние, като български граждани, трябва да можем да разбираме публикациите на националния сайт на Министерството на образованието на България – включително нашите закони, програми, министерски заповеди и т.н.

Като преподаватели в неделни училища ние трябва да сме запознати с необходимите компетенции в преподаването на български език и практиките в неделните училища съгласно изискванията на министерството.

Министерството разпространява наредби чрез редовни съобщения и заповеди, сред които считаме, че Заповед № 6 от 11.08.2016 г. за изучаване на български книжовен език е от голямо значение за преподаването на български на носители на езика.

6. Двуезични системи

За да направим визуално сравнение на двуезичните системи, сме обобщили в таблица държавите, в които са създадени такива системи и където техният успех е значителен.

Но преди това сме систематизирали параметрите за успех на всяка една образователна система. Тези параметри са логично подредени в **Таблица 1**.

Съществуващите модели, които представляват интерес за нас поради успехите си, са илюстрирани в **Таблица 2**.

ЧАСТ ТРЕТА

7. Преподаване на български на неносители на езика като част от двуезичното обучение

Предвид казаното по-горе, бихме искали да се съсредоточим върху преподаването на български език като част от двуезичното обучение.

Паралелът между страните в таблицата показва, че всяка от тях е приела модел, подходящ за своите собствени нужди.

Поставянето на ясна цел, основаваща се на визията за българското население, което сякаш става много по-разнообразно, сигнализира, че акцентът трябва да бъде върху преподаването на български език на неносители на езика с цел тяхната интеграция и самоактуализация.

Трябва да работим за приемането на двуезичен модел или модели, които да отговарят на нуждите на такива ученици, без да ги лишаваме от корените и идентичността им (точно както бихме искали собствените ни деца от български произход да продължат да носят наследството си, където и да се намират, като за тази цел правителството създаде неделните училища).

Тъй като сме малка държава, нямаме кой знае за какво да се тревожим в сравнение с държави като САЩ или Южна Африка например.

Ако трябва да използваме въпрос, за да отговорим на призива за двуезична система на обучение в България, то той ще е следният:

„Кога и дали семействата ни в диаспората ще се завърнат у дома?“ Нашето предположение е – вероятно никога. Там ще останат семейства и деца, които са получили подкрепа и са постигнали езикова интеграция с официалния език на страната домакин, например САЩ, Германия, Великобритания, Швейцария, Франция, Южна Африка и др. Нашите български семейства се вписват добре, чувстват се приети, получават образование, успяват и избират да останат в страната домакин, която се превръща в техния нов дом. Те стават граждани на много култури, които продължават да носят историческата идентичност на предците си.

Можем и да отгледаме наше собствено местно производство новосъздадени българи. Като използва съществуващите практики в други части на света, нашата страна може да идентифицира такива практики и да генерира други модели, които да отговарят на нашата собствена социална реалност. По този начин ще постигнем напълно поставените цели в езиковата политика на Съвета на Европа, като гарантираме „единство в многообразието“. От друга страна, ще продължим да създаваме образовани и компетентни носители на българския език, които да са част от решението в процеса на осигуряване на нови кадри за функционирането на българската държава.

Изглежда, че съществуват различни институции, занимаващи се с практики, свързани с преподаването на български на неносители на езика – Департаментът за езиково обучение (ДЕО) и Министерство на образованието и науката (МОН), които работят ръка за ръка. ДЕО работи върху използването на зададените компетенции при проектирането на стандартизирани тестове за прием и завършване, но проблемът е, че тези тестове са предназначени предимно за учащи, на които предстои прием във висши учебни заведения в България, както и за други учащи, които живеят в чужбина и биха искали български език да бъде посочен в дипломите им за образование.

Дейността на тези две агенции все още не е напълно синхронизирана в полза на общността от учащи се – в страната и зад граница. Неотдавнашното развитие в тази област и апела в резултат на общите усилия на АБУЧ да се преразгледа ПМС № 103 е значително доказателство, че се търси равноправие.

Следователно очевидните изводи, свързани с подобрене на настоящите образователни практики в страната, водят до следните наблюдения, изложени по-долу.

8. Предложения за подобрени учебни практики

8.1. Определяне на целеви приоритети в изучаването на български език:

- а. социално сближаване
- б. отстояване на правата на гражданите
- в. по-широко приемане
- г. икономическа интеграция и др.

8.2. Категоризиране на целта на обучението

- а. за комуникация
- б. за ниво на обучение
- в. за академични цели
- г. за социална и езикова интеграция
- д. всичко, изброено по-горе

8.3. Ремоделиране и рационализиране на съществуващите практики

- а. прецизиране на процедурата за подготовка на документи за прием
- б. осигуряване на стандартизирани приемни тестове за носители на български
- в. осигуряване на допълнителни програми на хора, които не говорят български език, които са на краткосрочно посещение в страната и не е необходимо да учат задълбочено езика
- г. преосмисляне на Националното външно оценяване (НВО) в 4., 7. или 12. клас, що се отнася до неносителите на езика:
 - i. Осигуряване на улеснение при търсене на решения на по-предизвикателните случаи – ученици (завърнали се в България деца от български произход или деца от чужд произход), които не говорят български език и които не са достигнали ниво на компетентност поради краткия контакт с програмата на обучение, но които трябва да преминат Национално външно оценяване (НВО) в 4., 7. или 12. клас
 - ii. Осигуряване на улеснение по време на Националното външно оценяване (НВО) на неносителите на езика, като се предлагат алтернатива на изпита (вариант), преводач/повече време, отсрочка до придобиване на необходимите компетенции и т.н.

8.4. Обръщане на практиката, като се преосмислят съществуващите практики в други страни

- а. използване на родния език (*L1*) и преподаване на български език като втори език (*BSL*) или като друг език (*BAL*)
- б. използване на смесен учебен план за изграждане на компетенции по време на изучаване на български език в която и да е част от света (трансдисциплинарни и езикови връзки) въз основа на изграждането на силни межкултурни връзки със системи извън България, където съществуват училища, в които нашите ученици се учат (САЩ, Белгия, Франция, Гърция, Дубай и т.н.), включително и обмяна на екипи от учители, ученически екскурзии до България и други страни, където има български училища и подобни сродни дейности.

8.5. Продължаване на търсенето на иновативни политики и привеждане в съответствие с европейските регулации – например: преосмисляне на спада в представянето по време на изпитите на PISA (Програма за международно оценяване на учениците) и какво може да се направи, за да се поправи тази тенденция (Пренасочването на НВО по математика и точните науки е мярка в правилната посока.). Въпрос: Нашите деца в българските училища в чужбина държат ли PISA и НВО? Ако това е така, какви са изводите и какви подобрения могат да се направят? Ако ли пък не – защо и може ли да се помисли за тези изпити, като се оцени ползата от тях за децата?

8.6. Подкрепа за учители и започване на педагогическа дисциплина или курс – преподаване на български на неносители на езика, или преподаване на български език като чужд език (*BAL*) и др.

И нека не пропуснем да осъзнаем необходимостта от създаване на орган за обучение на учители, който да се занимава с подготовка на адекватни специалисти в областта на преподаването на български на неносители на езика с увеличаването на специалистите в преподаването на предмети на неносители на езика и на преподаване на български език на ученици, чийто роден език е арабски, пушу, фарси, турски, руски, немски, италиански или друг.

Всеки преподавател в България би трябвало да може да осигури усвояването на своя предмет от ученици, които не говорят бъл-

гарски език, ако такива факултети бъдат създадени във всички основни педагогически институти в страната и тези преподаватели са обучени в методика на преподаването на своя предмет на чужденци.

8.7. Създаване на методически групи по преподаване на български език и другите предмети на неносители на езика във всяко училище, в което се образоват такива деца.

Всяко училище в страната, в което се записват ученици, които не говорят български език, трябва да има отдел за работа с чуждестранни деца, който включва не само учители по български език на чужденци, но и преподаватели по предмети, сертифицирани да преподават на чуждестранни деца. Следователно в общи линии бихме могли да кажем, че в такива училища е възможно да има отдел по преподаване на български като втори език и български като друг език.

В съответствие с акцента върху всеобхватността в образованието трябва да считаме такива деца за деца със специални образователни потребности, докато нивото на владение на езика не им позволи да се възползват пълноценно от образователния процес и те да престанат да бъдат считани за „специални“. Когато такива деца започнат свободно и успешно да общуват и да се обучават на български език, ще сметем за напълно осъществена целта си да осигурим качествено образование, равностойно и безпристрастно.

8.8. Разкриване на отдели и квалификацията на експерти във всяка регионална инспекция на образованието (РИО) за работа, обслужване и обработване на документи на такива деца и семейства и за мониторинг на образователния процес на такива деца.

Изглежда, че има пропуск в прилагането на систематичен и стандартизиран подход за преподаване на български език на хора, които по една или друга причина (като например търсене на убежище, имигранти, работници мигранти, граждани на други страни, чиито офиси са базирани в България, дипломатическото ядро и други свободно движещи се граждани на ЕС) са били записани в училища за предучилищно, основно или средно образование.

Съществуват множество учебни планове за преподаване на български език на деца и възрастни, които се основават на успешни методики. Това обаче е недостатъчно при предоставянето на всеобхватна цялостна стратегия и съответно практика в преподаването на български език от началото до края чрез систематично и регулирано от държавата планиране, преподаване, тестване, обучение с израв-

няване на нивата, както и мониторинг на изготвените от задължителни практики, като се обръща внимание на нуждите, поддръжката, грижата и последващите проверки и контрол на процеса на усвояване на академичен български език от неносителите на езика.

9. Заключение

Нашите заключения са многозначни:

- Достойнствата на всяка една система са в предимствата, които тя предлага за организаторите – училищното настоятелство, правителството, агенцията и за крайните бенефициенти – учениците и техните семейства.
- Двуетичното образование определено е по-скъпо, но води до дългосрочна полза.
- Няма съвършена система.

Образованието е сложен процес. Като преподаватели ние винаги търсим подобрени практики и модели, за да изпълним по-високите си цели – бъдещето на нашата нация и човечеството като цяло. Това е възможно само чрез осъществяване на смислено сравнение на съществуващите модели, дискусии, планиране, експериментирание и приемане на структури, които могат да поддържат такава програма, докато родители, учители, експерти и държавни служители продължават да участват в конструктивен дебат.

Нашият колективен опит ни прави полезни партньори в тази заслужаваща поощрения кауза. Нека не забравяме, че всички дойдоме тук с кауза – търсенето на по-добро бъдеще за собствените ни деца, живеещи в чужбина, и за децата от чужбина, живеещи в България.

ЛИТЕРАТУРА

Peeter Mehisto-Fred Genesse (2015) *Building bilingual education systems: forces, mechanisms and counterweights*. Cambridge University Press.

Schwietzer, John W. (2019-03-13). *The Handbook of the Neuroscience of Multilingualism* (Blackwell Handbooks in Linguistics) (Kindle Location 2680). Wiley. Kindle Edition.

[http](#) (Retrieved January 19, 2020)

[https](#) (Retrieved February 11, 2020)

<https://www.linkedin.com/pulse/reduce-inequality-create-opportunity-kristalina-georgieva/?trackingId=8bcRr6X1QeWKOUYhhGDs2Q%3D%3D> (Retrieved February 11, 2020)
[https](#) (Retrieved February 11, 2020)
[https](#) (Retrieved February 11, 2020)
[http](#) (Retrieved January 19, 2020)
[https](#) (Retrieved January 19, 2020)
[https](#) (Retrieved January 19, 2020)
[https](#) (Retrieved January 19, 2020)
[https](#) (Retrieved January 15, 2020)
[https](#) (Retrieved January 15, 2020)
[https](#) (Retrieved January 16, 2020)
[https](#) osnovni_parametri_Plan_LLL_2017.pdf (Retrieved January 15, 2020)
<http://www.deo.uni-sofia.bg/en/language/bulgarian> (Retrieved January 19, 2020)
[https](#) (Retrieved January 19, 2020)
[https](#) (Retrieved January 15, 2020)
[https](#) (Retrieved January 15, 2020)
[https](#) (Retrieved January 15, 2020)
[I](#) (Retrieved January 15, 2020)
[https](#) (Retrieved February 11, 2020)
[https](#) (Retrieved February 11, 2020)

Таблица 1. Параметри на успеха

Цел	Заинтересовани страни	Приложимост	Продължителност	Последователност на учебния процес	Персонал	Участие на родителите	Академични постижения и житейски умения	Справяне с предизвикателства (цялото общество)
а. езикова интеграция	а. правителствени организации (централни и регионални)	а. по възраст – задължително образование	а. целия период на обучение	а. компетенции	а. квалификация	а. консултативен съвет	а. стандартизирани тестове	а. сили – убеждения – погрешни схващания
б. равни възможности	б. частни	б. по ниво на компетентност (L1/L2) или – определяне на подкрепа в дома (Home Service Support)	б. до постигане на ниво на компетентност	б. програма	б. сертифициране	б. настоятелство – възприятия	б. PISA (Програма за международно оценяване на учениците)	б. <i>механизми</i> – хора – политики – закони – агенции – учебни програми – структури – събития
в. сближаване и сигурност (A1-C2)	в. смесени	в. по естество на езика (официален/национален или местен)	в. професионално развитие	в. Асоциация на родители и учители – диагностична проверка – обучение в нива – краен изпит – мониторинг след крайния изпит	в. зрелостни изпити			в. <i>противотежести</i> – негативни – недоверия, страх, липса на яснота и планиране – позитивни – искания на групите за натиск, динамика, статистически данни

г. ограничение и асимилация (не за ЕС)	г. групи за натиск			г. документация на учащия	г. стимули	г. родители в дома/час	г. входни тестове за следващо ниво	
				д. прехвърлени учащи		д. групи за натиск	д. поощрения	
				е. данни – централна или локална база данни – деловодство			е. кариерни възможности	

Таблица 2. Примери на двуезични образователни модели

Регион	Страна
Европа ЕС Изток	България – държавни двуезични училища, предлагащи потапяне в атмосферата на чуждия език – английски, френски, немски, корейски, китайски, италиански, испански и руски
	Естония – един официален език – естонски, с два широко използвани езика – естонски и руски (не национален и не официален)
Европа ЕС Запад	Холандия – флуидни двуезични системи, които не се определят от държавата, но ясно изложени в Стандартите за двуезично обучение по английски, наблюдавани чрез Европейската платформа – холандски/английски или холандски/немски
	Малта – държавна двуезична програма по малтийски/английски
	Баската област в Испания – многоезичен тип Модел А испански като основен език /баски (преподава се по-малко); Модел Б – испански/баски 50/50; Модел В баският като основен език/испански (преподава се по-малко); други съществуващи модели: А+ допълнителен баски, А+ английски, В+ английски: (баски, испански и английски поравно). Чужди езици: английски, немски или френски с испански или баски
	Люксембург – държавна триезична програма по – люксембургски/немски/френски
	Италия – училища, предлагащи италиански/немски или италиански/френски и италиански/други езици
	Германия – училища по немски/френски или немски/английски
Европа извън ЕС	Швейцария – три официални държавни езика – немски, френски и италиански и четири национални езика – с реторомански (определено двуезично обучение)
	Молдова – румънски е официален език; образователният модел се състои от триединни едноезични училища с обучение по румънски, руски и български език с единна учебна програма
Америка	Канада – държавна двуезична програма по английски/френски език – възходът на двуезичието в примера на инициативата на училище „Сейнт Ламбер“
	САЩ – Структурирани методи за потапяне в английския език <i>Structured English Immersion (SEI)</i> за ученици малцинствени езици, с интензивно изучаване на английски език за подготовка на учениците за масовия клас (подобно на преподаването на български на чужденци – б.а.)

	Преходно двуезично обучение <i>Transitional Bilingual Education (TBE)</i> за ученици говорещи малцинствени езици с използване на малцинствения език като временен мост до 11 – 12-годишна възраст Двуезично обучение на развитието <i>Development Bilingual Education (DBE)</i> за ученици, говорещи малцинствени езици – използване на L1 и английски език в академични среди и межкултурна компетентност до 11 – 12-годишна възраст Еднопосочно потапяне в чуждия език <i>One-way Immersion (OWI)</i> за учениците от групата на титулярния език (предимно) – преподаване чрез чужд език и английски език до 11 – 12-годишна възраст Потапяне в коренния език <i>Ingenious Language Immersion (ILI)</i> за ученици от групата на титулярния език с индианско потекло чрез преподаване на английски и коренните езици
Азия	Казахстан – триезичен модел на автономната образователна организация „Интелектуални училища „Назарбаев“ (AEO NIS) – казахски, руски, английски с Международен бакалавър (IB) и учебна програма на Кеймбридж
	Китай – мандарин и кантонски като официален, като манджу вече не е официален; срещу Хонконг, където образованието е на английски
Близък изток	ОАЕ – държавата въведе двуезични образователни институции, предлагащи обучения на арабски/английски език
Африка	Южна Африка – девет официални езика; провал на системата в резултат на липса на решителност да се намери решение поради политически настроения
	Нигерия – английският е официален език; други основни езици са хауса, игбо, йоруба, фула и пиджин английски (креоле английски); двуезичното обучение е прието във всеки щат и до 3. клас основните предмети могат да се преподават на родния език, след което английският става учебният език (подобно на някои методи на практикуване в САЩ – б.а.)

МЕТОДИ, ПРИНЦИПИ И ПОХВАТИ ЗА ОБУЧЕНИЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК НА УЧЕНИЦИ ОТ 5. – 6. КЛАС, КОИТО НЕ СА ПОСЕЩАВАЛИ БЪЛГАРСКО УЧИЛИЩЕ

Калинка Панчева

БУ „Родна стряха“ – Кипър

В този доклад ще откриете информация свързана с проблемите на интензивното обучение (усвояване на материал по „Български език“, отговарящ по обем на две или повече учебни години, в рамките на една). Засегнати са теми свързани с определяне на нивото на владение на език, отчитане на фактори свързани с избор на принципи и подходи, както и практически насоки за използването на „Съзнателно-съпоставителен метод“.

Ключови думи: определяне на ниво, език, методи на преподаване

METHODS, PRINCIPLES AND APPROACHES TO TEACHING BULGARIAN LANGUAGE OF STUDENTS FROM 5TH - 6TH GRADE, WHICH HAVE NOT ATTENDED BULGARIAN SCHOOL

Abstract: *In this report you will find information related to the problems of intensive training (mastering material in "Bulgarian language", corresponding in volume to two or more school years, within one). Topics related to determining the level of language proficiency, considering factors related to the choice of the principles and the approaches, as well as the practical guidelines for the use of the "Conscious-comparative method" are covered.*

Key words: *level determination, language, teaching methods*

С оглед на поставената изследователска цел ще се спрем на обучение по български език на двуезични деца, живеещи в чужби-

на, но непосещавали българско училище до определена възраст. Обхватът на всички видове групи в едно изследване е невъзможно да се опише поради обемността на проблема, затова ще се спрем на ученици 10 – 15-годишни, владеещи говоримо български език на ниво А2. Методите, които използвах за изследването, са предимно събиране и анализ на емпирични данни, личният опит и опитът на колеги, които са преподаватели в български училища в чужбина.

Преди да започне едно такова обучение, е нужна сериозна подготовка на учителя, който непременно трябва да има знания по официалния език в страната, в която живеят учениците, както и да направи кратко изследване и тестиране. Целта е да спестим време и да работим максимално интензивно, за да навакса материал от няколко години в една. Подолу ще опиша моя опит.

Отчетох факторите семейна среда (ангажираност на родители и образование, националност), начални познания за езика и културата на България и мотивацията на децата. След анкета с родителите стана ясно, че 80% от тях искат децата им да научат български език с цел да продължат обучението си във висши учебни заведения в България и в по-нисък процент от патриотични подбуди. Също така се отчитат и личностните, възрастовите, интелектуалните и др. качества на субекта на обучение.

Следващият момент е свързан с тестирането на ученици и определяне на ниво на владение на езика. Етносоциolingвистичните характеристики на БЕ като втори език се отличават с изключително разнообразие в зависимост от това:

- дали става дума за живеещи в България, т.е. в българска езикова среда, и изпитващи влияние на социални, културни и други фактори;
- дали става дума за потомци на български изселници, които са запазили диалекта, и книжовният български език е втори за тях;
- дали децата са от смесен брак и у дома не се говори на български език, а само през лятната ваканция при баба и дядо;
- дали става дума за наскоро преселили се временно или постоянно в други страни и посещават българските училища предимно от емоционални подбуди;

- дали преподавателите са носители на езика или са лица, които са го изучавали като втори (Димчев, К., сп. Български език и литература, изд. „Аз Буки“, София, ноември, 2014 г., стр. 49).

Европейската езикова рамка изисква за учениците, завършващи 6. клас, да владеят езика, на който се обучават, на ниво B1. Ученици, които не са посещавали българско училище, на тази възраст обикновено идват в българските образователни звена в чужбина с ниво на владеење на български език не по-високо от A2. Нивото на владеење на езика може да се определи с тест за входящо ниво в платформата на ДЕО.

Във функционален план допирна точка на всички ситуации е общата цел на занятията по БЕ – да се осъзнават и да се осмислят лингвистични характеристики на БЕ като предпоставка за формиране на комуникативноречевни умения. В плана на структурата на урока се открояват общи моменти (цели, съдържание, принципи, методи, организационни форми, педагогически средства). При решаването на всички общи задачи се използват еднакви понятия и термини: език, реч, текст, дискурс, езикова подготовка, езиково развитие и др. (Димчев, К. Основи на методиката на обучението по български език. София, 2010 г.).

За всяка ситуация трябва компетентно да се подберат методи и подходи при обучението, за да се постигнат максимално добри резултати. Броят на часовете е също от изключителна важност, както и подборът на учебните помагала, които да са съобразени със съответните нужди на обучаващите се. Проучванията върху спецификата на обучението по БЕ като втори език, както и придобитият технологичен опит са надеждна основа за осмисляне на експликация на закономерните зависимости между целите на обучението, средствата за тяхното осъществяване и желаните резултати.

Явно е, че трябва при обучението по БЕ като чужд да сме наясно с мотивацията и целта на учениците. Тъй като езиковите знания са една обширна материя, характеризирайки особеностите на езиковото образование, И. А. Зимняя обръща внимание на факта, че по физика например ученикът може да не познава информацията по някои от темите като „Оптика“ или „Акустика“, но това не му пречи да усвоява информацията по други теми, включени в учебната програма. Но по езиковите дисциплини той е длъжен да знае всичко – глаголни времена, наклонения, употреба на причастие и др.

Трудността е в това, че никой не може да каже колко е това „всичко“. Една част от това „всичко“ днес е систематизирана в една обща езикова европейска рамка, която разграничава няколко нива на владееене на език, и знанията, които трябва да се покрият относно всяко ниво (Димчев, К. Основи на методиката на обучението по български език, 2010 г.).

Така например езиковите компетентности, свързани с категоризацията на комуникативните умения по даден език, за ниво А2 са:

- слушане – кандидатът трябва да може да идентифицира и разбира отделни думи и по-големи лексикални единици, да интерпретира правилно интонацията на изречение при слушане на кратки текстове или диалози, да свързва информацията с нейното графично представяне, да извлича специфична информация от по-големи текстове;
- четене – кандидатът трябва да може да разбира общи бележки, лични писма, описания и указания, да извлича нужната информация от текстове;
- писане – кандидатът трябва да може да пише кратки, прости съобщения и бележки, да описва хора, места, събития и предмети и да пише стандартни лични писма;
- говорене – кандидатът трябва да може да участва в разговори, свързани с ежедневни ситуации, макар и ефективното общуване да се осигурява чрез опорни инструкции. Той трябва да може да разбира и да задава въпроси в диалог. (Пенкова, Р. Интензивно обучение по български език, София, 2013 г.)

Осъществяването в чужбина ОБЕ има за опора комуникацията в учебната обстановка. Методическият усет на преподавателя го насочва към различни дискурсни техники, подбор и съчетание на различни похвати. Също така е изключително важно да познава езика основа (езика на обучаващите се).

От съществено значение за обучението е познаването и отчитането на процесите за възприемане и продуциране на реч, на разбиране, запаметяване, пасивно и активно владееене на езика. Това е така важно за учениците от българските общности в чужбина, тъй като липсва естествена среда за функциониране на българския език, в резултат на посочената по-горе ситуация се случва ученикът в процеса на обучение при създада се комуникативна ситуация да се

изразява по-опростено на български, а на гръцки да има пълен и задълбочен изказ.

Задачата ми бе, отчитайки факторите, които биха повлияли положително или отрицателно на обучението, да открия най-краткия „път“ в рамките на една година, за да достигнем ниво на владееене на езика Б1 (шести клас).

Този път представляваше система от методи и подходи, които трябваше да ми съдействат при изпълнението на тази задача.

Методът от своя страна представлява система от принципи за въвеждане на учебния материал, система на организация на неговото усвояване и на контролиране на резултатите от обучението, които на свой ред рефлектират върху конкретните начини на обучение. В състава на метода също така могат да влизат принципите за избор и организация на материала. Между принципите на обучение се открояват един или няколко главни, които се разглеждат като стратегическа идея. Такива принципи определят избора на всички други принципи на обучение и често дават наименованието на метода (Капитонова, Московкин, Шчукин, 2008, с. 14).

Стратегическата идея бе да използвам знанията на учениците по гръцки език, официалния език за Кипър, като ги използвам за основа и изградя новите знания по български език. Знаех, че това трябва да ускори темпото, но не знаех до каква степен. Имах подготовка и план за работа с материала, който трябваше да се усвои до пети клас, от гледна точка на граматическия материал това бяха строеж на думата, части на речта, четирите глаголни времена (сег. вр., мин. св., мин. несв., бъдеще вр.), вид на глагола, основните писмени правила, строеж на думата, изречението и текста, и т.н.

Възползвах се от факта, че по-голямата част от терминологията в гръцкия език в буквален превод има същата семантика като на български език (ουσιαστικό – ουσία – съществително – съществува, ρίζες – корени и пр.).

В общи линии главният метод, който използвах, бе съзнателно-съпоставителен метод. Той е свързан с обучение по чужд език и се базира върху осъзнаването на изучаваните явления в чуждия език и тяхната съпоставка с явленията от родния език.

Поради липса на материали ми се налагаше да търся и да приспособя такива, които вече съществуват за обучение на български език като първи, към гореспоменатите условия и ситуация, в която

трябваше да протече обучението. В практиката не се използват поотделно, а се съчетават, но аз ще опиша мои действия към всеки един от принципите, който е бил водещ за мен в даден момент.

- Принцип на индивидуален и на диференциран подход – погоре съм пояснила разликите в комуникативните възможности на децата, а оттам и невъзможността да се поставят под общ знаменател. Необходимо е учителят да познава индивидуалните особености на всяко дете, за да се съобрази с тях и да надгражда знания в съответствие с нуждите му.
- Принцип на активност – успехът зависи до голяма степен от активността на учениците в учебно-възпитателния процес. Това е самостоятелното овладяване на езикови знания от различни източници (граматични справочници, речници). Учителят се превръща в модератор, който ръководи и организира самостоятелната дейност на учениците.
- Принцип на системност – да се усвояват знания и умения в определена логическа връзка.
- Принцип на достатъчност – отношението към усвоеният учебен материал.
- Принцип на пренос на знания и умения – пренасяне на знания и умения от теория на практика в реални ситуации на речево общуване.
- Принцип на комуникативност – езикът е средство за общуване и от комуникативната му насоченост се определя целият учебен процес, целите и задачите, свързани с развитието на четирите умения – слушане, говорене, четене и писане. В този процес българският език се изучава на фонетично, лексикално и граматично равнище.
- Принцип на ситуативност – в обучението се използват и се стимулират реални ситуации. Ситуацията е социалнопсихологическо явление, което включва обстоятелства, при които протича комуникация по дадена тема на разговор, чиито участници са обучаващите се и учителят.

Типични грешки, допускани от български ученици под въздействие на официалния език, откриваме, като отчитаме влиянието в родния говор на официалния език на държавата, в която живеят учениците. Това е предпоставка за успешно подготвен педагогически план за усвояване на езика цел. Повечето автори посочват като

универсални два процеса, съпътстващи задължителното езиково овладяване в ранен етап – свръхгенерализацията и словотворчеството. Към тях могат да бъдат добавени родноезиков пренос и езикова интерференция, когато се отчита влиянието на първия език, който е различен от българския, и често се срещат дори при ниво на владеене на езика Б2.

- Свръхгенерализацията – явление, което се характеризира с абсолютизиране на определени морфологични модели, които без изключение са продуктивни на дадения етап от развитието на езика и които се разпростират дори върху форми, неизискващи употребата им. В преподавателската ми дейност често се случва при глаголите в сег. вр. 1 л. мн. ч., които не са от групата на третото спрежение, да им се добавя „е“ – пеем-е, играем-е. Друго често срещано явление е при съществителните от среден род, завършващи на „е“, в множествено число да им се поставя определителен член – много мечета-та, момичета-та. Или пък да се постави определителен член там, където не е нужно – „Всяка вечер ходя на разходката“. Според мен това се дължи на неумението да се използва на практика усвоената граматика в речта или незнанието на определени граматични правила, тъй като такива грешки се допускат в ранните етапи на овладяване на езика.
- Словотворчеството – е резултат от вече сформирани в съзнанието езикови модели, използващи се за образуването на своеобразни неологизми, например актьор – актьорка вместо актриса. Това явление също се среща в ранен етап на усвояване на езика.
- Родноезиков пренос – прилагат се заучени думи от „езика цел“ върху познатата граматика, синтаксис и семантика на „езика основа“.

Грешки от типа на родноезиков пренос се срещат при ученици, достигнали и ниво Б2, тъй като това се дължи на „междинния език“, в чиято основа е „родният език“ (първият език), който служи като граматическа матрица за новия език (втория). Пример за това е глаголът свиря, чийто доминантен еквивалент на гръцки е глаголът играя, за това една от грешките на моите ученици, на основата на родноезиков пренос, е изказът от рода „Играя акордеон“ – „Πεζω ακορδεον“. Също така липсва и предлог в тази гръцка фраза, за това

такъв не се добавя и на български. В Кипър се говори и кипърски език, който е диалект на гръцкия, и в него често вместо звука „ц“ се казва „ч“, предполагам, че затова при писане често вместо буква „ц“ пишат буква „ч“. Но това явление има връзка и със свръхгенерализацията.

- Езикова интерференция – при някои билингви се получава смесване на кодовете вместо координирано превключване (Пенкова, Р. Интензивно обучение по български език, София, 2013 г.).

„Терминът комуникативна компетентност, въведен от Д. Хаймс, обозначава не само специфично езиковите знания, но и знанията, необходими на говорещия и слушащия за употребата на езиковите форми по подходящ начин, т.е. комуникативната компетентност притежава езикови, психофизически и социални характеристики“ (Иванов, И. Проблеми на педагогическата работа в мултикултурната класна стая. В: Многообразие без граници. Фабер, Велико Търново, 2008, 45 – 46).

Важен елемент на учебното съдържание при обучението по български език като втори са уменията за възприемане и за създаване на текстове на български език. Да се формират комуникативно-речеви умения, означава да се изгражда система от взаимосвързани езикови и речеви умения, като се отчетат условията и задачите на общуването. На практика това са умения за възприемане и за създаване на текстове.

При първите текстове имаше много грешки от типа на неправилно съгласуване на думи, неправилно употребени думи, неточна употреба на предлози, неправилно определени време и вид на глагола, неправилен словоред. Тези грешки са типични за ученици с ниво на владееене на езика А2 и за да се коригират, имаме нужда от целенасочени упражнения, които да формират езикови понятия от областта на лексикологията. Това са уроци за синоними и антоними, създаване на изречения с насоченост за правилен словоред и упражнения, свързани с глаголите, които употребяваме (ако сме свидетели на ситуацията, ако не сме свидетели и пр.), за да добият практическа представа за употребата и практическата роля на глаголите в речта ни и да може в уроците за съставяне и редактиране на собствен текст да изберат онази дума, която е най-точна и най-изразителна за конкретната езикова ситуация. Този процес невинаги

е свързан с научаване на нови думи, а по-скоро с активизация на речника. Учениците имат пасивен запас от думи, които не са употребявали, но са запознати с тяхното значение и задачата на учителя е да констатира и отчете този фактор. Пренасянето на думи от пасивния към активния речник на ученика се състои в съставяне на словосъчетания от думи от пасивния речник, създаване на текст по ключови думи, които са с особена емоционална окраска и стилистически характеристики (например описание на пролет с опорни думи пъстроцветна, омайна, китна, привлекателна, топла, усмихната, прекрасна).

Работата на учителя трябва да бъде предопределена от практическото приложение на езика и нуждите на учениците. Тези особености трябва да бъдат отразени в изработването на цялостна езикова политика за трайно въздействие с оглед на конкретни задачи и при обстановка на адекватни технологични решения.

САМОРЕГУЛИРАНЕТО НА УЧЕНОТО В НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Ивана Ст. Радонова

Резюме: Саморегулирането на ученето (СРУ) като конструкт е във фокуса на редица изследвания, свързани със съвременните очаквания и разбирания за обучението като основен фактор за личностно развитие и професионална реализация. Свързва се с постигането на различни образователни цели – както фундаментални, така и конкретни – и в определени случаи се използва като синоним на ученето през целия живот. Процесът на саморегулиране е свързан с нагласата за самоусъвършенстване, както и със способността да се управлява ефективно личното учене и да се поема отговорност за собственото развитие и напредък.

Статията разглежда някои от основните характеристики на саморегулирането, неговата същност и значение.

Ключови думи: саморегулиране, целеполагане, самоконтрол, мотивация

SELF-REGULATED LEARNING IN PRIMARY SCHOOL AGE

Ivana S. Radonova

Abstract: The self-regulation of the learning (SRL) as a construct is in the focus of a number of studies related to the current expectations and understandings of learning as a major factor for personal development and professional realization. It is associated with the achievement of various educational goals – both fundamental and specific – and in some cases is used as a synonym of the lifelong learning. The process of self-regulation is related to the attitude for self-improvement, as well as the ability to effectively manage the personal learning and take responsibility for one's own development and progress.

The article discusses some of the main characteristics of the self-regulation, its nature and significance.

Key words: self-regulation, goal setting, self-control, motivation

Саморегулирането на ученето (СРУ) като конструкт предизвиква вниманието на учените преди повече от четвърт век и остава във фокуса на редица изследвания, свързани със съвременните очаквания и разбирания за обучението като основен фактор за личностно развитие и професионална реализация. То все по-често се свързва с постигането на различни образователни цели – както фундаментални, така и конкретни – и в определени случаи се използва като синоним на ученето през целия живот. Това е така, защото процесът на саморегулиране е свързан с нагласата за самоусъвършенстване, както и със способността да се управлява ефективно личното учене и да се поема отговорност за собственото развитие и напредък. Това прави уменията за саморегулиране не само желателни и важни, но и много ценни, тъй като водят до успех както в учебната среда, така и извън нея (Rohrkemper, M., Corno, L., 1988; Weinert, F. E., 1984).

Въпреки че редица учени поставят концепцията на СРУ във фокуса на образователната и изследователската теория (Boekaerts, M., Niemivirta, M., 2000), липсва еднозначно разбиране за неговата същност, което се обуславя от спецификата на отправните точки при тълкуването му. Самото терминологично съчетание се обосновава през 80-те и 90-те години на XX век, като с него се описват атрибутите на успешните учещи, които имат високоефективни навици за учене и работа (Schloemer, P., Brennan, K., 2006). Освен това СРУ се определя и като личностна способност и мотивация за изпълнение, наблюдение и оценка на различните стратегии за обучение с цел улесняване натрупването на знания (Ertmer, P. A., Newby, T. J., MacDougall, M., 1996).

Самият процес на саморегулиране включва в себе си различни етапи – поставяне на задача, определяне на цели и изграждане на ефикасен план за постигането им, в т.ч. мониторинг. Изпълнението на дейностите е съпроводено със – съзнателно или несъзнателно – самонаблюдение, самооценка, самоконтрол и готовност за промяна на използваните методи, стратегии и средства, в случай че се окажат неефективни. Характерно за учещите, които се саморегулират, е постепенното усъвършенстване на способностите, фокусиране върху личния напредък и задълбочено разбиране, висока ефикасност за учене и действия, свързващи резултатите и факторите, които могат те самите да контролират (например ефективно използване на

стратегии). Тези учещи осъзнават собствените си (академично) силни и слаби страни и не се притесняват от задачи с по-висока степен на трудност.

Така СРУ може да се опише като всеобхватен конструкт за ученето, който включва:

- познавателни;
- мотивационни;
- емоционални;
- социални и
- контекстуални елементи/фактори.

Конкретен интерес представляват и характеристиките на конструкта, а именно:

- целеполагане;
- самонаблюдение;
- самооценка;
- самоконтрол;
- регулиране;
- планиране;
- контекст;
- характеристики на собствената личност в контекста на задачата;
- мониторинг;
- метакогнитивно осъзнаване на различните аспекти на собствената личност, задачата или контекста;
- контрол и регулиране на различните аспекти на собствената личност, задачата и контекста;
- реакции и размисли за собствената личност, задачата или контекста;
- разсъдливост;
- компетентност;
- независимост;
- самовъзприятие;
- атрибуции;
- мотивационни цели;
- самоефективност;
- самосъзнание;
- съобразителност.

Част от тези характеристики – например независимостта и компетентността – определят СРУ като процес, който има силно формиращо значение за личността, при това в много широк контекст. Индивидуалните ползи могат да се видят много ясно при различните модели на този конструкт, разработени въз основа на различни негови елементи. Според един от моделите – изготвен от Pamela A. Smith (Smith, P. A., 2001), саморегулиращите се учещи притежават следните три атрибута:

- (а) самоефективност;
- (б) самосъзнание;
- (в) съобразителност.

Без съмнение тези атрибути, които са присъщи за успешните учещи, са гарант за личностно развитие и усъвършенстване и е необходимо да бъдат целенасочено развивани.

СРУ и контролът в обучението

Саморегулирането на ученето в контекста на формалното образование е продължителен процес, който започва още с включването на децата в организирано институционализирано обучение. В началото се осъществява основно в класната стая, като в различните възрастови периоди в различна степен се управлява от учителя, за да се достигне на определен етап до саморегулиране на собственото учене. Ето защо специфичен интерес представляват различните видове измерения на контрола, който се упражнява в процеса на обучението.

James P. Connell (Connell, J. P., 1985) привежда емпирични доказателства за многоизмерността на осъществявания в класа контрол и обосновава триизмерен модел, включващ:

- външен контрол,
- вътрешен контрол, и
- непознат (в смисъл неидентифициран) контрол.

Yohanan Eshel и Revital Kohavi (Eshel, Y., Kohavi, R., 2003) изследват контрола като елемент на релацията „стилове на контрол в класа – академични постижения – стратегии за СРУ“. Те представят следния двуизмерен модел на контрола:

- контрол на учителя/преподавателя върху процеса на учене;
- самостоятелно насочване на ученето – възможност, предпоставена на обучаваните от техния учител/преподавател.

Въз основа на направени от тях анализи на ефектите от засиления студентски или преподавателски контрол Yohanan Eshel и Revital Kohavi (Randi, Judi, Corno, Lyn., 2000) твърдят, че:

- увеличеният контрол от страна на студентите не води задължително до по-нисък контрол от страна на учителя/преподавателя;
- няма противоречие между по-засиленото участие на обучаваните при вземането на решения в групата и оставащата в същото време отговорност на учителя/преподавателя за тяхното обучение.

Интерес представляват и въпросите за „стиловете на контрол в класа“. Yohanan Eshel и Revital Kohavi (Eshel, Y., Kohavi, R., 2003) приемат четири схематични стила на контрол в класа. Те се основават на четири комбинации между слабия и силния контрол на учението от страна на обучаващи и обучавани:

- а) стил на контрол от страна на обучаваните, при който те упражняват силен контрол над ученето, а обучаващите ги – слаб;
- б) стил на учителски/преподавателски контрол – силен контрол от учителя/преподавателя и слаб от страна на обучаваните;
- в) стил на силен общ контрол – и обучаващите, и обучаваните упражняват силен контрол;
- г) стил на слаб общ контрол – нито обучаващите, нито обучаваните оказват съществен контрол върху ученето в клас.

Сериозно внимание учените отделят и на връзката между контрола и мотивацията за учене. Според една от тезите предоставянето на обучаваните на възможности за избор може да засили тяхната вътрешна мотивация, както и усилията им в ученето (Ryan, R. M., Connell, J. P., Deci, E. L., 1985; Zimmerman, B. J., 1999). В този смисъл уменията за саморегулиране биха подпомогнали постигането на учебни успехи. От своя страна това е свързано с използването на адекватни педагогически и методически подходи, за да се гарантира и постигането на цели и изпълнението на задачи, които не са вътрешно мотивиращи за обучаваните. Ето защо вероятността за подобри учебни резултати се предполага да е по-голяма при силен общ контрол на обучаващите и обучаваните. Важен аспект в този процес са използваните стратегии за саморегулиране и връзката им с академичните постижения.

Стратегии за СРУ

Преди да посочим някои конкретни стратегии за саморегулирано учене, следва да уточним самото понятие „стратегия“. Тя се разбира като устойчива насоченост на дейност или процес и се определя като общ план, замисъл и ръководство на дадена дейност с оглед постигане на предварително дефинирана крайна цел (Л. Андрейчин и колектив, 2004). Обобщаването на съществуващите дефиниции дава основание стратегията да бъде определена като конструктор, който:

- е с трайно, устойчиво значение за постигане на успех;
- показва общото намерение, общия замисъл и насоченост на дейността, разбираани като обобщаваща характеристика, облик и визия за нея;
- изпълнява ролята на ръководно начало за дейността;
- е насочен към постигане на значими резултати;
- има когнитивни компоненти – базира се на знания и опит.

Стратегиите, използвани за саморегулиране на ученето, се разделят условно на три групи:

- Когнитивни;
- Метакогнитивни;
- Управление на ресурсите.

Когнитивните стратегии обхващат когнитивните, емоционалните и поведенческите процеси, извършвани за постигането на дадена цел, както и за оценяване на резултатите от извършените действия (Cantor, N., 1990). Сред описаните когнитивни стратегии за академични постижения се използват главно три: илюзорен оптимизъм, отбранителен песимизъм и самовъзпрепятстване. Емпиричните данни доказват, че първите две стратегии са свързани с успех в процеса на обучение (Cantor, N., Norem, J., 1989; Eronen, S., Nurmi, J.-E., Salmela-Aro, K., 1998).

Учещите, използващи илюзорен оптимизъм, се стремят към успех и когато го постигнат, се зареждат с големи очаквания за резултати и желание да повишат и без това високата си компетентност (Cantor, N., 1990; Norem, J., 1989). Те прилагат активни, насочени към задачите, стратегии за постигане на своите цели, които положително им осигуряват добри резултати.

Учещите, използващи отбранително-песимистичната стратегия, са с ниски очаквания и се чувстват много неспокойни, преди да се проявят. Това обаче не е проблем за всички студенти. Andrew Martin, Herbert W. Marsh и Raymond Debus (Martin, A., Marsh, H., Debus, R., 2001) разглеждат отбранителния песимизъм като стратегия за самозащита. Други автори – Sanna Eronen, Jari-Erik Nurmi и Katariina Salmela-Aro (Eronen, S., Nurmi, J.-E., Salmela-Aro, K., 1998), доказват, че в началото на ученето в академична среда отбранително-песимистичната стратегията изглежда дори по-продуктивна, отколкото оптимистичната. В рамките на проведено от тях изследване в университетска среда е установено, че през първите две години по-успешни са били студенти с отбранително-песимистични стратегии, отколкото студенти с подчертан оптимизъм. В дългосрочен план обаче оптимистичната стратегия се оказва най-успешна.

Самовъзпрепятстването се въвежда като когнитивна стратегия в контекста на академичните постижения от Edward E. Jones и Stephen Berglas (Jones, E. E., Berglas, S., 1978). Учещите, използващи тази стратегия, се страхуват от потенциален неуспех и се концентрират върху задачата с неподходящо поведение с цел да си осигурят извинение за своя провал. Това им осигурява защита, но същевременно намалява вероятността за успех. Според Sanna Eronen, Jari-Erik Nurmi и Katariina Salmela-Aro (Eronen, S., Nurmi, J.-E., Salmela-Aro, K., 1998) студентите, използващи стратегии за самовъзпрепятстване, са по-доволни и от по-малко успех в ученето си, в сравнение с оптимистичните и отбранително-песимистичните студенти. Самовъзпрепятстването доказано е свързано с лош успех в ученето и с ниско ниво на общото благосъстояние (Jones, E. E., Berglas, S., 1978; Nurmi, J. E., Aunola, K., Salmela-Aro, K., Lindroos, M., 2003).

Обект на научни изследвания са и така наречените „волеви стратегии“, чрез които могат да се преодолеят затруднения и да се постигне придържане към добри подходи, модели и стратегии за учене (Corno, L., 1989; Kuhl, J., 1985). Използването на волеви стратегии гарантира на учещите умения да контролират своите познания, емоции, мотивация, заобикаляща среда и т.н.

Волевите стратегии се свързват с начините на работа на учещия, за да:

- а) запази ангажимента към първоначалното намерение
- б) избегне разсейването.

Следва да се отбележи, че използването на волеви стратегии не изключва преразглеждане на личните намерения. Това е в пряка връзка с метакогнитивността която се проявява както при самонаблюдението, така и при самооценката, и която според редица автори помага на учещите да преценяват, оценяват и избират различни възможности. Още повече че в самата природа на метакогнитивността е заложена мотивацията, а не инертността (Paris, S. G., Idol, L., 1990).

Един от важните въпроси, който си поставят учените, е „От какво зависи използването на стратегии за саморегулиране?“. Сред факторите, които оказват влияние в това отношение, е субективното възприемане за сложността на задачата. Констатира се, че при по-лесни или умерено трудни задачи е по-малко вероятно съзнателно да се прилагат стратегии за саморегулиране. Това се дължи на рационалното пресмятане на усилията (Brehm, J. W., Wright, R. A., Solomon, S., Silka, L., Greenberg, J., 1983; Weinert, F. E., 1984) поради предположението, че няма да възникнат трудности, които да дадат основание да се направи промяна на собственото учене. Освен това саморегулирането може да се извършва автоматично и да става несъзнателно при лесни задачи (Garner, R., 1990). Прилагането на стратегии за СРУ и оценяването на самоефективността се наблюдава при изпълнението на по-сложни задачи и наличие на контрол от страна на учещите. При определени условия учещите ще са склонни да избегнат саморегулиращи стратегии, което обикновено е свързано с по-ниската степен на участието им при взимане на решения в процеса на обучение.

Интересна връзка, която се изследва в контекста на саморегулираното учене, е тази между описаните по-горе стилове на контрол и използваните стратегии. Счита се, че съчетаването им би следвало да съдейства за:

- повишаване на способността за самоконтрол (Bandura, A., Wood, R., 1989) или въздействие (Ryan, R. M., Connell, J. P., Deci, E. L., 1985);
- предоставяне на по-голям дял на учещите в процеса на вземане на решения;
- насърчаване на вътрешната мотивация и самоефективност;
- насърчаване на учещите да разработят и прилагат стратегии за саморегулиране (Ames, C., 1992; De Charms, R., 1976; Pintrich, P. R., Roeser, R. W., De Groot, E. A. M., 1994; Zimmerman, B. 1995).

Конкретни стратегии за саморегулиране, които се използват в процеса на обучение, са:

- ✓ подчертаване;
- ✓ организиране на учебния материал по лесен за разбиране начин;
- ✓ стремеж да се разберат най-важните неща;
- ✓ избор на подходящи условия, за да се осигури максимална концентрация;
- ✓ поставяне на въпроси и даване на отговори;
- ✓ отказ за разбиране при затруднения;
- ✓ самостоятелно изясняване на въпросите (не се търси чужда помощ);
- ✓ идентифициране на най-важните идеи;
- ✓ стремеж за най-рационално използване на времето;
- ✓ самостоятелно учене;
- ✓ търсене на убедителни подкрепящи доказателства;
- ✓ изготвяне на прости графики, диаграми и таблици;
- ✓ пречупване на информацията през собствените разбирания;
- ✓ събиране на различни източници (освен записки или учебник);
- ✓ промяна на начина на учене, ако се установи, че той не е подходящ;
- ✓ достигане до необходимост от (чужда) помощ;
- ✓ запаметяване на ключови думи;
- ✓ отказ за учене при възникнали трудности;
- ✓ преценка на необходимостта от разбиране, а не просто прочитане на материала;
- ✓ откриване на връзки между отделните въпроси/теми;
- ✓ свързване на новото със старото знание;
- ✓ изготвяне на кратки резюмета по отделните теми;
- ✓ търсене на алтернативни идеи/решения;
- ✓ изготвяне и запаметяване на списък на важните въпроси;
- ✓ продължаване на ученето дори когато учебният материал е скучен, и др.

Значение на СРУ

Индивидуалните ползи от прилагането на стратегии за саморегулиране са многопосочни и оказват влияние както върху резултатите от ученето, така и върху личностното развитие, и допринасят за:

- ✓ придобиване на ръководни и наставнически умения;
- ✓ придобиване на умения за научноизследователска дейност;
- ✓ развиване на критично мислене;
- ✓ придобиване на умения за планиране и анализ на различни събития;
- ✓ разбиране на стереотипи;
- ✓ формиране на умения за правилен избор;
- ✓ формиране на умения за адекватен отговор на актуалните изисквания на пазара на труда и т.н.

Въз основа на резултатите от различни проучвания, в т.ч. и сред работодатели, могат да се направят следните обобщаващи изводи:

- ✓ Слабите умения за саморегулиране допринасят за ниска мотивация и учене, а използването на стратегии за саморегулиране положително се свързва с мотивацията.
- ✓ Успехът във формална учебна среда положително се свързва с високи нива на СРУ, а обучаващите имат важна роля за формирането и упражняването на саморегулираното учене.
- ✓ Освен като средство за успех в учебната среда, СРУ се разглежда и като ключ към успех в кариерата.
- ✓ Саморегулиращите се учещи са типът професионалисти, търсен от много организации заради способността им да се адаптират към променящата се среда.

Заключение

Ориентирането на обучението към личността и нейното развитие, включително и професионално, както и поставянето на акцент върху придобиването на компетентности, а не просто на знания, предполагат все по-голяма ангажираност от страна на самите обучаващи. Поемането на риск и отговорност е свързано с мотивацията, както и с осигуряването на възможности за по-лесно удовлетворяване на потребността от самоактуализация на личността. Всичко това е в пряка връзка с уменията за саморегулиране, които водят до успех не само във, но и извън учебната среда. Ето защо придобиването им има ключово значение, а те самите се явяват своеобразен регулатор на учебния процес и средство за повишаване на компетентностите на всички участници в него.

ЛИТЕРАТУРА

- Л. Андрейчин и колектив** (2004). *Български тълковен речник*. 4 изд. София: Наука и изкуство, 934 с.
- Ames, C.** (1992). *Classroom: goals, structures and student motivation*. – B: Journal of Educational Psychology., vol.84, с. 261 – 271. ISSN 1939-2176, 0022-0663.
- Bandura, A., Wood, R.** (1989). *Effects of perceived controllability and performance standards on self-regulation of complex decision-making*. – B: Journal of Personality and Social Psychology. vol. 56, с. 805 – 814. ISSN 1939-1315, 0022-3514.
- Boekaerts, M., Niemivirta, M.** (2000). *Self-regulated learning: finding a balance between learning goals and ego-protective goals*. – B: Handbook of self-regulation. ed.M. Boekaerts, P. Pintrich, M. Zeitzner. San Diego: Academic Press, ISBN: 978-0-12-109890-2.
- Brehm, J. W., Wright, R. A., Solomon, S., Silka, L., Greenberg, J.** (1983). *Perceived difficulty, energization and the magnitude of goal valence*. – B: Journal of Experimental Social Psychology. vol. 19, с. 21 – 48. ISSN 1096-0465, 0022-1031.
- Cantor, N.** (1990). *From thought to behaviour: having and doing in the study of personality and cognition*. – B: American Psychologist., vol. 45, с. 735 – 750. ISSN 1935-990X, 0003-066X.
- Cantor, N., Norem, J.** (1989). *Defensive pessimism and stress and coping*. – B: Social Cognition. № 7, с. 92 – 112. ISSN 1943-2798, 0278-016X.
- Connell, J. P.** (1985). *A new multidimensional measure of children's perception of control*. – B: Child Development., vol. 56, с. 1018 – 1041. ISSN 1467-8624, 0009-3920.
- Corno, L.** (1989). *Self-regulated learning: A volitional analysis*. – B: Self-regulated learning and academic achievement: Theory, research, and practice.ed. Zimmerman, D. Schunk. New York: Springer-Verlag, с. 111 – 141. ISBN 978-1-4612-3618-4.
- De Charms, R.** (1976). *Enhancing motivation: Change in the classroom*. New York: Irvington. ISBN 0470013923.
- Eronen, S., Nurmi, J.-E., Salmela-Aro, K.** (1998). *Optimistic, defensive-pessimistic, impulsive and self-handicapping strategies in university environments*. – B: *Learning and Instruction*, vol. 8, с. 159 – 177. ISSN 1873-3263, 0959-4752.

- Ertmer, P. A., Newby, T. J., MacDougall, M.** (1996). *Students' approaches to learning from case – based instruction: The role of reflective self-regulation.* – B: American Educational Research Journal, vol. 33(3), c. 719 – 752. ISSN 1935-1011, 0002-8312.
- Eshel, Y., Kohavi, R.** (2003). *Perceived Classroom Control, Self-Regulated Learning Strategies, and Academic Achievement.* – B: Educational Psychology, vol. 23, № 3, c. 249 – 260. ISSN 1469-5820, 0144-3410.
- Garner, R.** (1990). *Children's use of strategies in reading.* – B: Children's strategies: contemporary views of cognitive development. ed. D. F. Bjorklund. Hillsdale, NJ: Erlbaum, c. 245 – 268. ISBN-13: 978-0805803150, ISBN-10: 0805803157.
- Jones, E. E., Berglas, S.** (1978). *Control of attributions about self through self-handicapping: the appeal of alcohol and the rate of underachievement.* – B: Personality and Social Psychology Bulletin. № 4, c. 200 – 206. ISSN 0146-1672.
- Kuhl, J.** (1985). *Volitional mediators of cognition-behavior consistency: Self-regulatory processes and action versus state orientation.* – B: Action control: From cognition to behavior. ed. J. Kuhl, J. Beckmann. West Berlin: Springer-Verlag, 306 c. ISBN-10: 3642697488. ISBN-13: 978-3642697487.
- Martin, A., Marsh, H., Debus, R.** (2001). *Self-handicapping and defensive pessimism: exploring a model of predictors and outcomes.* – B: Journal of Educational Psychology, vol. 93, c. 87 – 103. ISSN 0022 – 0663.
- Norem, J.** (1989). *Cognitive strategies as personality: effectiveness, specificity, flexibility, and change.* B: Personality psychology. Recent trends and emerging directions. ed. D. M. Buss & N. Cantor. New York, Springer-Verlag, c. 45 – 60. ISBN 978-1-4684-0636-8.
- Nurmi, J. E., Aunola, K., Salmela-Aro, K., Lindroos, M.** (2003). *The role of success expectation and task-avoidance in academic performance and satisfaction: three studies on antecedents, consequences and correlates.* – B: Contemporary Educational Psychology, vol. 28, №1, c. 59 – 91. ISSN 0361 – 476X.
- Paris, S. G., Idol, L.** (1990). *How Metacognition Can Promote Academic Learning and Instruction.* – B: Dimensions of Thinking and Cognitive Instruction. Chapter 1 ed. B. Jones L. Idol. Lawrence Earlbaum Associates, c. 15 – 55. ISBN 0805803467, 9780805803464.

- Pintrich, P. R., Roeser, R. W., De Groot, E. A. M.** (1994). *Classroom and individual differences in early adolescents' motivation and self-regulated learning*. – B: Journal of Early Adolescence, vol. 14, c. 139 – 161. ISSN 0272-4316.
- Randi, Judi, Corno, Lyn.** (2000). *Teacher innovations in self-regulated learning*. – B: Handbook of self-regulation. ed. P. Pintrich, M. Boekaerts, M. Zeidner. Orlando, FL: San Diego, c. 651 – 685. ISBN: 978-0-12-109890-2.
- Rohrkemper, M., Corno, L.** (1988). *Success and failure on classroom tasks: Adaptive learning and classroom teaching*. – B: Elementary School Journal, vol. 88, c. 297 – 312. ISSN 0013-5984.
- Ryan, R. M., Connell, J. P., Deci, E. L.** (1985). *A motivational analysis of self-determination and self-regulation in education*. – B: Research on motivation in education. ed. C. Ames, R. Ames. New York: Academic Press, vol. 2, c. 13 – 51.
- Schloemer, P., Brenan, K.** (2006). *From Students to Learners: Developing Self-Regulated Learning*. – B: Journal of Education for Business, vol. 82, № 2, c. 81 – 87. ISSN 0883 – 2323.
- Smith, P. A.** (2001). *Understanding SRL and its implications for accounting educators and researchers*. – B: Issues in Accounting Education, vol. 16(A), c. 661 – 700. ISSN 0739-3172.
- Weinert, F. E.** (1984). *Metakognition und Motivation als Determinanten der Lerneffektivität: Einführung und Überblick (Metacognition and motivation as determinants of learning effectiveness: introduction and overview)*. – B: Metakognition, Motivation und Lernen (Metacognition, motivation, and learning) ed. F. E. Weinert, R. H. Kluwe Stuttgart, Germany: Kohlhammer, c. 9 – 21.
- Zimmerman, B.** (1995). *Self-efficacy and educational development*. – B: Self-efficacy in changing societies. ed. A. Bandura. New York: Cambridge University Press, c. 202 – 231. ISBN 0 521 474674.
- Zimmerman, B. J.** (1999). *Attaining self-regulation: A social cognitive perspective*. – B: Handbook of self-regulation. ed. M. Boekaerts, P.R. Pintrich, M. Zeidner. New York: Academic Press, c. 13 – 39. ISBN: 978-0-12-109890-2.
- Zimmerman, B. J., Bandura, A.** (1994). *Impact of self-regulatory influences on writing course attainment*. – B: American Educational Research Journal, vol. 31, c. 845 – 862. ISSN 0002-8312.

**МЕЖДУНАРОДНАТА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА
КОНФЕРЕНЦИЯ НА АБУЧ**

***Под надслов „Българските училища в чужбина –
традиция, практика, иновация“***

Българска, първо издание

Коректор: Жанет Желязкова

Предпечатна подготовка: Цветелина Сотирова

Печат и подвързия: УИ „Паисий Хилендарски“

Пловдив, 2021

ISBN 978-619-202-678-3 (Print)

ISBN 978-619-202-704-9 (Online)

